

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСНОВИ
СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Київ 2024

УДК 027.021(477):025.5:[004.77:316.77

P43

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 10 від 22.10.2024)

Авторський колектив:

В. Горовий (розд. 1, 2, 3; висновки); С. Горова (розд. 2, 3, 8); М. Закіров, М. Дем'яненко,
А. Потіха, О. Аулін (розд. 4); Л. Чуприна з участю О. Желай (розд. 5); В. Удовик,
М. Хилько, М. Кушнарьова (розд. 6); Л. Матвійчук, О. Пастушенко (розд. 7)

Відповідальний редактор

І. Мишак, доктор історичних наук, професор,
перший заступник керівника Дослідницької служби Верховної Ради України

Рецензент

О. Григоревська, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий
співробітник, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Ресурси наукових бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку : [монографія] / В. Горовий, С. Горова, М. Закіров [та ін.] ; відп. ред. І. Мишак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2024. – 220 с.
ISBN 978-617-14-0295-9

У колективній монографії розглядається зростання ролі бібліотечних установ – важливої складової національного інформаційного комплексу – у стратегічному управлінні архітектурою електронних інформаційних комунікацій, активізації використання можливостей для оживлення ментальної пам'яті в національно-культурній еволюції сучасності, у вдосконаленні національного інфотворення, забезпеченні процесу використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, які цікавляться проблемою, що розглядається.

УДК 027.021(477):025.5:[004.77:316.77

Монографія підготовлена в межах виконання наукового проєкту «Електронні ресурси бібліотек як складова інформаційної основи сучасного національного розвитку».

© В. Горовий, С. Горова,
М. Закіров та ін., 2024

© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2024

ISBN 978-617-14-0295-9 (друк.)
ISBN 978-617-14-0296-6 (електрон.)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗ Д І Л 1. ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ І ЇХ ВПЛИВ НА ЛЮДИНУ	7
РОЗ Д І Л 2. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ	31
РОЗ Д І Л 3. СУЧАСНІ БІБЛІОТЕКИ В БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРАХ	52
РОЗ Д І Л 4. АНАЛІТИЧНІ ПІДРОЗДІЛИ БІБЛІОТЕК У РЕАЛІЯХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОСТІ	71
РОЗ Д І Л 5. ТЕХНОЛОГІЧНА ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	109
РОЗ Д І Л 6. ФОНД ПРЕЗИДЕНТІВ НБУВ В РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ	133
6.1. Зарубіжний досвід сучасної ролі бібліотек в оперативному забезпеченні адміністративних органів і громадян сучасним інформаційним ресурсом	133
6.2. Стратегічні комунікації у добу постправди: виклики воєнного часу	137
РОЗ Д І Л 7. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НАУКОВОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ	143
7.1. Розвиток теоретичних досліджень та формування цифрових бібліотечних інформаційних ресурсів у науковому та соціокультурному просторі	143

7.2. Формування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського наукових цифрових ресурсів у сучасному інформаційному просторі: етапи створення та сучасний стан.....	154
7.3. Ресурси Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини та баз даних історико-культурних фондів	162
7.4. Питання науково-технічного та організаційного забезпечення розвитку цифрового ресурсу культурної спадщини бібліотек в умовах воєнного часу	170

Р О З Д І Л 8. ПРИСКОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І ЗРОСТАННЯ РОЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКТОРА У ЗАСВОЄННІ ІНФОРМАЦІЇ.....	175
--	------------

ВИСНОВКИ	188
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
--	------------

ВСТУП

З піднесенням значення інформації в суспільному житті як ресурсу суспільного розвитку, з активізацією глобальних впливів на нації та держави набувають особливої важливості проблеми нового інфотворення й ефективного використання інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку. У свій час Д. Белл зауважував, що поняття постіндустріального суспільства на новому етапі розвитку виявляється найбільш досконалим на фоні всіх інших постіндустріальних визначень характеристики суспільства. Воно акцентує увагу на проходженні тієї основної риси минулого, яка долається в суспільстві, а саме на переході через індустріальний період попереднього способу виробництва. При цьому абсолютно справедливо передбачалося, що окремі ознаки нового ладу не можуть бути чітко названі та описані, поки не буде завершено, хоча б в основному, його формування [1, с. 16]. У процесі цього нового формування протягом кількох останніх десятиріч особливостями суспільного розвитку стала зростаюча роль, порівняно з минулими етапами, розвитку пізнавальної діяльності, удосконалення наукового осмислення трансформації навколишньої дійсності, приведення до відповідності їй еволюції соціальних процесів. Бурхливий розвиток електронних технологій сприяє тому, що інформаційні чинники та процеси керування виробництвом інформації і її оперуванням стають ефективними орієнтирами розвитку постіндустріального суспільства. Таким чином проявилось й поступово зростало значення нового виробництва, в основі якого перебували індустріальні принципи якісно вищого рівня виробництва, виробництва інформаційного. У теоретичному плані цей процес дедалі частіше в літературі почав називатися неоіндустріалізацією [2]. Проте ще у 80-х роках ХХ ст. Д. Белл, який став класиком «постіндустріального суспільства», починає дедалі частіше використовувати, замість терміна «постіндустріальне суспільство», термін «інформаційне суспільство» – як ознаку подальшої еволюції та поступового зростання ваги інформаційної складової у виробництві.

У швидкоплинному калейдоскопі подій, ситуацій, інформаційних потоків, навіть з нинішнім використанням оплавленого в багатоміковий пласт практичного досвіду ні окрема людина, ні навіть суспільство в цілому не в змозі постійно три-

мати у свідомості всього обсягу важливих для життєздатності аспектів сучасного життя.

Ефективне використання інформаційних ресурсів розвитку в інтересах нинішньої інформатизації пов'язано з необхідністю активізації роботи системи сучасних бібліотек на новій технологічній основі: комп'ютеризації традиційних бібліотечних процесів, розвитку інформаційно-аналітичної діяльності, удосконаленні дистанційних форм обслуговування користувачів, розвитку інтерактивного спілкування з ним тощо.

У монографії розглядається еволюція електронних інформаційних технологій бібліотечної діяльності в розвитку творчого потенціалу неоіндустріального інформаційного суспільства, його ментальних чинників на шляху до формування суспільства знань.

РОЗДІЛ I

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ І ЇХ ВПЛИВ НА ЛЮДИНУ

Еволюція людини і її суспільства відбувається в атмосфері постійних змін навколишнього середовища. Це середовище якраз і диктує темпи постійних біологічних та соціальних перетворень людської популяції, стимулює її розвиток, якісні перетворення. Збільшення найрізноманітніших, але життєво значущих викликів, що постають перед людством в усіх сферах його життя, потребує революційних змін у реагуванні на прискорення змін і в навколишньому середовищі, і відповідно в соціальній сфері суспільства, а також в усвідомленні космічних факторів людської еволюції.

Озброєні індустріальними технологіями органи відчуття людини в історично короткі для природного розвитку терміни стали поставляти мозку незвичні для нього обсяги дедалі більш складних для швидкого усвідомлення даних у незрівнянних кількостях.

М. Кастельс, зокрема, повідомляв, що вже наприкінці минулого століття на вебсайтах розташовано приблизно 550 млрд документів (95% того, що є у відкритому доступі) та інформація онлайн зростає зі швидкістю 7,3 млн вебсторінок на день. Щорічний світовий показник виробництва інформації в різних формах дорівнює 1,5 млрд ГБ [1, с. 90].

За допомогою своїх машин, різноманітних пристроїв людина добуває дедалі більше інформації, необхідної для свого розвитку та нейтралізації нових загрозливих ситуацій. Це, у свою чергу, потребує нових знарядь, нових машин, нової інформації, нового знання. І ця потреба дедалі більше тисне на людське світосприйняття, психіку людини. Упровадження електронних інформаційних технологій сприяло розв'язанню дуже важливих для подальшого розвитку проблем: зростанню інтенсивності внутрішньосупільних обмінів, прискоренню глобалізаційних процесів, що сприяють об'єднанню зусиль людства для подолання проблем розвитку, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів

розвитку всім творчим силам суспільства, відповідного посилення його життєздатності в умовах трансформаційних процесів у середовищі існування.

Можна прогнозувати, що в майбутньому кількість таких форм інформаційних обмінів збільшуватиметься у зв'язку з формуванням нових запитів суспільства. Як зауважував А. Д. Урсул, «виходячи з принципу невичерпності матерії, можна зарання передбачити, що видів інформації має бути безкінечна множина, хоча на кожному етапі пізнання інформації виявлятиметься лише обмежена, але щоразу дедалі більша кількість цих видів» [2, с. 39].

Різноманітні форми відображення навколишньої дійсності і їх трансформація в інформацію, розвиток відповідних соціальних інформаційних комунікацій сприяє більш повному усвідомленню процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі та входять у сферу інтересів членів суспільства, соціальних структур, тобто підвищують якість їх інформування. З іншого боку, зростає також увага безпосередньо до процесу інформаційної діяльності в соціальному середовищі, усвідомлення його значення та на цій основі до вдосконалення діяльності щодо задоволення зростаючих інформаційних запитів суспільства. Вийшовши на новий, якісно вищий рівень освоєння інформації у її електронному вигляді, суспільство, удосконалюючи структурування інформації, технічні можливості для прискорення її циркуляції, кількісного аналізу, поступово підходить до вироблення відповідних технологій її змістовного аналізу та підвищення ефективності використання в інтересах соціуму.

У наш час кількісний аспект інформації виступає як найпростіший рівень наукового знання про інформацію. «Людська думка намагається піднятися на наступний рівень і відобразити якісний бік інформації... Хоча концепція якості інформації і розвивається повільніше математичних концепцій, усе ж відхід від кількісного трактування інформації означає виявлення більш глибокої її сутності. Впровадження теорії інформації в ту чи іншу науку дає можливість досліджувати специфіку різних інформаційних процесів. У свою чергу, це сприяє розвитку теорії інформації, що робить можливим розширення сфери їх застосування і т. д.» [3, с. 58–59].

Сучасний рівень розвитку інформаційних процесів нерозривно пов'язаний з дедалі відчутнішими впливами глобальних факторів, і все це разом сприяє вдосконаленню структури суспільства як у вертикальному (по лінії суспільство – нація – політична партія і т. д.) вимірі, так і в горизонтальному (наприклад, зростаюча кількість різноманітних за призначенням суб'єктів економіч-

ної діяльності, цільові творчі об'єднання, об'єднання за інтересами, дозвільні тощо). Особливо це помітно на прикладі перетворень у структурі суспільства в Україні та інших державах, що пройшли постсоціалістичний період розвитку.

У здійсненні визначення якісного виміру інформації (саме він є визначальним в ідентифікації будь-якої людської спільності, засобом виміру творчого внеску в суспільний розвиток) сучасні технології нині є ще не достатньо ефективними. Через що значною мірою знижується продуктивність використання генерованих суспільством за допомогою нових технічних засобів зростаючих масивів інформації.

Соціальна інформація циркулює у величезних розмірах, пронизує наше життя, працю, побут, дозвілля, впливає на них, допомагаючи раціонально організувати суспільні процеси, керувати ними. Вивчення характеристик цієї інформації сприяє просуванню до освоєння якісних методів керування всією інформацією, у кінцевому підсумку – глибокого самоусвідомлення всього соціального організму [4, с. 182–183], що залежить як від системи розвитку відповідних соціальних комунікацій, так і від їх змістового наповнення.

Певне підтвердження сказаному вище можна знайти під час аналізу процесів взаємодії живої та неживої природи. Такий аналіз приводить дослідників до висновків про те, що цей процес характеризується переходом від суто фізичної причинності до сигнальної (інформаційної), що, звичайно, не відмінняє фізичної причинності, а включає її в себе та надбудову над нею, що інформація – не річ, а розумова категорія, що вона є результатом відображення, «позначення змісту, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього та пристосування до нього наших відчуттів» [5, с. 31], відображення не будь-якого, а вираженого в повідомленні осмислення об'єкта, на якому зосереджується увага людини.

У процесі подальшого розвитку теми, не виходячи за рамки дослідження, видається за доцільне при розгляді поняття «інформація» обмежитися тією її частиною, що продукується людиною як соціальною істотою.

Існування й розвиток сучасної людини пов'язані з продукуванням ідеального у її свідомості, що в соціальній спільності трансформується в спільні соціальні уявлення, які перевіряються та закріплюються традиціями багатьох поколінь, стають матрицею моделювання поведінки членів суспільства в матеріальному світі. Таким чином, ідеальне створюється на основі засвоєння сукупності ознак предметів і явищ матеріального світу, що здійснює свій вплив

на людину, уявлень людини про саму себе, суспільство в процесі розвитку. Перероблені в мозку людини узагальнені уявлення про матеріальний світ підтверджені суспільною практикою, усіма напрацюваннями ідеального в багатьох поколіннях, включаючи еволюцію духовно-ціннісних орієнтирів, усього збереженого не лише в людській пам'яті, а й зафіксованого за допомогою письма, друку, зображення, електронних технологій, інших форм вираження ідеального в людській свідомості в умовах матеріального світу.

Звідси випливає узагальнене визначення соціальної інформації як ідеального відображення у свідомості людини важливих для неї ознак матеріальних предметів і явищ, створення на їхній основі ідеальних образів, що стають орієнтирами для мотивації її існування та розвитку [6, с. 69–70].

Постійно механізми самоусвідомлення суспільства ускладнюються. Створені в людській свідомості нові ідеальні образи (нова інформація) зіставляються з відповідними іншими ідеальними образами, напрацьованими в колективній людській свідомості минулими поколіннями, збереженими в суспільній пам'яті, зафіксованими в знаковій формі та необхідними для розв'язання актуальних проблем сучасності.

Інформація є похідною від свідомості, вона визначає ступінь її представленості в процесах та явищах, і в цьому сенсі виступає інструментом свідомості. Для того щоб упевнитися в цьому, достатньо згадати аргументи Харуна Ях'ї, які доводять наявність у світу свого Творця¹. Якщо привести ці аргументи у відповідність до схеми «Свідомість – Інформація – Енергія – Матерія», то побачимо, що дивовижні формули упорядкованості всіх процесів у світі (внутрішньоатомних, космологічних, хімічних, біологічних) відповідають поняттям матричної інформації. І наступний висновок, який робить Харун Ях'я, також повністю відповідає логіці наших міркувань. І полягає він у твердженні, що подібні інформаційні матриці не могли виникнути без координації ззовні. Іншими словами, такі матриці могли виникнути тільки в лоні універсальної Вищої Матриці, або Свідомості, що практично одне й те саме.

Якщо ж говорити про майбутнє, то можна припустити, що коли науці нарешті вдасться створити нині гіпотетичну теорію поля та це допоможе людству бути більш ефективним у реаліях матеріального світу, тоді теорія трансформаційних процесів на польовому рівні стане магістральним напрямом творчого дослідження системи тонкоматеріальних впливів, у сутності яких і перебуває

¹ Аднан Окта (тур. *Adnan Oktar*), широко відомий під псевдонімом Харун Ях'я.

інформаційна взаємодія. При цьому стане можливим подальше поглиблення досліджень тонкопольових особливостей матеріального світу, взаємодії польової діяльності з нею мозку людини. Це, очевидно, сприятиме уточненню інформаційного процесу на рівні польових характеристик людини та обраних нею об'єктів на рівні тотожних, польових характеристик. Дозовані мозкові результати такого впливу проявлятимуться в польових характеристиках людини. Ці характеристики – фіксація результату процесу, очевидно, здійснюється в людській пам'яті, а також матеріалізується нею в предметній сфері (письмо, друк, символіка і т. д.). Матеріалізована інформація може відтворюватися у свідомості людини (на польовому рівні) за допомогою мозкової діяльності, що впливає на перебіг польових процесів.

Глобальна інформатизація, стрімко зростаючі обсяги інформаційних впливів на сучасну людину, обсяги, необхідні для засвоєння як умов повноцінного існування в сучасному світі, створюють швидко неприродно зростаюче навантаження на біологічні та біоенергетичні механізми засвоєння, усвідомлення й організації використання інформації людиною.

Нинішня епоха турбулентності особливо впливає на інформаційно-психологічні процеси у свідомісній сфері, а тому і виклики (фактори або ризики розвитку інформаційного дисонансу), що її описують, несуть інформаційно-психологічне підґрунтя. Це пов'язано з тим, що навіть за максимального захисту завжди існує ризик збитків, зокрема психічному, фізичному здоров'ю та психологічному благополуччю через вплив негативних інформаційно-психологічних факторів [7].

Розвиток електронних інформаційних технологій визначає розвиток нового етапу в технологіях виробництва, обробки й використання інформаційних ресурсів на основі розробки інноваційних методик засвоєння суспільством зростаючих обсягів інформації. Особливості прояву цього процесу стали підставою при деталізації характеристик неоіндустріального початкового етапу розвитку як інформаційного з поступовим переходом у цифровий, програмувальний та ін., аж до наступної трансформації, як це передбачається сьогодні у вченому світі – у суспільство знань. Таким чином, на передній план сучасної суспільної діяльності дедалі більше виходять високотехнологічні напрями діяльності, що потребують глибокої наукової підготовки залучених до цього фахівців. Головними локомотивами неоіндустріальної економіки стають наукоємні та високотехнологічні галузі (мікроелектроніка, інформатика, біотехно-

логії, нанотехнології, генна інженерія), а також освоєння нових видів енергії, ресурсів космічного простору, подальший розвиток супутникового зв'язку [8, с. 146–154] та ін. Важливо те, що всі ці напрями інноваційної діяльності суспільства потребують не лише технічної, технологічної підготовки, а й формування певної емоційно-психологічної готовності до розв'язання нових проблем. Така готовність має відображати характерні особливості людини, найбільш ефективної творчої, перетворювальної сили в біологічній різноманітності навколишнього світу.

Потрібно зазначити, що загальна конструкція психологічного простору суб'єкта обумовлюється генетичними та набутими реакціями, рефлексами, навичками, вміннями тощо. Проте в кожному конкретному випадку можна говорити про своєрідне поєднання наслідуваного та набутого, які розвиваються в конкретиці повсякденного життя кожного конкретного суб'єкта. Одержана інформація суцільним потоком проходить «крізь» психіку кожної особи, залишаючи «відбитки» тієї чи іншої інтенсивності, які формуються із часом у складні багаторівневі системи елементів, що пов'язані між собою і впливають на подальші дії суб'єкта [9, с. 5–6].

Треба також враховувати, що з розвитком цих передових і необхідних людям технологій їхній комп'ютерний розум, логіка демонструють дедалі більше відмінностей від звичайних людських підходів до вирішення поставлених завдань. Тому в літературі далеко небезпідставно з'являються думки про необхідність внесення в процеси розвитку комп'ютерного інтелекту складових, що забезпечували б його «олюднення». У програмних продуктах передбачати формування процесів, що наближалися б за характеристиками до уявлень про людський прогрес з урахуванням його гуманітарної складової. Звичайно, такі підходи потребуватимуть спеціального, поглибленого вивчення людини, ліквідації нинішнього відставання її гуманітарної сфери, розв'язання чималої кількості супутніх проблем. Однак такого роду завчасна підготовка даватиме змогу запобігти негативним проявам технічного прогресу, зніматиме теми, якими сьогодні фантасти залякують своїх читачів, зокрема про гіпотетичне повстання машин у майбутньому.

При цьому можна вказати, як приклад, дослідження Массачусетського технологічного інституту, що вже 20 років складає список найважливіших технологій року. Деякі з них – штучний інтелект GPT-3 та алгоритми рекомендацій тікток. Цифрове відстеження контактів уже змінює життя людей, а інші

змінюватимуть за кілька років. Так, комп'ютерна мовна модель GPT-3: великі комп'ютерні мовні моделі вчать писати та говорити. Це сприяє розвитку штучного інтелекту (ШІ), який може краще розуміти світ і взаємодіяти з ним.

Розроблена американською компанією “OpenAI” комп'ютерна мовна модель GPT-3 (Generative Pre-trained Transformer 3) наразі найбільша та найграмотніша. Озброєна текстами тисяч книг і значною частиною інформації з інтернету GPT-3 може імітувати написаний людиною текст із дивовижним та навіть химерним реалізмом. Порівняно з GPT-2 кількість використовуваних параметрів збільшилася в понад 100 разів: з 1,5 до 175 млрд. Навчання моделі відбувалося на суперкомп'ютері Microsoft Azure AI, побудованому спеціально для OpenAI.

Американська компанія “Lambda Labs” підрахувала, що таке навчання могло коштувати більше 4,6 млн дол. Для навчання алгоритму дослідники зібрали датасет з понад 570 ГБ текстів. В OpenAI заявляють, що, на відміну від інших моделей, які створюються для вирішення конкретних мовних завдань, їх API може вирішувати «будь-які завдання англійською мовою». Алгоритм працює за принципом автодоповнення: людина вводить початок тексту, а програма генерує найбільш імовірне його продовження.

Британське видання “The Guardian” 8 вересня 2020 р. опублікувало замітку, написану за допомогою GPT-3. Редакція «попросила» модель написати есе про те, чому люди не повинні боятися роботів. Л. Порр надав редакції вісім згенерованих GPT-3 варіантів есе, з яких редактори видання зібрали підсумковий текст. Однак GPT-3 не розуміє, про що пише, тому іноді результати спотворені та безглузді. Навчання GPT-3 потребує величезної обчислювальної потужності, великої кількості даних, грошей і створює значний вуглецевий слід. Оскільки GPT-3 навчається на основі текстів з інтернету, який наповнений дезінформацією та упередженнями, комп'ютерна мовна модель часто створює упереджені уривки тексту.

Щодо алгоритмів рекомендацій тіктоку треба зазначити, що з моменту запуску в Китаї у 2016 р. тікток став однією з найбільш динамічних соціальних мереж у світі. Додаток завантажували мільярди разів. Одна з причин – алгоритми, які забезпечують роботу системи рекомендацій тіктоку, кардинально відрізняються від алгоритмів інших платформ. Тікток змінив спосіб, завдяки якому люди стають відомими в інтернеті.

Якщо інші платформи сфокусовані на поширенні контенту з масовою привабливістю, то алгоритми тіктоку настільки ж імовірно вирвуть з невідомості нового творця, як і відому зірку. Алгоритми тіктоку вміють подавати відповідний контент нішевим спільнотам користувачів, які діляться конкретним контентом чи сторінкою певного блогера.

На відміну від інших платформ алгоритми рекомендацій тіктоку зважають передусім на відповідність контенту запитам певної аудиторії, ніж таким параметрам блогера, як кількість підписників чи переглядів.

Можливість швидко отримувати велику кількість переглядів і легкість, з якою користувачі можуть відкривати для себе різноманіття контенту, сприяла приголомшливому зростанню кількості користувачів тіктоку. Інші соціальні платформи намагаються відтворити ці функції у власних додатках.

Особливість тіток-алгоритму полягає в тому, що рекомендується тільки той контент, який сподобається користувачу, починаючи з коригування при холодному старті (перша дія нового зареєстрованого користувача на платформі) та закінчуючи індивідуальними рекомендаціями для активних користувачів. Якщо натиснути на відео з танцем, стрічка буде спочатку налаштована на категорію розваг, а наступний механізм простежить за поведінкою користувача для подальшого аналізу.

Ядром механізму рекомендацій тіктоку є воронка інформаційного потоку. Після того як контент пройшов подвійну перевірку, він поміщається в пул (басейн, резерв) трафіку холодного старту. Наприклад, після того як нове відео пройде процедуру перевірки, тіток призначить йому початковий трафік у кількості 200–300 активних користувачів (відео з'явиться в них у рекомендаціях). Завдяки такому поштовху відео може отримати до кількох тисяч переглядів. При такому механізмі новий користувач може конкурувати із впливовою людиною, у якої можуть бути десятки тисяч підписників, тому що в них одна й та ж відправна точка [10].

Слід зауважити, що сьогодні ми перебуваємо на самому старті нової епохи в людській історії й технологічно дедалі більш складні напрями діяльності сучасної цивілізації множитимуться та ускладнюватимуться. Буде все більш проблемним і процес організації керування всіма видами суспільної діяльності. Вони також потребуватимуть відповідної психологічної підготовки учасників їх реалізації. У сучасних дослідженнях увага приділяється обґрунтуванням необхідності здійснення неоіндустріалізації, акцентується увага на необхідності

формування нової промислової політики, заснованої на поєднанні активної ролі держави та ринкових механізмів [11, с. 34–38].

Варто при цьому зазначити, що прискорення розвитку технологій у біологічній еволюції людей призведе до їх розділення на біологічній основі. Це ще одна серйозна і якісно нова психологічна проблема сучасного суспільства. Ф. Фукуяма визначає людську природу як «суму поведінки та характеристик, типових для людського виду, обумовлених, скоріше, генетикою, ніж факторами навколишнього середовища» [12, с. 130]. Далі дослідник спирається на поняття типовості як використовуваний і виправданий практикою феномен для звичайного розподілу параметрів характеристик людей, їхніх фізичних параметрів, а також інтелектуального коефіцієнта [12, с. 130]. У досить проблемному при цьому питанні розділу «патології» та «нормальності» Ф. Фукуяма посилається на «практику регулюючих органів», що діють у цих випадках спираючись на закон [12, с. 209–210]. При цьому прискорювана розвитком технологій біологічна еволюція людей об'єктивно призведе до розділення їх насамперед за інтелектуальними та психофізичними якостями. Така обставина може стати основоположним фактором розвитку психологічного напруження, подібного до расового; обумовлена різною швидкістю та неоднаковою спрямованістю векторів розвитку біологічної еволюції може сприяти на певних етапах розвитку психологічному напруженню між людьми за потреби в прояві тих чи інших здібностей; може стати суспільною важливістю виконуваної роботи, урешті-решт необхідної перекваліфікації дедалі більших мас людей, малокваліфіковану роботу яких замінюють машини, комп'ютерні технології.

Цей процес уже в наш час створює певні соціальні незручності на модернізованих виробництвах. Однак процес зайвих людей у недостатньо реформованій суспільній діяльності створюватиме дедалі більші соціальні проблеми, причому психологічний дискомфорт дедалі більшою мірою відчуватимуть і постраждали від модернізації, і її ініціатори, яких також торкатиметься соціальна напруженість.

Сьогодні ще в суспільному виробництві залишаються значними й необхідними певні обсяги тієї праці, що не потребує високої освіченості та постійно впроваджуваних творчих рішень. І сільськогосподарський працівник, який вирощує продукти харчування, чи шахтар, який добуває вугілля, можуть втішати себе при меншій заробітній платі тим, що без їхньої праці комп'ютерні розумники не зможуть здійснювати не завжди зрозумілі для некомпетентних

комп'ютерні процеси. Однак така ситуація є лише тимчасовою. Справа не тільки в тому, що технологічний прогрес дедалі більше витіснятиме ручну працю з виробництва як більш затратну, ніж автоматизована. Сучасний покупець уже сьогодні віддає перевагу серійним продуктам, які мають гарантію якості, а також можливості швидкого оновлення – гаджети, автомобілі, інші речі, що сьогодні належать до предметів постійного вжитку. Кустарне виробництво таких речей ні за вартістю, ні за ціною вже давно не може конкурувати з фірмовими продуктами. Можна таке твердження заперечити, наприклад, згадуючи швейцарські годинники або одяг від всесвітньовідомих будинків мод з високою вартістю та унікального виробництва. Але в такому випадку вже йдеться не про масову продукцію, а виробни, що за своїми якостями наближаються до мистецтва і в процесі свого розвитку потребують нових, творчих рішень.

У процесі свого розвитку людина як біологічна особа на всіх етапах свого розвитку накопичувала емоційну основу реагування на навколишню дійсність, що відображала практику її світосприймання та еволюції. Частина цього ресурсу, не знаходячи відображення в нових умовах, втрачалася в емоційній основі психічного життя людини, інша – удосконалювалася та розвивалася на нових етапах розвитку під впливом подальшого інформаційного освоєння людиною дійсності.

Духовний розвиток людини значною мірою полягає в тому, що він повинен базуватися на ідеях синтезу новітньої науки, традиційного знання та *релігійного освоєння дійсності*. Без такого синтезу, без урахування того факту, що сучасна Наука та Релігія не є більше антиподами й суперницями, а являють собою складові сучасного Єдиного Духовного Знання, цей базис має об'єднувати напруження як науки, так і релігії в освоєнні світу, у якому розвивається наша цивілізація. При цьому дуже корисними для нового Знання мають стати не лише уявлення про досягнуті людиною орієнтири вищих сил, а й виховувана релігією дисципліна мислення, результати у виробленні методик керівництва психологічними процесами тощо. Подібний синтез повинен стати основою формування нових світоглядних орієнтацій і зміни в системі освіти, яка з урахуванням даних цього синтезу має побудувати нові форми виховання людини, розраховані не на уніфікацію, а на реалізацію її духовного потенціалу, на її індивідуалізацію, на розкриття її величезних духовних можливостей (В. Крутов).

Зростаючий розвиток інформаційних процесів, пов'язаний з розвитком людської цивілізації, тривалий час не переважував можливості людського

світосприйняття. Однак в останні десятиріччя ми спостерігаємо збільшення кількості негативних факторів, пов'язаних і з впливом навколишнього середовища на цивілізацію, і з ускладненням соціальних проблем у сучасному суспільстві. І всі ці проблеми проявляються через лавиноподібне зростання інформаційних запитів до цивілізації. На сьогодні вже чітко визначаються основні напрями таких впливів і відповідно шляхів зростаючого емоційного тиску на свідомість сучасної людини. Насамперед такий тиск пов'язаний з істотним прискоренням науково-технічного розвитку сучасної цивілізації, що якраз і забезпечує стрімке зростання необхідного інформаційного виробництва. Інформаційна сфера суспільної діяльності набуває щораз більшого значення в структурі виробничих сил і соціальних відносин.

Конструктивні та деструктивні впливи інформаційного середовища визначаються рядом властивостей і характеристик, що, власне, і відображають закономірності його розвитку та функціонування. Першою важливою особливістю, на яку потрібно звернути увагу, є те, що інформаційному середовищу притаманне постійне й стрімке розширення. Наступною важливою рисою інформаційного середовища є складність і неоднозначність. І, нарешті, основною характеристикою інформаційного середовища є «турбулентність» – неупорядкований рух, якому характерна швидка зміна темпів процесів, що відбуваються. Турбулентність інформаційного середовища означає, що зміни в ньому відбуваються з високим ступенем невизначеності й непередбачуваності [13, с. 238–253], що потребує швидких та ефективних інтелектуальних рішень.

Саме резонансні впливи вищих космічних енергій формують в енергетичній системі людини тенденції до подальшого розвитку, сприяють спонукальним чинникам пізнавальної діяльності для відбору в середовищі необхідних енергій подальшого розвитку, їх ефективного використання. Істотною проблемою сучасності – насамперед у психологічному аспекті – стають щораз більші обсяги контенту в інформаційних процесах суспільного розвитку, перетворювальної діяльності, розвитку сучасної людини. Своїми обсягами, змістовною новизною, енергетикою, раніше незаними формами донесення вони створюють серйозні проблеми для людської психіки, людської свідомості. Розвиток уявлень про інформацію, інформаційні процеси, технології керування ними стали важливими складовими процесу адаптації Homo Sapiens до викликів XXI ст. Високі темпи суспільного розвитку на техногенній основі створюють

серйозні проблеми для свідомості конкретних людей, членів сучасного суспільства, суспільної свідомості в цілому.

Усвідомлення проблемної ситуації водночас формує внутрішню психологічну структуру процесу вирішення завдання, що містить:

- пізнавальну потребу суб'єкта;
- невідоме знання, що досягають, або спосіб дії;
- інтелектуально-пізнавальні здібності, професійний і життєвий досвід суб'єкта пізнання [14, с. 153].

Таку ситуацію з турботою спостерігають дослідники. І певна їх частина з недовірою ставиться до еволюційних можливостей розвитку людської фізіології в співмірності з темпами розвитку сучасного інформаційного виробництва. Цим обґрунтовується так звана проблема перенасиченості інформацією сучасного суспільства. У цій проблемі важливого значення набуває дотримання збалансованості обсягів використання й розвитку психічних чинників прояву особистості в середовищі її існування. Ця збалансованість в основних своїх проявах має адекватно відповідати всім аспектам життєвих потреб індивіда. Вона виявляється насамперед в основних сферах психічної діяльності – інтелектуальної, афективно-вольової, мотиваційної та комунікативної.

Так, позитивні психологічні відчуття при діяльності в інтелектуальній сфері індивід відчуває в процесі усвідомленні належної чіткості проблем, що постають перед ним, якомога повнішому відчутті психічних установок, відповідних наявній проблемі, співставлення цих установок з новими психологічними утвореннями під впливом інформації про дії, пов'язані з пошуком розв'язання проблеми. І нарешті – психологічне відтворення інформації про аналіз добутого результату щодо розв'язання проблеми, ступінь його завершеності, про рівень удосконалення методик дослідження, що також створює позитивні відчуття як про конкретний результат, так і про зростання власних інтелектуальних можливостей.

З розвитком електронних технологій інформаційного суспільства значних змін набувають психологічні процеси, пов'язані з розвитком комунікативної сфери людської діяльності. Процес глобальної інформатизації сприяє не лише розширенню спілкування особистостей як членів соціальної спільності. Він сприяє якісному вдосконаленню соціальної структури суспільства на основі розвитку його творчих чинників, розвитку творчої праці як найбільш високопродуктивної на нинішньому етапі розвитку людства. У зв'язку із цим

розвиток суспільства потребує розвитку системи соціальних зв'язків його членів. Відповідно, сприяє розвитку інформаційних обмінів, комунікативних засобів, зростанню необхідності перероблення значних обсягів інформації у свідомості кожної людини, відповідно, нарощує психологічний тиск на процес самоусвідомлення людини в сучасних умовах. При цьому успішне формування нових емоційних орієнтирів потребує оперативного віднайдення в базовій емоційній сфері людини наявних емоційних відповідників та узгодження з ними нових емоцій, що формуються при впливі нової інформації.

Мотиваційна сфера в умовах розвитку інформаційного суспільства зменшує залежність від вікових періодів, хоча й продовжує відображати їх. Глибше розвиває психологічні чинники самовідчуття, самосприйняття та саморозуміння. Поряд із цим у психічній еволюції набуває значення позитивне сприйняття прилучення до гуманітарних ідеалів суспільства, результатів творчої праці, відчуття самореалізації у творчості та участі в перспективних суспільних проектах.

У прискоренні темпів суспільного життя на базі інформатизації, у проявах чинників розвитку емоційної сфери суспільства важливим фактором самоідентифікації особистості є розвиток афективно-вольової сфери особистості. Цей розвиток відбувається як за рахунок удосконалення практики ефективного використання базових психологічних ресурсів людини, так і за рахунок освоєння сучасних методик у сфері пізнання, розвитку гуманітарних аспектів свідомості. При цьому методики сучасного психологічного розвитку зіткнулися з необхідністю якісних перетворень у цьому виді діяльності, необхідністю прискорення емоційних реакцій на зростання темпів розвитку суспільства під впливом перетворення навколишнього середовища.

На нинішньому етапі розвитку цивілізації людина підійшла до етапу, на якому вона вже не може досягти всіх важливих для неї аспектів навколишнього світу в сукупних явищах психіки, у формуванні на базі цієї сукупності емоційних установок, що мають бути мотиваційним приводом для негайних дій, поведінкових чинників. У швидкоплинному калейдоскопі подій, ситуацій, інформаційних потоків – навіть з нинішнім використанням оплавленого в багатовіковий пласт практичного досвіду емоційного світу – людина не в змозі на етапі неоіндустріалізації [15, с. 21–29] постійно тримати в усьому обсязі психічних уявлень множину важливих для її життєздатності аспектів сучасного життя. У стані такої невизначеності вона зазнає постійної психічної напруженості від усвідомлення непізнаних можливих реальних небезпек.

Треба зауважити, що лавиноподібний процес розвитку електронної інформації в усіх сферах суспільної діяльності протягом останніх десятиріч обумовив застосування квантових підходів до використання ресурсів розвитку.

Оскільки від адекватності емоційного реагування на зовнішні виклики значною мірою завжди залежала життєздатність людської популяції, вона поступово набуває досвіду зіставляти певні ознаки нових зовнішніх викликів з напрацюваннями, що відображають психологічний досвід реагування на подібні ситуації, наявний вже у її підсвідомості, виокремлювати цей психічно освоєний досвід для мобілізації людського організму на нове реагування. Квантові підходи в застосуванні психічної енергії в усіх видах людської діяльності сприяли виокремленню необхідних елементів психічного ресурсу з усього базису психічного ресурсу суспільства, зростанню уваги до точності у виборі форм реагування на життєві обставини, прискорення змін у цих обставинах. Саме забезпечення точності психологічного реагування на нові виклики підвищує ефективність реагування людини на зміни в середовищі існування. Квантові підходи до психологічних явищ дають можливість при використанні багатомірності добиватися більш повного, об'ємного уявлення про ці явища і, таким чином, з більшою точністю реагувати на об'єкти дослідження.

Підходи до розвитку технологій універсального інформування користувачів знаходять своє місце в розробках гуманітарної тематики, оскільки вона є складовою національної та міжнародної безпеки й охоплює інтелектуальну, освітньо-виховну, психічну, фізичну, моральну, репродуктивну, духовну, генетичну, майнову, міграційну та культурно-етнічну безпеки [16, с. 123–128].

Основні сфери психічної діяльності зазнають особливих випробувань у періоди воєнних протистоянь між сучасними державами. За допомогою використання принципів і технологій квантової психології [17, с. 9] можуть успішно формуватися уявлення про найбільш істотні джерела небезпек, пов'язані з реаліями сьогодення. На базі використання психологічного досвіду нинішньої людської популяції формуються певні підходи до вивчення основних джерел небезпек, визначаються стереотипи відповідних психологічних установок, бачення основних шляхів принаймні купірування негативних впливів, що стає мотивацією до подальших відповідних дій сучасної людини. Мобілізація незадіяних ще активно психологічних джерел мислення та сприйняття нових явищ дійсності поступово сприяє інтерналізації² психологічно мотивованих

² Інтерналізація – прийняття особою норм, цінностей, поглядів, які зовні нав'язуються батьками,

ресурсів глобального інформаційного простору, підвищенню ефективності їх використання.

Інформаційні технології ХХІ ст. створили нові можливості для загальноцивілізаційної еволюції, зростаючого значення інформаційних ресурсів в суспільному прогресі, для соціального розвитку, формування нової системи суспільних взаємовідносин, зростаючої якості інформаційних обмінів і взаємовпливів, у тому числі на міждержавному рівні. Ці обміни і взаємовпливи можуть мати як позитивне, так і негативне значення, що не збігається з романтичними уявленнями про перспективи нового інформаційного суспільства.

Оскільки в сучасних умовах основні характеристики, а отже, слабкі та сильні сторони інформаційного суспільства у своєму комплексі ще повністю не з'ясовані, у середовищі фахівців ще не уявляються всі можливості й наслідки інформаційної війни. Глибина цього впливу залежить від потенційної стійкості до руйнування наявних у свідомості людей інформаційно-психологічних установок, ментальних переконань, сформованих у вітчизняному соціально-культурному середовищі та підтримуваних цим середовищем.

Отже, вивчення ментальних особливостей людини нерозривно пов'язано з дослідженням її ролі в розвитку інформаційних процесів сучасного суспільства, процесів нового інфотворення, з особливостями освоєння проблем сьогодення. Адже при вирішенні конкретних завдань суспільного розвитку в інформаційному процесі свідомістю людини охоплюються шари свідомого та підсвідомого, шари так званих духовних традицій. Зростаюче значення використання ментального ресурсу сучасної людини в інтересах суспільного розвитку сприяє сьогодні реалізації двох важливих проблем:

- збереженню й збагаченню культурної спадкоємності етносів і націй, зміцненню їх стійкості в процесі сучасних глобальних впливів, поглибленню вкладу в загальноцивілізаційний культурний процес;
- забезпеченню розвитку ментальних традицій як процесу свідомого внеску в потенціал майбутнього розвитку особи, нації, держави.

Таким чином, питання про зміст і значення ментальних характеристик людей у сучасному глобалізованому суспільстві далеко переростає рівень суто філософських розмірковувань, актуалізувалися питання досліджень змісту

вихователями, суспільною групою; один із головних механізмів соціалізації та суспільного розвитку людини (Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53383/12026.html>).

поняття ментальності, її функцій та проблем зміцнення інформаційного імунітету.

Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить, по-перше, про їх високу життєздатність та істотне значення в утвердженні права на самобутність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку, по-друге, про проникнення цих якостей у глибинні шари самосвідомості ще із часів існування представників давніх етносів, формування їхньої колективної пам'яті, що забезпечує їх тривалу життєздатність.

Багатство стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. Ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процес її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності [18, с. 62–63].

Загострення суспільної уваги на питаннях ментальності в останні десятиріччя характерне не лише в регіонах світу, що не вирізняються рівнем культурного прогресу, а й у країнах високорозвинутих, що належать до «золотого мільярда». Про це свідчать різні форми прояву самосвідомості в багатьох країнах світу. Цей факт свідчить, що сучасна цивілізація на різних рівнях структури її розвитку відчуває необхідність у мобілізації ресурсів свого розвитку й знаходить ці ресурси в мобілізації ментальних характеристик своїх націй, своїх етносів.

На індивідуальному рівні саме ментальний імунітет може бути надійним механізмом формування виважених, патріотично обґрунтованих орієнтирів життєдіяльності сучасної людини. І тому для національної науки робота в цьому напрямі, у справі зміцнення стійкості імунної системи української ментальності є важливим завданням.

Ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй в умовах інформаційної війни є найбільш вразливою для зовнішніх інформаційних впливів. Це пояснюється і структурною складністю менталітету як соціально-психологічного явища, і невідтворюваністю втраченого змісту його інформаційно-психологічного ресурсу при пошкодженні чи заміщенні іншим ресурсом, оскільки «не можна двічі ввійти в одну й ту ж ріку», умови творення цього змісту не можуть повторюватися.

Руйнуючий вплив сучасних засобів інформаційної війни на ментальну сферу людини призводить до раніше незнаного рівня загострення небезпек

втрати ментальних характеристик, національної самоідентифікації в країнах – об'єктах впливу, перспектив самобутнього розвитку. Адже при вирішенні конкретних завдань суспільного розвитку в інформаційному процесі свідомістю людини «охоплюються шари свідомого й підсвідомого, шари так званих духовних традицій» (С. Грабовський). Таким чином, питання про зміст і значення ментальних характеристик людей у сучасному глобалізованому суспільстві далеко перевищує рівень суто філософських розмірковувань.

Власна культурна традиція відображається в усіх сферах суспільної діяльності провідних центрів глобалізації. Вона, крім інформаційних продуктів, закладається в усе багатограння товарів і послуг, що є предметом експорту в рамках глобалізаційних процесів. У цілому з розвитком глобалізації дія цього механізму на об'єкти нерівноправної глобалізації набуває багатопланового, тотального характеру. Вона діє на всю структуру ментальності об'єкта впливу, поступово знижує опір властивій кожній нації імунної системи аж до найглибших її складових – ментального імунітету.

Досягнення цілей у системі інформаційно-психологічних впливів не обмежується формуванням вигідних для інформаційного агресора настроїв на тому чи іншому етапі протистояння. Ідеться про здобуття остаточних результатів, незворотних впливів на соціально-психологічний стан населення території враження, ліквідацію ментальних стереотипів, сформованих усією множиною попередніх поколінь народу, та заміщення цих стереотипів іншими, співвідносними із завданнями ППВ. Таким чином, досягнення результату передбачає остаточне розв'язання проблеми та не потребує повторної організації впливів.

Отже, знищення ментальної своєрідності тих чи інших об'єктів інформаційного впливу є фактично актом ментального геноциду. Характерними діями, що призводять до такого геноциду і є важливою складовою інформаційної війни, є:

- маскуванню цілей, досягнення яких передбачається в підсумку реалізації різнопланових дій, підпорядкованих одній меті;

- настійне впровадження стереотипів для характеристики об'єкта впливу, його дій і намірів. Такі штампи з відповідним емоційним забарвленням, незалежно від їх співвідношення з реальністю, і вводяться в постійний обіг, починають сприйматися як щось звичне та беззаперечне. Вони вже не контролюються свідомістю, чим посилюють свій вплив не лише в смисловому плані,

а й в емоційному плані перепрограмовують у потрібному напрямі свідомість користувача інформації;

– використання різноманітних, часто формально незалежних зарубіжних джерел для інформаційних атак, що створює видимість загальної міжнародної позиції стосовно порушених проблем;

– підпорядкування інтересам ослаблення ментального імунітету певних комерційних тенденцій і прагнень, забезпечення матеріальної стійкості та преференцій при реалізації відповідної тематики вітчизняними й зарубіжними ЗМІ, активне відображення відповідної тематики в популярній кінопродукції, «ментовських і спецназівських» серіалів із захоплюючим сюжетом та чітко вираженою ідеологічною спрямованістю, видання циклів літературної продукції пригодуницького спрямування, фантастики й фентезі, значною мірою розрахованої на стимулювання природних інстинктів, а не на духовний розвиток, поширення розважальної інтернет-продукції, що сприяє відриву від реальності суспільного життя, проблем національного розвитку України.

Розгляд проблеми ментальності, ментального імунітету на сьогодні є продовженням досліджень проблем національного розвитку в умовах посилення глобальних впливів. Розвиток цих досліджень обумовлений щораз більшою затребуваністю результатів досліджень гуманітарних наук у суспільній практиці, необхідністю значного поглиблення цих досліджень у сферу формування й розвитку закономірностей і механізмів соціального розвитку на основі історичної практики, об'єктивною необхідністю забезпечення зростання свідомої складової в зростаючій складності розвитку сучасного суспільства.

Розв'язання проблеми нейтралізації негативних впливів на ментальний імунітет пов'язане з вивченням каналів впливу на процес його функціонування, розвитку або ж нейтралізації в застосуванні до конкретного індивіда: опосередкованого впливу на трансформацію його емоційної сфери за допомогою актуальної соціальної проблематики та безпосереднього впливу на цю сферу людини традиційною інформацією, що прямо пов'язана з ментальними мотиваціями, генотипом, одержаним від минулих поколінь.

Відомо, що найбільш ефективним опір будь-яким негативним впливам є при використанні контрзасобів, аналогічних за своїм впливом засобам агресії – інформацією на інформацію, технічними засобами на вплив шкідливих технологій, товарами на товари тощо. Однак при глобальному вторгненні в національне середовище країн, неспівмірних з можливостями глобалізаторів, об'єкти впливу,

як правило, програють у можливостях протистояння як щодо потужності, так і щодо різноманітності можливостей впливів. У таких ситуаціях важливим для націй, що намагаються зберегти свою унікальність, має стати необхідність визначення каналів найнебезпечніших негативних впливів і зосередження свого імунного потенціалу на нейтралізації цих каналів.

Реалізація завдань інформаційно-психологічних впливів у сучасних інформаційних протистояннях сьогодні проявляється в кількох напрямках. Один з них спрямовано безпосередньо на громадян країни – об'єкт впливу й потребує ґрунтовного вивчення цього об'єкта з точки зору факторів, що найбільше впливають на емоційну, психологічну сферу суспільства, її світосприймання та активну суспільну діяльність. При цьому йдеться:

– про сферу національних традицій, уявлень, вірувань, у якій виховувалася переважна більшість населення країни, витоки духовно-ціннісних орієнтирів, святково-обрядові механізми формування особистості. При цьому здійснюється аналіз таких факторів впливу на особу з точки зору придатності для використання в заходах ІПВ або ж необхідності дискредитації в разі недоцільності використання як архаїчних, що не відповідають завданням сучасного розвитку;

– про історичні та ідеологічні особливості специфіки політичних процесів, політичних симпатій й антипатій у країні, їх використання з посиленням емоційних факторів впливу на громадян, специфіки таких впливів на різні їх категорії з урахуванням соціально-етнічної структури суспільства, мовних, культурних особливостей тощо;

– про вивчення особливостей суспільного впливу політичних лідерів певної країни, діючого керівництва держави, чинників, мотивів, якими вони керуються у своїй діяльності, джерел популярності в суспільстві й механізмів впливу на них для реалізації цілей ІПВ або ж дискредитації та знищення (найчастіше політичного) у разі неможливості використання;

– про визначення основних проблем, що хвилюють суспільство певної країни: економічних, політичних, культурних, пов'язаних з національною безпекою, резонансних подій у житті країни, вироблення механізмів впливу на їх сприймання в суспільстві, використання цих факторів для дискредитації «недружніх» управлінських структур і політичних сил та підтримки потрібних для реалізації цілей ІПВ;

– про вивчення наявних суперечностей з іншими державами, міжнародними організаціями, релігійними центрами; вироблення механізмів посилення

емоційного забарвлення цих проблем для населення країни і використання в інтересах ІПВ.

Ще один напрям враховує розвиток глобальних процесів у світі, формування глобального інформаційного простору й поширення інформатизації. Однак фактор війни Росії проти України дещо змінив існуючі раніше тенденції, згуртовуючи українське суспільство. Так, посиляючись на дані соціологічних досліджень, можна говорити про таку важливу ознаку стійкості суспільства під час війни, як дієвий патріотизм – проактивна громадянська позиція. За даними серпневого опитування соціологічної групи «Рейтинг», серед ознак патріотизму найбільш часто згадувалися волонтерство (46%), використання української мови (45%), служба на фронті (33%), перебування в Україні під час війни (33%), робота, ведення бізнесу в Україні під час війни (31%), інтерес до історії України (27%) [19].

В уявленнях фахівців зростає розуміння того, що саме інформаційно-психологічна війна в наш час набуває особливого руйнівного для особи й суспільства значення абсолютною невідворотністю свого впливу. Вона діє на глибинні процеси засвоєння змісту використовуваної людьми інформації про світ і суспільство як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь певного етносу еталони оцінок навколишньої дійсності та поведінки. Вона може знищувати безпосередньо основи національної самоідентифікації.

Через стрімку еволюцію технологій основні характеристики інформаційного суспільства на сьогодні до кінця ще не з'ясовано, тому навіть у середовищі фахівців ще не уявляються повністю можливості й наслідки інформаційної війни. Порівняно з уже класичними в міжнародній практиці методиками ведення такої війни російсько-українське протистояння вирізняється певними специфічними ознаками. Вони полягають у такому:

– протистояння будується з урахуванням ментальної близькості слов'янських народів, українського та російського;

– обидва народи тривалий в історичному вимірі час існували в спільному культурному просторі;

– у спільній союзній державі активні міграційні процеси сприяли ослабленню ментальних установок титульних націй у союзних республіках, відбувалася культивування уявлень про «єдиний радянський народ – будівник комунізму»;

– проблема ментальності не визнавалася як реальний об’єкт вивчення, не була включена в освітню практику. Таким чином, ментальні засади не були свідомим поведінковим орієнтиром для більшості людей, що отримували освіту в радянських навчальних закладах.

Отже, сьогодні стійкість українського суспільства щодо викликів війни є доволі значною. Разом з тим ситуація може змінюватися залежно від погіршення економічної ситуації або становища на фронті.

Стійкість суспільства виявляється в ставленні громадян до символічних цінностей, пов’язаних з її державністю, громадянством і культурними традиціями. За даними соціологічного опитування Центру ім. О. Разумкова, проведеного в травні 2023 р., респонденти, відповідаючи на запитання, до якої культурної традиції вони себе відносять, найчастіше відповідали: до української культурної традиції – 80%, причому цей показник стрімко зріс після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Зростання відбулося в усіх регіонах, але найбільшою мірою на півдні – 80% і сході – 76%. До української культурної традиції відносять себе 64% російськомовних і 85% україномовних громадян нашої країни.

Порівняно з попередніми роками, зросла кількість тих, хто пишається державними символами України: Прапором України – з 26% у 2011 р. до 75% у 2023 р., Гербом України – з 25 до 74%, Гімном України – з 22,5 до 69%. Також серед опитаних з 32 до 74% зросла кількість тих, хто пишається державною мовою України (українську мову вважають рідною 86% респондентів, мовою повсякденного спілкування – 76%, що є найбільшими показниками за всю історію незалежності України). Пишається Прапором України більшість мешканців усіх регіонів (від 84% – на заході країни до 66% – на сході); Гербом України (від 82% – на заході країни до 67% – на сході); Гімном України (від 80% – на заході країни до 56,5% – на сході), державною мовою України (від 86% – на заході країни до 64% – на сході) [20].

Отже, після початку повномасштабної війни ставлення українців до своєї державності та громадянства стало більш усвідомленим і відповідальним; символи й атрибути державності, державна незалежність сприймаються як цінності, якими варто пишатися. Порівняно з попередніми періодами розширилися та зміцнилися позиції української мови й культури.

Одним з визначальних критеріїв стійкості суспільства є ставлення громадян до майбутнього. За даними Інституту соціології НАН України, 66% укра-

їнців переконані в тому, що ситуація в Україні в майбутньому поліпшуватиметься (це корелюється з даними за серпень 2023 р. соціологічної групи «Рейтинг», згідно з якими 68% українців вважають, що в найближчі п'ять років Україну очікує розвиток). У листопаді 2021 р. лише 13% опитаних сподівалися, що ситуація в країні поліпшуватиметься, а 44% були впевнені, що вона погіршуватиметься. Значні зміни в оцінці майбутнього відбулися після початку повномасштабної війни: у червні 2022 р. 76% опитаних вважали, що ситуація в країні поліпшуватиметься, так само було і в грудні [21].

Діяльність цих структур передбачає насамперед роботу з контентом, тобто зі змістом інформації, яка формує картину світу для людини і впровадження стимулюючих заходів для створення власного інформаційного продукту, зробленого на власному досвіді, з урахуванням власних цінностей та характеристик. Це свого роду втілення «стратегічних комунікацій» системи влади: з одного боку, інформування громадськості та форма звітності перед замовником-громадянином, з іншого – чітке формулювання мети й постійний набір меседжів з приводу відстоювання національних інтересів держави. У такому комунікативному полі особливу роль починає відігравати інформаційна діяльність громадянських структур.

Ефективність роботи працівників інформаційної сфери, залучених для розв'язання проблем національної інформаційної безпеки, сьогодні дедалі більшою мірою залежить від оперативного реагування на характерні особливості розвитку сучасних комунікацій, їх структури, на технологічну різноманітність цих процесів, пов'язаних з новими здобутками технічного прогресу, особливостями організації суспільного розвитку в умовах інформатизації, наприклад з процесами розвитку соціальних мереж. Вони мають визначати і найбільш вразливі з точки зору зовнішніх негативних впливів складові діючої комунікаційної мережі, і найбільш перспективні складові мережі для нейтралізації цих впливів та організувати ефективну контрінформаційну діяльність.

Зважаючи на багатоаспектність проблеми збереження української ментальності, зазначимо, що її розв'язання треба шукати в об'єднуючому впливі на весь розмаї проявів української ментальності. Такий об'єднуючий вплив може бути здійснено з формуванням національної державницької ідеології. При цьому сучасна національна ідеологія, ґрунтована на національній традиції, ментальних установках, що обов'язково вбирають у себе специфіку суспільних процесів сьогодення, торує шляхи в майбутнє, має бути на озброєнні

сучасної політичної організації. Лише така ідеологічна база, міцний ментальний імунітет нації, надасть можливість відстояти право України на національний розвиток у сучасному глобалізованому світі в умовах інформаційного співробітництва та інформаційних протистоянь.

Отже, керуючись результатами дослідження, експерти Національного інституту стратегічних досліджень зазначають, що українці мають високий рівень резистентності до викликів війни, готовності вести її до перемоги та не йти на поступки ворогу, які загрожували б суверенітету й безпосередньо існуванню Української держави. Серед основних ознак патріотизму громадяни особливо відзначають проактивну громадянську позицію, виявлену у волонтерській діяльності, готовність захищати свою країну в лавах ЗСУ. В емоційному ставленні до своєї Батьківщини превалюють позитивні та мотивуючі почуття.

Важливими чинниками консолідації суспільства є українська культура, символи й атрибути державності, державна незалежність України, українське громадянство – як духовні та суспільно-політичні цінності. Зростає значення української мови як об'єднавчого чинника: її визнає рідною мовою та мовою повсякденного спілкування абсолютна більшість населення, вона є другою за значенням ознакою патріотизму й предметом гордості для абсолютної більшості громадян, незалежно від регіону.

Також важливу роль відіграє бачення перспектив повоєнного розвитку. У суспільній думці є запит не просто на відновлення, а на радикальне оновлення країни, яке має охопити всі сфери її життєдіяльності – економіку, політику, право, культуру, соціальні відносини. Громадяни України хотіли б бачити її вільною та демократичною, з високим рівнем громадянських свобод, ефективною системою керування, розвинутою економікою, потужним військово-промисловим комплексом, сучасною армією – гарантом безпеки в майбутньому. Позитивне бачення майбутнього охоплює також гарантування основних конституційних прав, пов'язаних із соціальним характером держави, подолання корупції та забезпечення соціальної справедливості. Упевненість громадян у тому, що держава виправдає їхні сподівання, сприятиме зростанню стійкості й згуртованості суспільства [22].

Збалансований регіональний розвиток будь-якої держави є запорукою суспільного миру, національної злагоди, стабільного економічного зростання. Наявність функціональної системи взаємовідносин центр – регіони, системи,

яка забезпечує суспільну злагоду й економічний прогрес, є індикатором рівня розвитку в державі демократії та становлення громадянського суспільства. Дієздатність державної регіональної політики є також важливим індикатором готовності нашої країни до її інтеграції у європейську спільноту.

При безсумнівній важливості координаційної функції стратегічні комунікації в Україні мають виконувати також завдання, що не становлять сьогодні проблем для західного суспільства. При цьому йдеться не лише про завдання, пов'язані з війною, наявністю непідконтрольних на сьогодні Україні її територій, а й про інформаційні обміни, пов'язані з налагодженням внутрішньо-суспільної єдності регіонів, беручи за основу небезпеку та страждання від російсько-української війни. У зв'язку із цим змістове наповнення вітчизняних стратегічних комунікацій у сучасних умовах набуває щораз більшого значення.

РОЗДІЛ 2

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

Протягом останніх десятиріч істотного розвитку зазнав глобальний інформаційний простір, що опирається у своїй еволюції на національні інформаційні системи тих країн, що активно включилися в процес всесвітньої глобальної інформатизації.

В умовах розвитку інформаційного етапу розвитку суспільства, яке в останні роки часто називають цифровим, неоіндустріальним³, національну своєрідність, її розвиток продовжують здійснювати лише ті національні структури, які розвивають власне інфотворення для свого розвитку та здійснюють різноманітні форми обміну актуальними ресурсами з глобальним інформаційним простором. Регіони, де така робота не ведеться, поступово втрачають національну своєрідність у зв'язку із впливом глобального інформаційного простору, який актуальними зразками своїх ресурсів поступово витісняє з обігу менш точну й актуальну місцеву продукцію. Спочатку це відбувається у виробничій сфері, потім поширюється на навчальну сферу, культуру та зрештою стає переважаючою в побутовому спілкуванні.

Національна інформаційна система України складається з фондів бібліотечних та інших культурно-освітніх установ, центрів сучасного інфотворення і використання певних ресурсів, організації системи стратегічних, регіональних та місцевих комунікацій, а також міжнародних каналів обміну інформацією.

Фонди, що являють собою культурний доробок нинішнього й попередніх поколінь українського народу, відображений в інформаційній сфері на паперових та інших носіях, становлять інформаційний базис нашого суспільства. В останні десятиріччя ці ресурси поповнюються суспільно значущою електро-

³ Крім уже наведених обґрунтувань цього визначення, варто зауважити, що інформаційна індустрія порівняно з усіма іншими формами виробництва набула на нинішньому етапі розвитку найбільшого рушійного значення (Прим. авт.).

ною інформацією. Цей базис є стартовою основою для подальшого розвитку суспільства, орієнтиром пошукової діяльності у виборі перспективних шляхів розвитку, важливим елементом постановки нових завдань розвитку. Закономірності еволюції такої інформаційної основи національного розвитку стають інструментом зіставлення з тенденціями формування нових ресурсів певної бази в процесі їх розвитку. Достовірність використання такого інструмента зіставлення обумовлюється практикою успішного розвитку українського суспільства в історичній перспективі.

Характерними особливостями оновлення базових ресурсів є, по-перше, застосування електронних інформаційних технологій, поява в структурі фондів електронної інформації. По-друге, важливим є також на цьому етапі оцифрування найціннішої та найбільш вживаної інформації з неелектронних джерел. У перспективі при цьому бачиться оцифрування всіх наявних фондів, оскільки саме електронна інформація вже стала найбільш використовуваною у сфері практичної діяльності, інформаційних обмінів і в нашій країні, і закордоном. По-третє, з огляду на тенденцію наближення всієї інфосфери до користувача, виробництва, складові загальнонаціональної інформаційної основи розвитку набувають спеціалізованого групування, структурно розвиваються, відпрацьовуються методики спеціальної підготовки ресурсів для конкретного використання. Важливою тенденцією наближення ресурсів сучасних баз до потреб користувачів є налагодження прямого спілкування з фахівцями-практиками, уточнення тематики та форм подання матеріалу.

Дуже важливим у такому спілкуванні є виявлення практиками нових обставин, характерних особливостей, що виникають у їхній діяльності, усього того, що потребує змін в існуючих технологіях, організаційних нововведень. Для цього можуть бути також успішно використані ресурси соцмереж. Практики мають сприяти інформаційним працівникам, науковцям, організаторам нового наукового інфотворення в оперативному реагуванні на зміну умов виробництва, потребу в нових рішеннях. Сучасний суспільний розвиток потребує тісної співдружності між установами інфотворення, інформаційними центрами і виробництвом в організації та веденні суспільної діяльності. При цьому особливої уваги в сучасному інформаційному суспільстві має заслуговувати робота із забезпечення ефективності використання наукових досліджень.

По-перше, наука має бути максимально актуальною для розвитку суспільства. Вона має ефективно підтримувати основні орієнтири національного

розвитку, вироблені владою й підтримані громадянами держави, відобразити основні тренди інноваційного поступу, прогресу в міжнародному вимірі. Виходячи з відповідних реалій, органи державної влади мають погодити з керівництвом вітчизняних наукових установ актуальні напрями розвитку фундаментальної науки, забезпечити її необхідне фінансування. При цьому має бути передбачена також участь вітчизняної науки в міжнародних фундаментальних дослідженнях у передових напрямках наукового прогресу. Активізація в цій діяльності стає критерієм цінності і важливості націй та держав у загальноцивілізаційному розвитку.

Наукові установи мають також сприяти науковому прогресу в науково-прикладних дослідженнях для задоволення інноваційних потреб у промисловості, сільському господарстві, забезпеченні на певному етапі випереджального розвитку гуманітарної сфери, науково-освітньої діяльності. За погодженням з науковими установами наукові бібліотеки мають залучати інноваційні напрацювання з ресурсів глобального інформаційного комплексу для використання в інтересах національного розвитку. Такі ресурси мають використовуватися в інтересах розвитку українського суспільства зазвичай з певною адаптацією відповідно до національних інтересів. Вони також мають стати базою для подальшого розвитку науковими установами нашої країни.

Треба зазначити, що в нашій країні протягом останніх десятиріч значною мірою доведено до занепаду технології та процеси впровадження нових наукових досліджень у практику суспільного розвитку. Наукові установи, творці наукової інформації, інформації найвищої якості в соціальній значущості з їх низьким, на рівні виживання фінансуванням, не мають змоги фінансувати технології ефективного впровадження нових наукових здобутків у суспільну практику. Створюється враження, що владні структури частково не розуміють, частково не вважають за доцільне витратити кошти на сферу впровадження результатів вітчизняної науки в практику. У нашій країні повністю занедбана сфера науково-популярних видань, популяризації наукових знань серед молоді. Великі економічні структури віддають перевагу використанню не зовсім сучасних, але апробованих на Заході технологій – для гарантованого недопущення ризиків з новими технологіями та можливих втрат. Тому вони не вкладають кошти у вітчизняні інновації, хоча при цьому поступово втрачають свої позиції на зарубіжних ринках порівняно з новою, технологічно більш сучасною

продукцією. Прикладами цьому можуть бути не лише металургійна, машинобудівна, а й інші сфери промислового виробництва.

Наявні в Україні інформаційні, інформаційно-аналітичні центри, у свою чергу, поширенням суспільно корисної інформації займаються в основному на базі власного ентузіазму. На жаль, це пояснюється втратою авторитету бібліотечних установ у суспільстві, що прямо пов'язано з їх недооцінюванням насамперед владними структурами.

Бібліотечні установи в останню чергу долучалися до комп'ютеризації, про них забули в процесі впровадження правових актів стосовно державної інформатизації. Мізерне фінансування, різке зменшення процесу оновлення книжкового фонду, поступове зменшення кількості підготовлених професійних кадрів тощо, водночас зниження уваги до роботи з книгою в навчальних закладах у дедалі більшій кількості людей породжувало уявлення про бібліотеки як про приміщення, «де складаються книжки».

Водночас в умовах розвитку інформаційного суспільства (сьогодні ще називають цифровим) значення бібліотечних установ як центрів збереження національно-культурної спадщини, акумуляції суспільно важливих інформаційних ресурсів, на сьогодні насамперед в електронній формі, набуває особливого значення. На користь цього твердження ми знаходимо сьогодні чимало аргументів.

Насамперед наявна ще в нашій країні бібліотечна система налічує значну кількість працівників, які провели все професійне життя з інформацією, книжковим словом, мали певні уявлення про використання цього ресурсу та психологію читачів. І, хоча найчастіше ці працівники мали справу з друкованим словом, більшість бібліотекарів зуміла освоїти комп'ютери та працювати з ними. З їх допомогою відбувається комп'ютеризація бібліотек, зростає їх продуктивність, вводяться нові, комп'ютерні форми бібліотечного обслуговування читачів, урізноманітнюється робота з електронними ресурсами в бібліотеці.

Важливим напрямом діяльності сучасних бібліотек стає акумуляція в них суспільно значущих електронних ресурсів. Зовнішнім предметом вивчення при цьому є насамперед глобальні інформаційні ресурси, що відображають кращі здобутки передових країн у сучасному світі і відповідають інтересам національного розвитку України. Як свідчить практичний досвід СІАЗ (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади), дуже корисним для національних корпоративних користувачів є пошук за їх замов-

леннями необхідної для їхньої діяльності електронної інформації у великих, дедалі зростаючих масивах інтернет-ресурсів. Бібліотечні інформаційні працівники, професійно оперуючи різноманітними пошуковими системами, використовуючи структуру власних інформаційних ресурсів, можуть забезпечувати якісне виконання замовлення, зберегти замовнику час для безпосередньої роботи за призначенням.

Важливим внеском у роботу з виконання Національної програми інформатизації став розвиток в НБУВ та інших провідних бібліотеках нашої країни дистанційного обслуговування електронними ресурсами органів державної влади, великих економічних структур, провідних бібліотечних установ кожної з областей, наукових установ та інших корпоративних користувачів. Таких постійних користувачів різноманітними науковими та інформаційно-аналітичними продуктами СІАЗ, НЮБ і ФПУ щороку обслуговували до 3 тис. у режимі щотижневого обслуговування (під час війни ця цифра дещо зменшилася). Розвиток дистанційних форм обслуговування користувачів електронними інформаційно-аналітичними продуктами створив нові умови для активізації участі бібліотек у реалізації Національної програми інформатизації, оскільки надав можливість долучати до якісних бібліотечних ресурсів зацікавлених користувачів у всіх областях України.

Розвиток електронних інформаційних технологій сприяв глобальному об'єднанню в основних сферах діяльності людства, зростанню оперативності в обміні науково-технічними, культурними здобутками різних народів, координації їх протистояння масовим епідеміям, погодним та іншим катаклізмам всесвітнього значення. Водночас глобальна інформатизація сприяла всебічному розвитку тих націй і держав, які активно включали в першочергові напрями своєї діяльності інформатизацію на основі перспективних електронних технологій і виводили за рамки суспільного прогресу ті регіони, які своєчасно не переходили до освоєння комп'ютерних технологій.

Процес розвитку електронних технологій обумовив оновлення національних інформаційних комплексів на новому етапі взаємодії їхніх основних елементів: власного інфотворення в інтересах розвитку суспільства, акумуляції в базових інформаційних структурах інноваційної інформації глобального інформаційного простору, розвитку бібліотечних та інших за призначенням інформаційних центрів, розвитку принципово нового виду спілкування громадян

в електронних мережах, розбудови на новому рівні використання стратегічних, регіональних і місцевих комунікацій.

З урахуванням розвитку інформаційної сфери нашого суспільства в його суспільній свідомості набуває усвідомленості той факт, що одним з найважливіших елементів у сучасній інформаційній системі стають бібліотечні установи. Так, у національній інфотворчій діяльності, як уже підкреслювалося вище, найбільшу суспільну значущість має продукування наукових ресурсів, ресурсів суспільного розвитку. Успіх цього виду діяльності потребує насамперед точної постановки завдань. Така постановка завдань потребує насамперед формулювання та обґрунтування мети дослідження. Бібліотека має акумулювати ці дані на базі опублікованих державних рішень, варіанти їх обґрунтування експертами та забезпечити науковців відповідними даними. Треба при цьому зазначити, що жодна нова інформація, незалежно від її адекватності реаліям сучасного життя, не буде адекватно сприйматися без підкріплення її раніше здобутим знанням, традицією їх отримання. Особливо це стосується планування нового пошуку. Ці матеріали мають співвідноситися.

У фондах бібліотек можуть бути підібрані раніше напрацьовані матеріали на певну тему, що сприятиме досягненню належної чіткості уявлень про проблему. Вивчення підібраних матеріалів допоможе формулюванню мети дослідження і відбору необхідних даних у масивах електронних ресурсів. Наукові бібліотечні установи мають постійно здійснювати відбір матеріалів, що стосуються тематики вітчизняних наукових досліджень, у масивах електронної інформації глобального інформаційного простору. Вони також мають акумулювати всю наукову, а також іншу суспільно значущу інформацію у своїх фондах, що продовжують розширювати горизонти вже здійснених здобутків, підтверджуючи їх новими аргументами оновлюваного світу. Оскільки фактично наукова діяльність, як і переважна більшість усього іншого інформаційного обігу внутрішньої інформації на нинішньому етапі, здійснюється за допомогою електронних технологій, то важливим трудомістким, вартісним завданням сьогодення є оцифрування фондів бібліотек. Насамперед тих, що становлять інформаційну базу відкритих досліджень. Таким чином, цінні напрацювання науково-культурних здобутків попередніх поколінь українського народу зможуть і повинні бути ширше використані в національному розвитку сучасності. Це має особливо важливе значення у зв'язку з розвитком сучасної глобальної інформатизації.

Інформаційний етап розвитку суспільства розкриває перед інформаційними працівниками, дослідниками дедалі ширші обсяги джерельної бази глобального інформаційного простору. Істотного значення бібліотечні установи можуть досягти також у вивченні міжнародних ринків наукової інформації, сприяти їх використанню вітчизняними науковими установами. Ще одним аспектом такої діяльності може бути інформаційно-аналітичний супровід міжнародної реалізації наукових проєктів з участю вітчизняних наукових установ. Власне використання цих ресурсів є першим реальним підходом до активного входження нашої цивілізації в процес активного використання передбаченої В. Вернадським ноосфери [1].

Важливою складовою сучасної наукової діяльності є також правовий супровід розвитку проблем власності на інформаційну продукцію. Чимало питань у цій проблемі перебувають поки що в стадії розроблення, правова практика відстає від темпів розвитку інформаційних технологій і того прискорення, з яким розвивається сучасна інформаційна сфера. Тому акумуляція правової бази сучасності також стає важливим завданням комп'ютеризованих бібліотек.

В умовах розвитку інформаційного суспільства зростаючого значення набуває система національних інформаційних комунікацій на основі електронних інформаційних технологій. Розвиток загальносуспільної системи інформаційних обмінів є, по суті, першою діючою в постійному режимі системою об'єднання суспільної інформаційної діяльності, яка доступна в постійному режимі всім її учасникам. Її розвиток та ефективність значною мірою залежить від того, наскільки включеними у її діяльність буде мережа бібліотечних установ. Адже саме вона має можливість забезпечити інформаційні обміни в національних межах якісним, актуальним контентом, що має і важливе базове значення для розвитку інформатизації, і безпосередньо прикладне значення для національного розвитку.

Комунікації в кінцевому підсумку відображають факт реагування на оновлені виклики реалій дійсності на суспільство. При цьому в процесі розвитку інформаційного суспільства зростаючого значення у формуванні нової соціальної структури набувають саме стратегічні інформаційні комунікації. Будучи скелетною системою національного інформаційного простору, системопідтримувальним змістовим механізмом національного інформаційного простору, саме вони межами свого функціонування визначають кордони постійних національних інформаційних впливів у глобальному інформпросторі.

Межі національного інформаційного простору регламентуються можливостями засобів впливу його соціальних структур на механізми підтримки його функціонування, розвитку та організацію безпеки. Останнє є дуже важливим в умовах посилення глобальних впливів і загрози тотальної уніфікації для забезпечення самобутнього розвитку соціальних структур та, особливо, специфіки розвитку національного інформаційного простору в умовах війни.

Оскільки національний інформаційний простір це важлива складова суверенності й незалежності держави, як мононаціональної так і багатонаціональної, вона має дбати про зміцнення та розвиток його на всій своїй території на основі єдиних принципів і за загальними правилами. Відповідна інформаційна політика має забезпечувати додержання балансу інтересів особи, суспільства, держави. Вона має створювати сприятливі умови для входження громадян в інформаційні процеси, самореалізуватися в цих процесах. У кінцевому підсумку – сприяти розвитку творчого потенціалу суспільства.

У правовому аспекті цей процес треба визначити як «сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що дають змогу на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм» [2, с. 164].

Вище вже зазначалося, що порівняно зі стратегічними комунікаціями індустріального періоду розвитку людства, коли офіційні управлінські комунікації здійснювали вертикальну управлінсько-інформаційну діяльність, в умовах сучасного суспільства – з розвитком демократичних процесів – розбудова цих основних соціальних комунікацій відбувається при вирішенні кількох стратегічно важливих завдань.

По-перше, стратками продовжують виконувати функції донесення директивно-управлінської інформації для реалізації основної системопідтримувальної функції.

По-друге, з розвитком демократичних процесів у суспільстві, зростаючою участю громадян у керуванні важливими суспільно значущими процесами, з формуванням якісно нових у багатьох аспектах своєї діяльності функцій ре-

гіонів у зв'язку з розвитком процесу дезінтеграції, активізації нових функцій регіонів у загальнодержавному процесі страткоми підтримують відповідні інформаційні обміни загальносуспільного значення.

У Заключному звіті оперативної групи Оборонної наукової ради зі стратегічних комунікацій Міністерства оборони США у 2004 р. стратегічні комунікації вже визначалися як «багатоманіття інструментів, що використовуються державою для генерування розуміння глобальних відносин і культур, залучення в діалог ідей між людьми та інституціями...» [3].

По-третє, через мережу регіональних інформаційних комунікацій, через зв'язки із зарубіжними відповідними комунікаціями страткоми одержують інформацію про спроби спеціальних негативних інформаційних впливів зарубіжних інформаційних технологів на регіональний інформаційний простір для відповідних інформаційних структур нашої держави, а також забезпечують регіони необхідними інформаційно-аналітичними продуктами, розробленими центром для нейтралізації змісту ворожої інформації. При цьому безпековий аспект такого інформаційного механізму визначається у ч. 16 ст. 4 розд. 1 Воєнної доктрини України. Стратегічні комунікації визначаються як скоординоване та належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [4].

Зростаюча увага до використання стратегічних комунікацій у розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізаційних перетворень цивілізаційного масштабу обумовлює підвищений інтерес до цих механізмів інформаційних обмінів, до прояву їхніх властивостей, що можуть бути використані для вдосконалення ефективності спілкування, процесу використання інформаційних ресурсів розвитку в майбутньому. У зв'язку із цим, з точки зору інформаційного забезпечення соціальної структури сучасного суспільства, правомірним буде запропоноване О. Кушнір оновлене визначення стратегічних комунікацій як стратегічної взаємодії і взаємовпливу в інформаційному середовищі між окремими суб'єктами (державними чи визначеними для виконання державних цілей), які полягають у всебічному залученні можливостей кожного окремого компонента стратегічної комунікації в комплексі або відокремлено та спрямовані на досягнення визначеної мети [5]. Таке визначення є справедливим також у процесі залучення громадян нашого суспільства, фізичних осіб до процесу інформатизації.

Для повного розуміння змісту стратегічних комунікацій потрібно з'ясувати складові інформаційної сфери, у яких реалізується державна політика:

– сфера інформаційної безпеки (державна політика інформаційної безпеки, політика безпеки інформації, політика й системи захисту інформації);

– сфера електронного урядування (державна політика з питань електронного урядування; державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні);

– сфера розвитку інформаційного суспільства (національна інформаційна політика, державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства, пріоритет державної політики, пріоритетний напрям державної політики);

– сфера інформатизації (основоположні засади сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів, інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки);

– сфера захисту (інформаційних) прав і свобод людини та громадянина;

– сфера функціонування й розвитку медіапростору тощо [6].

Відповідно, можемо виділити компоненти системи стратегічних комунікацій, узявши за зразок стандарти НАТО, де питанням стратегічної комунікації приділено надзвичайно питому вагу:

– зв'язки з громадськістю (Public Affairs and Military Public Affairs);

– публічна дипломатія і військові заходи на підтримку публічної дипломатії (Public Diplomacy and Military Support to Public Diplomacy);

– зв'язки зі ЗМІ (Press and Media);

– інформаційні заходи міжнародного військового співробітництва (International Military Cooperation);

– цивільно-військове співробітництво (CIMIC);

– дії в кіберпросторі, включаючи соціальні мережі;

– залучення ключових лідерів до проведення інформаційних заходів (Key Leaders Engagement);

– внутрішня комунікація (робота з особовим складом / внутрішній PR);

– інформаційні операції (Information Operations);

– психологічні операції (PSYOPS);

- інформування про ситуацію (Visual Info / Situation Awareness) та документування подій на полі бою (Combat Camera);
- розвідувальне забезпечення проведення інформаційних заходів;
- показ дій військ (Show of Force);
- введення в оману (MILDEC);
- безпека операцій (Operation Security);
- фізичний вплив (Physical Attack);
- протиборство в електромагнітному просторі (EMW) [7].

Таким чином, міжнародна практика використання стратегічних комунікацій в умовах розвитку інформаційного суспільства, його соціальних структур, реалізації державницьких орієнтирів на цьому етапі суспільного розвитку є цінним матеріалом для конкретизації завдань розвитку бібліотечної справи в сучасній інфосфері України. Заслуговує на увагу висновок, до якого доходять дослідники закордоном: першорядна проблема для державних стратегічних комунікацій – це проблема ефективної координації суб'єктів стратегічних комунікацій у різнорівневих системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиціями, навіть цілями. Ідеться в цьому випадку про взаємодію, гармонійне поєднання оновлюваних і нових соціальних структур, що розвиваються в умовах стрімкого вдосконалення інформаційних обмінів на новій, електронній технологічній основі.

У сучасних дослідженнях справедливо зауважується, що до першочергових завдань держави (принаймні на нинішньому її етапі) належить забезпечення єдності дій цих структур у межах єдиного вектора діяльності. Державна політика України у сфері місцевого самоврядування опирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, тобто передання від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів, відповідальності [8]. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [9] та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері. Законодавче підґрунтя для докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях є основоположною правовою інформацією в системі вітчизняних стратегічних комунікацій.

До корпусу відповідних правових актів належить Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також ряд відповідних законодавчих актів, що дало можливість делегувати органам

місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видання паспортних документів, державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

Нова законодавча база значно посилити мотивацію до міжкомунікативної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у розв'язанні нагальних проблем. Також уже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію та незалежність від центрального бюджету.

Інформаційний аспект реалізації цих накреслень на всіх етапах її реалізації дає доступ до організаційно-правової інформації, налагодження ефективної комунікації організаторів громад з управлінською системою, науковцями; вивчення передового досвіду децентралізації набуває при цьому особливого значення. Важливим є гармонійне поєднання місцевої самобутності із чіткістю виконання загальнонаціональних завдань розвитку.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у їхній традиційній формі своєю метою має розкриття наявних фондів для ефективного обслуговування різних категорій читачів. Однак з розвитком інформаційних процесів, зумовлених об'єктивною потребою інформатизації суспільства, зміст цієї бібліотечної функції істотно розширився. У соціальній структурі суспільства значно зросла кількість складових, успішне функціонування яких базується на прийнятті своєчасних, якісних рішень, що, у свою чергу, потребує для свого формування та обґрунтування відповідної інформації. Ринкові відносини обумовлюють зростаючі потреби в правовій, економічній, а також політичній інформації значної категорії працівників сфери бізнесу. Розвиток демократичних процесів обумовлює зростаючі потреби в актуальній суспільно значущій інформації активних учасників політичного процесу. Нові запити на інформацію виникають серед інших категорій населення у зв'язку з розвитком інноваційних процесів, реформами освіти, певними трансформаціями в культурному житті тощо.

Характерною особливістю сучасної ситуації при цьому є те, що, у зв'язку з прискоренням темпів суспільного життя, основна маса потенційних користувачів інформаційними ресурсами бібліотеки відчуває значний дефіцит

часу, необхідного для роботи з інформацією. Користувачі часто змушені відмовлятися від традиційних бібліотечних послуг (наприклад, прийти в читальний зал і познайомитися з необхідною літературою), змушені покривати дефіцит інформації хоча й менш ефективними, але більш доступними можливостями задоволення інформаційних потреб далеко не завжди якісною, але тематично прийнятною інформацією з інтернету. Якщо говорити про інтернет, у якому, безсумнівно, «є все», то одержати потрібну інформацію в повному обсязі можна, скоріше, випадково. Для виходу на збалансований, вичерпний ресурс потрібні затрати часу, прояв певного професіоналізму тощо. Створення ж економічними та іншими структурами власних інформаційних підрозділів, укомплектованих фахівцями, є шляхом затратним, не завжди виправданим технологічно та регламентованим наявними можливостями. Тобто цей шлях не завжди ефективний.

Варто зазначити, що протягом 90-х років минулого століття та певною мірою й до нашого часу інтернет усе ж таки, як джерело оперативної інформації для більшості користувачів, виграє конкуренцію з бібліотечними установами. Першою причиною є наслідки глибокого економічного спаду в державі, що спричинив обвальне зменшення фінансування бібліотечних установ, втрату ними через економічні негаразди більшої частини традиційних читачів, фактично зменшення соціальної затребуваності на бібліотечну діяльність. Це призвело до різкого технологічного відставання якраз у період освоєння електронних інформаційних технологій. У результаті інформаційне значення, культурно-освітній авторитет бібліотек у суспільстві значно знизився.

Нині, зі зростаючою складністю завдань, що постають перед Україною в сучасному глобалізованому світі, з актуалізацією необхідності інформатизації суспільства, на якій базуються можливості інноваційного розвитку, наявна мережа бібліотек залишається тим резервом, модернізація якого – для виведення на рівень задоволення сучасних запитів інформаційного обслуговування – може не лише повернути належне культурно-освітнє значення бібліотек. Вони можуть стати ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів. Для цього в стислі терміни потрібне вирішення таких завдань:

– упровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

– упровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напрямку розвитку бібліотечних установ у майбутньому; урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів; активізація бібліотек як сучасних інформаційних центрів; утвердження на інформаційних ринках у сприятливий для цього час, у період їх становлення;

– проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для розв'язання актуальних проблем суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно-ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;

– вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів глобального інформаційного простору, комплектація ними наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

– об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональний банк даних, організація діяльності на цій основі Національної електронної бібліотеки України, налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та інших центрів із задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без зайвого дубляжу процесу оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

– професійне вдосконалення бібліотечних працівників, організація підготовки фахівців, необхідних для забезпечення вимог сучасних інформаційних процесів.

Треба підкреслити, що істотні зміни в діяльності бібліотек під впливом зростаючих суспільних запитів на основі впровадження електронних інформаційних технологій обумовлює необхідність уточнення змісту сучасної інформаційно-аналітичної діяльності. У зв'язку із зростаючим зміщенням акцентів у діяльності бібліотек як центрів насамперед дистанційного обслуговування системи суспільних інститутів, соціальних структур суспільства ефективність

їхньої діяльності дедалі більшою мірою залежатиме від упровадження активних форм роботи, пов'язаної з відбором необхідної для замовника інформації, підготовкою її для використання в найбільш зручній для нього формі, оперативною доставкою, швидким реагуванням на коригування змісту замовлення. Отже, успішна співпраця із замовником з огляду на кінцевий результат.

Для забезпечення ефективного обслуговування корпоративних замовників, найбільш суспільно значущих категорій користувачів сучасної бібліотеки, потрібним є не лише постійний соціологічний моніторинг, виявлення тенденцій відповідних змін у запитах користувачів і вироблення, у зв'язку із цим, дієвих методик обслуговування. «Суть успішної стратегії, – як це стверджує всесвітньовідомий бізнес-стратег К. Омас, – це дати користувачам те, що вони в дійсності хочуть, причому кращим чином, ніж це роблять конкуренти. Отже, насамперед вам потрібно дізнатися, чого ж в дійсності хочуть ваші користувачі» [10, с. 11].

Підхід до нового якісного етапу організації бібліотечної діяльності в умовах входження в інформаційний етап розвитку суспільства обумовлює необхідність переосмислення частини усталених методичних підходів до організації діяльності, введення в неї як важливого елемента вивчення потреб сучасних користувачів, оцінювання своєї діяльності з їхньої позиції, «гра за користувача».

Так, уже сьогодні, виконуючи замовлення на інформаційну продукцію, бібліотечні працівники:

- мають розуміти призначення затребуваних матеріалів;
- мають усвідомлювати, що для використання в довгостроковому плануванні, вироблення стратегічних планів чи для прийняття рішення в оперативній ситуації необхідна затребувана інформація;
- мають розуміти, що для комплексного розв'язання вузла різноманітних взаємозалежних проблем чи нагальної конкретної проблеми з'явилася необхідність в інформації;
- повинні вдосконалювати свої вміння у вибраному напрямі роботи, щодо використання здобутків суміжних видів діяльності або ж для пошуку нових, нетрадиційних рішень;
- вміти визначати оптимальну джерельну базу;
- повинні розуміти про наявність глобальних і форс-мажорних впливів на подальшу діяльність.

Треба зазначити, що різні категорії сучасних замовників зі свого боку також ставлять на порядок денний з дедалі більшою настійливістю питання про необхідність співробітництва. Характерною, у зв'язку із цим, є думка А. Дегтяра стосовно того, що «з огляду на широкий спектр проблем й обмежені ресурси неможливо в штаті (управлінських структур. – Прим. авт.) мати високопрофесійних фахівців усіх напрямів». Вихід бачиться саме в співробітництві зі спеціальними інформаційно-аналітичними структурами, у замовленні їм аналітичних досліджень. «Така постановка питання, – продовжує свою думку А. Дегтяр, – припускає наявність в органах влади та управління людей чи структур, до кола обов'язків яких входить професійне формулювання завдань, організація аналітичних досліджень, добір і координація діяльності експертів, реалізація експертних процедур і технологій, узагальнення матеріалів, представлення результатів особам, що ухвалюють рішення» [11, с. 410; 12].

Звертає на себе увагу також і проблема, пов'язана з формами, стилем викладу затребуваних користувачами матеріалів, зокрема у сфері інформаційно-аналітичній. У публікаціях останнього часу інформаційно-аналітична діяльність поки що розглядається як цілісне поняття, певною мірою виправдане на початковому етапі розвитку цього виду діяльності. Однак сьогодні специфіка як інформаційних, так і аналітичних жанрів матеріалів у галузі електронних інформаційних технологій потребує більш детального розгляду. Практика доводить, що інформаційні форми подання матеріалів (за аналогією з журналістською класифікацією жанрів) переважно мають таке призначення:

1. Оперативне повідомлення про подію. Нерідко є спонукальним до наступної дії.
2. Коротко характеризує зміст і значення предмета зацікавленості замовника.
3. У кількох різновидах характеризує явище з різних позицій, що в сукупності дає об'ємне уявлення про подію, факт, інший предмет зацікавленості користувача.
4. Є орієнтиром для пошуку масиву даних потрібного для осмислення певного явища.
5. Може бути спеціально підготовленим для здійснення певного соціально-психологічного впливу на читача як інструмент в інформаційних війнах.

Ці, а також інші, що меншою мірою проявляються сьогодні в практиці інформаційної діяльності, властивості інформаційних матеріалів бібліотечним працівникам уже сьогодні доцільно враховувати як при комплектації фондів електронними ресурсами, структуруванні матеріалів інформаційних баз, так і при підготовці власних інформаційних продуктів на замовлення користувачів.

Якщо інформаційна діяльність є своєрідною сигнальною системою в процесі розвитку суспільства, системою, що працює в режимі «сьогодні на сьогодні», то аналітична за своїм призначенням має реагувати на прояв глобальних процесів (зміна клімату, світова економічна криза, епідемії, екологічні проблеми загальноцивілізаційного значення тощо), а також на дуже відчутні для нашої країни проблеми розбудови суспільства, реалізації інноваційних завдань, демократичних перетворень, осмислення інших ситуацій, пов'язаних з відображенням загальних закономірностей розвитку процесів і явищ. Стратегічні проблеми є атрибутом розвитку в економічних структурах, наукових центрах, політичних та інших громадських об'єднаннях, в усіх соціальних структурах суспільства. Їх розв'язання потребує відповідного інформаційного ресурсу, відповідної його організації, набуття бібліотечними працівниками відповідних знань і навичок. Сучасне, з урахуванням практики цього виду діяльності, уявлення про аналітичну діяльність, однак, не зводиться до прийомів розчленування предмета аналізу на складові, а містить у собі також процедуру синтезу, що являє собою процес уявного об'єднання різних сторін, частин об'єкта дослідження у єдине ціле [14, с. 69]. І варто додати, що служить для формування уявлення про це єдине ціле, тенденції його змін і впливу на оточуюче середовище. У зв'язку із цим заслуговує на увагу бібліотечних працівників запропонована Ю. Сурміним система основних функцій аналітичної діяльності в суспільстві [15, с. 27].

Варто зауважити, що вказані функції стосуються насамперед управлінської діяльності з відповідною, специфічною організацією підготовки матеріалів. Аналітика в інших сферах суспільної діяльності – науці, економіці, політиці та інших, – у принципі, відповідає закономірностям організації цієї діяльності, хоча має певні специфічні особливості, як в організаційній, так і безпосередньо практичній сфері досягнення поставлених цілей.

Так, для всіх напрямів суспільної діяльності в аналітиці передбачається розробка питань, пов'язаних з організацією інформаційної підтримки процесів, що плануються, оцінювання підсумків етапу певного процесу, необхід-

ної координації всіх складових, що його забезпечують, контролю реалізації поставленої мети, налагодження діагностики й прогнозування, здійснення заходів з професійної підготовки колективу, планування поведінки у форс-мажорних обставинах тощо.

У зв'язку з високою складністю завдань, що стоять перед нашим суспільством і пов'язані з необхідністю забезпечення інноваційного розвитку, удосконалення інформатизації суспільства, пошуку ефективних форм виходу із ситуацій, пов'язаних із глобальною економічною кризою, у зв'язку з гострою необхідністю визначення шляхів політичної стабілізації та знаходження взаєморозуміння в суспільстві хоча б в основних питаннях подальшого розвитку зростаючого значення набуває інформаційно-аналітична діяльність наукових бібліотек. Зокрема, забезпечення ними системи соціальних інформаційних комунікацій високоякісною суспільно значущою інформацією, надання допомоги суспільним інститутам, забезпечення їх науковою інформацією, необхідною для підвищення ефективності їхньої діяльності [16, с. 7–43].

Досвід останніх десятиріч свідчить, що важливими складовими мережі соціальних інформаційних комунікацій є бібліотечні установи – інформаційні центри збереження ментального надбання українців. Незважаючи на те що в нинішній період суспільного розвитку у зв'язку з впровадженням електронних інформаційних технологій, забезпеченням доступу до інтернету відбулося істотне зменшення уваги до них як до актуального інформаційного ресурсу (саме актуальність стає одним з найважливіших факторів при зростаючих темпах сучасного життя), можна спрогнозувати, що значення бібліотек на новому, інформаційному етапі розвитку зростатиме, збільшуватиметься їх значення в контексті протистояння в інформаційній війні, утвердження українських ментальних цінностей у національному інформаційному просторі.

Крім того, лише з використанням бібліотечних фондів, масивів інформації, що відображають досвід, генеровані людством знання, перевірені практикою та корисні для його існування й розвитку традиції, духовні цінності та все те, що становить реальну інформаційну основу існування цивілізації, гарантується ефективне використання змісту нової інформації в соціальних комунікаціях, її конкурентоздатність з точки зору необхідного протистояння в умовах інформаційної війни. Таким чином, підвищення якості інформаційного ресурсу в соціальних мережах, співвідносної з національною інформаційною традицією

і відповідними ментальними установками, сприяє зміцненню національних позицій в інформаційній сфері.

За допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів:

– знаходяться відповідні пропорції між змістовим наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, що може бути дороговказом, орієнтиром користувачам у процесі оперування новими ресурсами;

– може бути підвищено ефективність використання спеціальної інформації, орієнтованої на протиставлення негативним інформаційним впливам. Для цього бібліотечні установи мають удосконалити з урахуванням вимог сьогодення стратегії комплектування інформаційними ресурсами, удосконалити форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної та наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві, використання їх у практичній діяльності тощо);

– зважаючи на прояви інформаційної агресії, необхідність оперативного реагування на її аргументацію, має здійснюватися робота щодо первинної організації відповідних тематичних ресурсів для допомоги відповідним державним структурам у їх ефективному використанні в інформаційних контрзаходах. Для цього необхідне налагодження й підтримка широкого спектра дистантних зв'язків, у тому числі орієнтованих на тривалу перспективу;

– в умовах розвитку глобальних процесів, зростаючого впливу глобального інформаційного простору на мережу інформаційних комунікацій нашого суспільства може бути зміцнено процес національної самоідентифікації, духовно-ціннісних орієнтирів нашого суспільства;

– на основі ефективної сучасної організації – як на традиційних (паперових), так і електронних носіях інформації – у загальнонаціональному аспекті має вдосконалюватися система національної інформаційної безпеки.

На сьогодні актуалізувалося питання про розробку методик використання соціальних мереж і блогосфери як джерела бібліотечного комплектування в суспільно значущих напрямках інформаційної діяльності. Нові явища в інформаційній сфері заслуговують на увагу науковців як з точки зору розвитку сучасних ментальних традицій, так і з точки зору небезпек, пов'язаних із впливами на ментальну сферу нашого суспільства. Нові джерела продукування ін-

формації набувають значення у зв'язку з істотним впливом цих інформаційних технологій на процес демократизації суспільства, стимулювання громадської активності мас, а також на зростаюче значення їх як неконтрольованого суспільством каналу інформаційних небезпек.

Сьогодні набуває особливого значення збалансована підтримка необхідними ресурсами науково-інформаційної складової вітчизняного інформаційного середовища. До його складу як основні входять такі складові: наукова, науково-прикладна, науково-популярна, освітня.

Наукова складова пов'язана з продукуванням нової наукової інформації для забезпечення розвитку наукових досліджень в Україні, спільних наукових досліджень українських наукових центрів з партнерами закордоном, вивчення футурологічних, наркологічних проблем, удосконалення механізмів наукових обмінів, стійкого функціонування та розвитку системи відповідних соціальних комунікацій. Перспективи розвитку національного інформаційного середовища значною мірою пов'язані з організацією фундаментальних наукових досліджень, підтримкою національних шкіл розвитку науки, визначенням з урахуванням національних інтересів і міжнародної кооперації в цій сфері діяльності найважливіших напрямів фундаментальних досліджень для стимулювання процесу успішного виконання науково-прикладних завдань, у тому числі із залученням до їх реалізації нової зарубіжної інформації, пов'язаної з результатами фундаментальних наукових досліджень за кордоном.

Науково-прикладна складова сучасного інформаційного середовища пов'язана з включенням наукових центрів у реалізацію проблем інноваційного розвитку українського суспільства, оперативного реагування на пов'язані із цим суспільні проблеми, прогнозування їх актуалізації, активізації участі в різних формах міжнародної наукової діяльності, системі наукових обмінів, у тому числі кадрових, підвищення ефективності експертно-консультаційної діяльності з питань залучення зарубіжних науково-прикладних, інноваційних можливостей з точки зору перспектив розвитку національної економіки (особливо – контрольованих Фондом приватизації інноваційних технічних, технологічних програм переоснащення великих українських підприємств), сприяння залученню зарубіжних науково-інформаційних ресурсів для науково-прикладних досліджень в Україні.

У процесі розвитку цього виду діяльності важливим є вивчення відповідних суспільних запитів, координація наукової діяльності з відповідними

планами органів державної влади, економічних структур різної форми власності та пов'язаної з розгортанням діяльності зарубіжних компаній в Україні. Важливим напрямом діяльності наукових центрів має бути діяльність, спрямована на розвиток українського суспільства, оптимізацію управлінської діяльності, утвердження системи загальноукраїнських духовних цінностей і перспектив у глобалізованому світі.

Науково-популярна складова сучасного інформаційного середовища пов'язана насамперед з донесенням до суспільної свідомості інформації про наукові здобутки, значення цих здобутків для прогресу українського суспільства, перспективні шляхи їх упровадження в ті чи інші сфери суспільної діяльності, про необхідність коригування загальноосвітнього рівня, виходячи з нових наукових здобутків.

Освітня складова інформаційного середовища забезпечує задоволення освітніх запитів суспільства. Вона пов'язана з підготовкою його нових поколінь до необхідного рівня суспільно корисної праці, задоволення духовно-культурних запитів, забезпечення подальшого культурного розвитку, а також професійної перепідготовки різних категорій фахівців у зв'язку з прискоренням темпів суспільного розвитку.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ БІБЛІОТЕКИ В БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРАХ

Інформаційні технології ХХІ ст. створили нові можливості для загальноцивілізаційної еволюції, зростаючого значення інформаційних ресурсів у суспільному прогресі, для соціального розвитку, формування нової системи суспільних взаємовідносин, зростаючої якості інформаційних обмінів і взаємовпливів, у тому числі на міждержавному рівні. Ці обміни і взаємовпливи можуть мати як позитивне, так і негативне значення, що не збігається з романтичними уявленнями початкового періоду розвитку про перспективи нового інформаційного суспільства.

У громадській думці ще не усвідомлюється той факт, що з розвитком інформатизації, охопленням електронними інформаційними технологіями всіх сфер суспільного життя, таке негативне явище як інформаційна війна також здобуває всепроникаючі можливості. При цьому явище всепроникнення стосується не лише технологічної сфери, створеної сучасною людською спільнотою, але здійснюється на значну глибину у свідомості самих людей, свідомості, що розвивалася тисячоліттями. Глибина цього впливу залежить від потенційної стійкості до руйнування наявних у людей інформаційно-психологічних установок, ментальних переконань, сформованих у вітчизняному соціально-культурному середовищі і підтримуваних цим середовищем. Не виключено, що наслідки цього протистояння можуть стати ще більш руйнівними в перспективі, ніж трагедія, пов'язана з наявними сьогодні воєнними протистояннями.

У порівнянні з уже відомими в міжнародній практиці методиками ведення «холодних і гарячих» етапів такої війни, нинішня російсько-українська війна вирізняється певними специфічними ознаками. Вони полягають у тому, що:

– протистояння будується з урахуванням ментальної близькості слов'янських народів, українського та російського, і отже – умовами глибокого проникнення руйнівних факторів у глибини свідомості;

– обидва народи тривалий в історичному вимірі час існували у спільному культурному просторі, що обумовлює використання практично однакового інструментарію проникання;

– у спільній союзній державі активні міграційні процеси сприяли ослабленню ментальних установок титульних націй у республіках, відбувалася культивация уявлень про «єдиний радянський народ»;

– проблема ментальності не визнавалася як реальний об'єкт вивчення, не була включена в освітню практику і, таким чином, ментальні засади не були свідомим поведінковим орієнтиром для більшості людей, що отримували освіту в радянських навчальних закладах.

Зростаюче значення наукових бібліотек у вивченні ментальних особливостей людини нерозривно пов'язане з дослідженням її ролі в розвитку інформаційних процесів сучасного суспільства, процесів нового інфотворення, з особливостями освоєння проблем сьогодення. Адже при розв'язанні конкретних завдань суспільного розвитку, в інформаційному процесі свідомістю людини охоплюються шари свідомого й підсвідомого, шари так званих духовних традицій.

По-перше, це сприяє збереженню і збагаченню культурної спадкоємності етносів і націй, зміцненню їх стійкості в процесі сучасних глобальних впливів, поглиблення внеску в загальноцивілізаційний культурний процес.

По-друге, забезпеченню розвитку ментальних традицій як процесу свідомого внеску в потенціал майбутнього розвитку особи, нації і держави.

По-третє, у багатонаціональних спільнотах розвиваються процеси ефективного співробітництва, зближення, творчого взаємозбагачення ментальних складових у спільному процесі розвитку.

Таким чином, питання про зміст і значення ментальних характеристик людей у сучасному глобалізованому суспільстві далеко переростає рівень суто філософських розмірковувань, актуалізувалися питання досліджень змісту поняття «ментальність», її функцій та проблем зміцнення інформаційного імунітету.

Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить, по-перше, про високу життєздатність цієї якості та суттєве значення в утвердженні права на самобутність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку і, по-друге, про наявність цих якостей у глибинних шарах самосвідомості ще із

часів існування представників давніх етносів, формування їх колективної пам'яті, що забезпечує їх тривалу життєздатність.

Багатство стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. А ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процес її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності [1, с. 247].

Розв'язання проблеми нейтралізації негативних впливів на ментальний імунітет пов'язане з вивченням каналів впливу на процес його функціонування, розвитку або ж нейтралізації. Найбільш загальний підхід при розв'язанні цієї проблеми пов'язаний з розглядом специфіки прояву двох основних потоків впливу на формування ментальних характеристик індивіда та суспільства: опосередкованого впливу на трансформацію емоційної сфери індивіда соціальної інформації та безпосереднього впливу на емоційну сферу людини, що прямо пов'язана з ментальними мотиваціями, з генотипом, одержаним від минулих поколінь. Ще один, поки що недостатньо вивчений, процес конструктивного взаємовпливу ментальних структур у багатонаціональних державах. За ним – розвиток ментальних факторів у процесі поширення дистанційних форм взаємодії ментальних структур з їх розсіяною в сучасному світі діаспорою.

Бібліотечні установи національного інформаційного комплексу відображають ту обставину, що власна культурна традиція відображається в усіх сферах суспільної діяльності провідних центрів глобалізації. Вона, крім інформаційних продуктів, закладається в усе багатограння товарів і послуг, що є предметом експорту в рамках глобалізаційних процесів. У цілому з розвитком глобалізації дія цього механізму на об'єкти нерівноправної глобалізації набуває багатопланового, тотального характеру. Вона діє на всю структуру ментальності об'єкта впливу, поступово знижує опір властивій кожній нації імунної системи аж до найглибших її складових – до ментального імунітету.

Розгляд проблеми ментальності, ментального імунітету на сьогодні є продовженням досліджень проблем національного розвитку в умовах посилення глобальних впливів. Розвиток цих досліджень обумовлений щораз більшою затребуваністю результатів досліджень гуманітарних наук у суспільній практиці, необхідністю значного поглиблення цих досліджень у сферу формування та розвитку закономірностей і механізмів соціального розвитку на основі істо-

ричної практики, об'єктивною необхідністю забезпечення зростання свідомої складової у зростаючій складності розвитку сучасного суспільства.

Необхідність надавати рішучу відсіч застосуванню різного роду маніпуляцій навколо історико-культурної проблематики в інформаційній агресії проти нашої держави повною мірою усвідомлена лише в процесі розгортання «гібридної війни» Російської Федерації проти України і трансформації її у сферу війни «гарячої». Такі маніпуляції відкрито перетворилися на гостру і небезпечну зброю, спрямовану на руйнування глибинних ментальних засад національно-патріотичного самоусвідомлення українців, їх громадянських переконань. Ідеї «євразійства», імперського панування на «історичному просторі», «збереження руського світу» зміцнюються у свідомості людей старанно відпрацьованим комплексом уявлень про «богоносність руського народу», велич Російської Федерації, її культурну зверхність над сусідніми народами. Агресивний експорт такого роду ідей із Російської Федерації назовні насамперед в Україну характеризується не лише новітніми політтехнологіями і новими організаційними формами пропагандистських кампаній, що реалізуються зусиллями керованих Кремлем засобів масової інформації. Ідеться про потужну ідеологічну роботу, її вплив на глибинні шари свідомості людей, які стали об'єктом інформаційно-психологічних впливів, до ментальної основи їх самоідентифікації. Ці впливи розносяться різними потоками на всіх рівнях сучасних технологічних можливостей і потребують вироблення адекватних форм нейтралізації.

У період сучасної війни при реальних загрозах національному інформаційному простору, при внесенні у свідомість всього народу, незалежно від віддаленості від лінії фронту, уявлень про реальну наявність смертельних небезпек від ракетно-бомбових ударів, особливої важливості набуває організація злагодженого інформаційного співробітництва управлінських структур держави з громадськими організаціями, у тому числі організованими на основі використання ментальних засад, вітчизняною наукою, культурно-освітніми установами, зокрема – з науковими бібліотеками.

Бібліотечна система України має сприяти ефективному прояву держави як гаранта відображення інтересів національної політики, що в перспективному вимірі не може бути відокремленою від розвитку в інтересах суспільства, має виконувати в контексті розвитку загальноцивілізаційних інформаційних процесів ряд внутрішніх і зовнішніх функцій.

У сучасних інформаційних центрах необхідні для оперативного використання інформаційні фонди бібліотек структуруються у вигляді оперативних тематичних баз інформаційного ресурсу розвитку. Цей інформаційний ресурс стає інформаційною основою дослідження оперативної ситуації, насамперед пов'язаної з воєнним протистоянням у російсько-українській війні, здійсненям необхідних конкретних дій щодо донесення уявлень про об'єктивний перебіг подій у внутрішньосусупільному та зовнішньополітичному житті суспільства. Нові інформаційні продукти мають логічно поєднувати набуті раніше знання з досліджуваної проблематики з продуктами інфотворення, що відображають сучасну ситуацію і перспективи її розвитку. Тому збагачується реагування на нові, актуальні проблеми інноваційними рішеннями.

Структура нових інформаційних продуктів передусім має бути орієнтовна на протистояння негативним інформаційним впливам. Вона має враховувати ментальні чинники ставлення нашого народу до складних подій сучасності, сприяти виробленню стійкої патріотичної позиції в протистоянні зовнішній агресії. Використання впливу ментального фактора в таких продуктах сприяє підвищенню стійкості заходів, спрямованих на протистояння агресору. При цьому у виробленні необхідної українському народу громадянської позиції включаються психоемоційні фактори, що зміцнюють якість свідомості і дисципліни.

Слід враховувати в сучасній інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек, що в силу історичної традиції саме ментальні фактори є найбільш стійкими елементами національної індивідуальності. Стосовно витоків ментальності А. Фурман зауважує, що етнос – «генетично первинний і структурно основний таксон (одиниця) соціокультурного життя людей» [2, с. 12]. Це справедливе зауваження дослідника стверджує давність процесу формування ментальних якостей людини, відтермінування його до періоду родоплемінних відносин, на основі яких викристалізувались ментальні якості соціальної особи і перших сформованих соціальних структур. На зорі становлення націй відбувався процес, об'єднання спільних ментальних характеристик близьких за світосприйманням етносів, формування спільних духовно-ціннісних орієнтирів, їх об'єднаної духовної культури. У національному вимірі етнічна свідомість являє собою «... внутрішню організацію нації, цілісність нації, усвідомлення народом своєї історико-генетичної єдності, того, що визначає його як особистість і формулюється перш за все у висловленнях “я – француз”, “я – украї-

нець”. Провідні елементи організації нації як цілісності з’явилися у сиву давнину. Вихідними тут є форми свідомості та менталітету (ментальності), що вироблені тисячолітнім досвідом і є реальнішими та стійкішими, ніж будь-яка форма матеріального існування й активності нації» [3, с. 111].

Розв’язання проблеми нейтралізації негативних впливів на ментальний імунітет пов’язане з вивченням каналів впливу на процес його функціонування, розвитку або ж нейтралізації. Найбільш загальний підхід при розв’язанні цієї проблеми пов’язаний з розглядом специфіки прояву двох основних потоків впливу на формування ментальних характеристик індивіда та суспільства: опосередкованого впливу на трансформацію емоційної сфери індивіда сучасної соціальної інформації та безпосереднього впливу на емоційну сферу людини, що прямо пов’язана з ментальними мотиваціями, за визначенням В. Когана, з «генотипом, одержаним від минулих поколінь» [4, с. 32].

«Ментальність постає свідченням унікальності, доказом природного, права людини, народу на самовизначення, тобто на самобутній розвиток. Ментальність легалізується за самобутністю у процесі самоусвідомлення, самовизначення особи, народів, суспільств... Відмінність демократизації суспільного життя держав, своєрідність процесу їх розвитку, тобто різноманітність форм історичного поступу демократії, є спільне для історичної ходи людства, ствердження розвитку за принципом плюралізму у його відповідності об’єктивному закону розвитку світу...» [5, с. 230].

З поступовим зменшенням на постіндустріальному етапі розвитку суспільства домінуючих ідеологічних впливів, характерних для держави індустріального періоду, із забезпеченням глобальною інформатизацією комунікативних можливостей для всіх членів суспільства, саме оживлення ментальних властивостей, їх стійкості в міжнаціональних процесах і стає основним чинником самоідентифікації і для організованих діаспорних утворень, і для так званої розсіяної діаспори. Представник кожної нації в умовах сучасної інформатизації має змогу зміцнювати свої зв’язки з інтересами своєї нації, їх розвитком за допомогою утвердженого інформатизацією електронного інформаційного зв’язку. У зв’язку з цим саме такий зв’язок українців зі своїм національними структурами, із численною розсіяною українською діаспорою у світі сьогодні сприяє формуванню солідарної думки світової громадськості про агресора в російсько-українській війні, сприяє організації солідарності і матеріальної допомоги жертвам агресії в цій війні.

В умовах російсько-українського воєнного конфлікту активізація національно-ментальних чинників стає важливим фактором інформаційного протистояння агресії, свідчать про стійкість і зростаючу ефективність цього психологічного механізму. Ця думка з переконливою наочністю підтверджується проявом масового патріотизму українського народу з початку так званої російсько-української військової операції, фактичної агресії Російської Федерації проти України.

При врахуванні в процесі підготовки бібліотечних інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів для використання замовниками поряд із стародруками, що відображають витоки ментальності мають бути використані ресурси, що відображають закономірності розвитку теми, інформація, що акумулює набутий у відображенні цієї проблеми досвід, до сьогодення включно. Проявлені при цьому закономірності будуть чітким дороговказом для процесу нового інфотворення та групування нової новоствореної інформації в концепцію здійснюваного дослідження. Особлива увага при оперуванні використовуваними ресурсами має приділятися використанню суверенних інформаційних ресурсів. Їх значення у змістовій організації розвитком електронної інформації зростає.

Значення поняття «інформаційного суверенітету» було актуалізоване розвитком інтернет-технологій, глобальних ЗМІ та електронної пошти [6, с. 191]. На територію країн СНД зі спільною 80-річною історією і досить подібним рівнем технологічного розвитку цей процес проходив на межі тисячоліть, коли вже досить потужним став вплив глобального інформаційного простору, що формувався на базі зростаючої інформаційної активності провідних країн світу і насамперед США. Нові інформаційні технології прискореними темпами входили в життя громадян молодих, нещодавно створених країн, що декларували свою прихильність до демократичних форм розвитку на основі ринкової економіки. При цьому нові держави без відповідного досвіду лише створювали свої далеко не завжди успішні законодавчі системи, що мали забезпечувати національний суверенітет у цілому і відповідати необхідності задоволення нагальних потреб нейтралізації якісно нових викликів негативних впливів глобального інформаційного простору на суспільство у стадії його становлення, формування його інформаційного суверенітету. Особливо важливого саме для цієї стадії суспільного розвитку. У цей же час актуалізується питання про те, до яких меж має функціонувати інформація, що надходить з інших країн, який

обсяг вона має займати в національному інформаційному просторі, яким чином у правовому полі регулювати ці інформаційні потоки. І цей аспект став дуже важливим у зв'язку з появою нових видів зброї, так званої інформаційної зброї [7].

Оскільки проблеми забезпечення інформаційного суверенітету виникли як проблеми нового інформаційного суспільства, що проходить процес свого становлення в наш час, набувають дедалі більшої актуальності, стають щораз більш насущними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про цей вид суверенітету, уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді на питання про методики і засоби його збереження та вдосконалення.

Слід зазначити, що сучасні технології поширення інформації, потужні інформаційні обміни в рамках вже сформованого глобального інформаційного простору сьогодні значною мірою нівелюють територіально-географічні особливості суверенітету як такого. Варто також зауважити, що збереження та зміцнення інформаційного суверенітету в умовах розвитку глобальних процесів, в тому числі впливів глобального інформаційного простору, пов'язане з наповненням, збереженням і підвищенням ефективності використання системи соціальних інформаційних баз українського суспільства, що в сукупності становлять інформаційну основу його існування і розвитку [8].

У процесі активізації глобального інформаційного простору, розвитку інформатизації в Україні актуалізуються найважливіші проблеми регулювання правовідносин в інформаційній сфері. Дедалі більшої гостроти при цьому з огляду на загрозу можливої інформаційної уніфікації набуває об'єктивна потреба законодавчого оформлення різних аспектів проблеми забезпечення інформаційного суверенітету України. Необхідна правова основа при цьому має регламентувати процеси формування, зберігання та використання суверенних інформаційних ресурсів, регулювати діяльність відповідних суспільних механізмів, відповідним чином впливати на функціонування соціальних інформаційних комунікацій, забезпечувати реалізацію права на інформацію для всіх категорій користувачів.

У цьому відповідна правова база має регламентувати суверенний інформаційний простір України. Інформаційний простір як такий на сьогодні вже є предметом дослідження ряду вітчизняних учених і розглядається як «простір, у якому циркулюють інформаційні потоки, топологічні властивості яких задаються інформаційною інфраструктурою» [6].

Коли ж мова йде про простір, окреслений інформаційним суверенітетом, очевидно, ми маємо справу з уявленнями про простір вільного використання суверенних інформаційних ресурсів. Використання цих ресурсів за межами цього простору, очевидно, має регламентуватися відповідними правовими актами.

Електронні інформаційні технології обумовили появу цілого ряду нових джерел бібліотечного комплектування, серед яких важливе місце займає також і комплектування ресурсами соцмереж. Не зважаючи на дуже різну якість інформації в цих ресурсах інформаційних обмінів, у цілому це джерело інформації є дуже цінним з огляду на високий рівень довір'я цій інформації та відображення в ній, як правило, щирого, достовірного ставлення до обговорюваних суспільно значущих подій близькими людьми.

Розвиток соцмереж став переконливим свідченням успішного впровадження глобальної інформатизації на території нашої країни. Згідно з інформацією про останні рейтинги визначення популярності соціальних мереж у 2019 р. серед 2000 респондентів по всій Україні, за винятком окупованих Російською Федерацією територій, найпопулярнішою серед них в Україні є фейсбук – нею користуються 50% респондентів. Про це свідчать дані опитування компанії Research&Branding Group [9]. Як зазначають соціологи, за період з травня 2018 р. в Україні помітно збільшилося число таких користувачів соцмереж, як: «Фейсбук» (до 50 %), «Ютуб» (30 %), «Інстаграм» (27 %) і суттєво зменшилася кількість таких користувачів соцмереж, як: «Однокласники» (6 %), «ВКонтакте» (10 %).

Найчастіше українські користувачі соцмереж користуються ними для спілкування з друзями (60 %). Новини та події в країні та у світі цікавлять 36% респондентів. Характерним при цьому є те, що платні послуги в користувачів становлять лише (2 %) відвідувань мереж, а питання ведення бізнесу – лише (1%). Не дивлячись на масове користування громадян України соціальними мережами, низькі відсотки їх використання в діловій сфері свідчать про початковий етап входження цих технологій спілкування в соціальну практику обміну інформацією в Україні.

Технології інформаційних обмінів у соцмережах сприяють розвитку громадянського суспільства, його консолідації на якісно новому рівні розвитку. Водночас на нинішньому етапі свого розвитку соціальні мережі можуть створювати і певні небезпеки національному інформаційному простору України

у зв'язку з недостатнім розвитком технологій нейтралізації негативних, в умовах інформаційної війни і відкрито ворожих впливів на процеси інформаційних обмінів у суспільстві.

Зважаючи на вільний, практично неконтрольований доступ до участі у спілкуванні в соцмережах для кожного дієздатного члена суспільства як досвідченого в такого роду спілкуванні, так і недосвідченого, як компетентного в порушуваній тематиці, так і некомпетентного, як відповідального за створюваний контент, так і безвідповідального, у соціальних мережах.

«За результатами багатьох досліджень, соціальні мережі роблять молодь, і особливо представників покоління міленіалів (люди, які народилися в період з 1981 р. по 1994–2000 рр.) та покоління людей, які народилися в період між 1995 р. та 2000 роками, більш політично активними» [10].

В умовах сучасного загострення інформаційних протистоянь, в умовах сучасної війни боротьба з пліткарством у соцмережах також має дуже велике значення.

Важливою умовою боротьби з пліткарством у соцмережах є обов'язкова постійна присутність держави, її інформаційно-аналітичних структур з об'єктивною інформацією, у тому числі бібліотечних. Успішна боротьба з цими явищами обумовлює також необхідність постійного вивчення інформаційного противника, розвитку форм його діяльності, прогнозування перспектив його диверсійної діяльності в національному інформаційному просторі України, добору аргументації і т. д. Інформування учасників соцмереж про очікувані вкиди в національний інформаційний простір неправдивої інформації значно знижує її ефективність.

У боротьбі з пліткарством слід мати на увазі і міжнародні напрацювання. Так, «Google вже працює над індексом надійності, що визначає та демонструє градус достовірності змісту певного повідомлення. “Такі заходи працюватимуть на алгоритмах, а це породжує побоювання, що вони обмежать вільне поширення інформації в Інтернеті”, – пояснює Мішела дель Вікаріо (Michela Del Vicario) з лабораторії комп'ютерної соціології в Лююці (Італія), мовляв, у такому разі відбуватиметься щось на кшталт цензури» [11]. Водночас фейсбук намагається знайти інші форми боротьби з недостовірною інформацією в мережах. Ставка при цьому робиться на зростання свідомості користувача, який у стрічці новин зможе позначити повідомлення, яке він вважатиме несерйозними чи фейковими [11].

У наших публікаціях вже не раз порушувалося питання про вдосконалення правового забезпечення розвитку електронного спілкування, що постійно відстає від розвитку нових інформаційних технологій. Серед гострих проблем у цій сфері фахівці виділяють безпеку і захист персональних даних, відсутність уніфікованих принципів правового регулювання відносин у соціальних мережах, захист і критерії відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, проблеми правового регулювання реклами, електронної комерції і використання товарних знаків у соціальних мережах та ін.

Таким чином, можемо приєднатися до думки американського політичного науковця та економіста Ф. Фукуями у виданні *The Atlantic* [10], про те, що більше інформації завжди краще. Однак сучасна практика свідчить, що в епоху інтернету, коли тисячі ботів і тролів можуть посилювати поширення дезінформації, «надання хорошої інформації, яка зрештою протидіятиме поганій» є, безсумнівно, важливим, але не єдиним напрямом підвищення достовірності інформаційних обмінів у мережах. Паралельно суспільство має вдосконалювати також і відповідні регулятивні механізми, які забезпечать використання самої по собі нейтральної платформи нового способу спілкування в інтересах суспільного прогресу.

Тому важливі складові сучасного бібліотечного інформаційного ресурсу, пов'язані з відображенням різних етапів фіксації національної специфіки і ті, що відображають ментальні особливості, і ті, що окреслюють специфіку національного суверенітету, і інноваційні джерела, засновані на новітніх електронних технологіях. Це є важливим фактором успішного виробництва нової національної інформації і наукової, і науково-прикладної, і художньої. Інформації, що в кращих своїх зразках стає загальноцивілізаційним доробком сучасного пізнавального процесу.

Працівники бібліотечних установ сьогодні мають враховувати, що інформаційний компонент воєнного протистояння з розвитком все проникаючих, масово доступних інформаційних технологій на нинішньому етапі розвитку людства набуває особливого значення. Саме інформаційні впливи супроводжують та активізують всі аспекти функціонування людини, і насамперед її стосунки із зовнішнім світом. В усі періоди розвитку людства інформація була «невід'ємною сутністю основної трудової діяльності, виживання і самовдосконалення людей, відігравала роль глобального чинника загальносистемної рівноваги в економіко-екологічному комплексі» [12, с. 292]. Саме з ниніш-

німи інформаційними технологіями з'явилася можливість впливати на кожен із цих аспектів, що відкриває можливості для управління реакціями людини на ефективні інформаційні подразники, можливості для управління, у кінцевому підсумку, поведінкою індивіда. Ця тенденція в наш час набуває особливого значення, адже, як зазначає Л. Мельник, «в технологіях інформаційного суспільства буде реалізуватись формула: виробляти інформацію з інформації інформаційною основою людини з допомогою інформаційних засобів для розвитку інформаційної основи людини» [13, с. 75].

Протягом останніх десятиріч знаходять своє розповсюдження також бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних воєн та ресурси нейтралізації цього виду інформаційних впливів з боку об'єктів, що стали предметом інформаційних атак. Зміст бойових інформаційних ресурсів строго підпорядкований цілям інформаційної війни [14, с. 97–111] або ж як важливий компонент війни всіма традиційними засобами. Під цим кутом зору має розглядатися також об'єктивність цього виду ресурсів не лише для учасників конфлікту, а й для всіх інших користувачів глобальними інформаційними ресурсами. Характерними особливостями цього виду ресурсів є висока динаміка застосування, наявність певних технологічних властивостей глибокого впливу на психодієву сферу кожного окремого індивіда в середовищі потенційного противника, а також багатоваріантність використовуваних форм з урахуванням аудиторії, у тому числі для створення позитивної громадської думки стосовно дій суб'єкта цього впливу в міжнародному співтоваристві.

Стосовно тих «психічних компонентів, що опустилися нижче порогу свідомості», очевидно, маються на увазі різноманітні компоненти, які колись були пов'язані з використанням у житті людини колись наявних жабер чи якоїсь функціонально призначеної форми кінцівок. Або ж зачатки тих компонентів, які можливо мають розвинутись у майбутньому, як, наприклад, інтуїція, прояви якої сьогодні нерідко пов'язуються із зачатками можливих органів взаємодії з ноосферними явищами. У практиці розвитку суспільства така інформація нерідко виручала людину, коли виникала ситуація, при якій саме зафіксовані в підсвідомості дії вдало впливали на ситуацію і могли навіть врятувати людині життя. Виникнення повторних потреб у такій взаємодії може сприяти розвитку нових органів взаємодії з навколишнім середовищем, скажімо, при використанні в людській практиці ноосферах явищ, або ж відновлення для використання практично втрачених органів і відповідно емоційних можливостей

на новому рівні розвитку. Наприклад, жабер, при подальшому освоєнні Світового океану [15, с. 133].

«Отже, дана дилема часто вирішується таким чином: все, що дає нам минуле, адаптується до можливостей і вимог майбутнього. Ми обмежуємося досягненнями, а значить – відмовляємося від інших властивих нам психічних потенціалів. При цьому одна людина втрачає якусь цінну частину свого минулого, інша губить не менш цінну частину свого майбутнього... Це і є приклади згаданого вище вирішення дилеми» [16, с. 21]. При використанні цього принципу в умовах війни найбільш значущими стають ті дії, що забезпечують позитивний для їх учасника результат. Урізноманітнення і розширення загрозливих викликів, що постають перед сучасною людиною, і намагання адекватно відповісти на них вимагає оперативного використання до всієї можливої в цей час у розпорядженні людей інформації, починаючи з найближчої в оперуванні розумовою сферою – підсвідомої, аж до завершення стрімко зростаючими масивами електронної глобальної інформації. Для оптимального реагування цими масивами, а значить, і важливими подіями життя людей, дуже важливе значення має емоційна точність реагування, емоційні чинники відповідних дій.

При відсутності належної організації надмірна для сучасної людини інформаційна система подразників емоційної сфери обумовлює неефективне емоційне реагування людини на ситуацію, а отже – і неефективні дії в умовах сучасних потреб негайного реагування. У роботі «Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення» досить повно визначені основні напрями стрімкого зростання інформаційних обмінів у сучасній людській практиці. Вони активно зростають: «із складністю завдань, що постають перед людським суспільством; із обсягами трудової діяльності; із розвитком творчої діяльності в соціальній практиці суспільства; із ускладненням соціальної структури суспільства і розвитком глобалізаційних процесів» [17, с. 164].

Таким чином, можемо прогнозувати і далі зростання емоційних проблем у суспільстві і пов'язані з цим проблеми вдосконалення людської діяльності, в особливості в екстремальних ситуаціях збройних конфліктів. У зв'язку з цим на порядок денний у людській практиці виступає проблема формування методики управління людськими психологічними процесами в контексті прогнозованого зростання інформаційних ресурсів, з пізнішим зростанням у їх масі у відсотковому відношенні ресурсів широко декларованої нині сфери знань.

У сучасних умовах, в умовах реальної російсько-української війни, найбільшої актуальності набирають питання міждержавного протистояння, актуалізуються процеси, пов'язані з посиленням ефективності протистоянню ворожій агресії. Ці процеси потребують оперативних дій, для цих дій – оперативної інформації, для її формування – швидких емоційних реакцій. Технологічно почини для розв'язання цієї проблеми вже можуть бути закладені розвитком електронних технологій обробки, структуризації, підготовки для ефективного використання в сучасних бібліотечних та інших інформаційних системах електронних інформаційних ресурсів, у тому числі – глобальних обсягів інформації для актуальних напрямів розвитку суспільства [18, 19, 20].

«У числі таких інновацій перспективним виглядає включення в загальний процес технологічного оновлення інформаційних технологій методик квантової психології. Мова йде про оперативну розробку формування навколо процесу дослідження інформаційних «тунелів реальності» з використанням психологічних критеріїв, базованих на ситуативних чинниках сучасності. З їх допомогою зростає ефективність відбору необхідних для інформаційних ресурсів, котрі якнайкраще концентрують увагу дослідників на швидкому виробленні рекомендацій по визначенню в бойових умовах реагування на те, що дійсно відбувається» [21, с. 123]. Отже, використання технологій хмарних технологій та «тунелів реальності» може суттєво допомагати інформаційним спеціалістам зосередитись на актуальних епізодах війни, відволікає їх від занурення в низькоякісну, а іноді і шкідливу інформацію та допомагає забезпечити захисників України якісною бойовою інформацією.

Глобальна інформатизація в останні десятиріччя створила умови для того, щоб інформаційні інтернет-ресурси в процесі свого розвитку швидко набули в змістовій сфері таких же самих характерних ознак, як і всі інші можливості людського спілкування. Поряд з об'єктивною інформацією контент наповнювався низькоякісною, а також неправдивою і прицільно ворожою для населення інформацією. Особливо це стає характерним при вирішенні міждержавних протистоянь крайніми, військовими методами. За цих обставин розвиток у нашій країні суспільної інформатизації, можливості широкого доступу громадян до електронних інформаційних ресурсів можуть сприяти зниженню стресової напруженості в умовах воєнних випробувань. Львівський психолог О. Чайковська справедливо зауважує, що справитись із цією проблемою може допомогти елементарна інформаційна гігієна. «Намагайтеся обмежити кількість

інформації, яку ви споживаєте, – радить спеціаліст. – Зменшіть кількість часу, проведеного за читанням новин і в соцмережах. Оберіть ті джерела інформації, яким довіряєте, і відправте у бан ті, що розганяє паніку» [22].

Звичайно, насамперед ці поради стосуються людей, що мають певну кваліфікацію свідомої оцінки інформації. Однак вони можуть бути корисними і для всіх інших громадян при умові, що вони зможуть одержувати допомогу від кваліфікованих спеціалістів у комп'ютеризованих місцевих бібліотечних установах та при дистанційному використанні електронних ресурсів міських, обласних, галузевих і, що важливо, наукових бібліотек. Останні акумулюють у своїх фондах найбільш якісну, наукову інформацію, що є найбільш соціально значущою, переконливою в системі національних інформаційних ресурсів.

Національна наукова бібліотека в сучасних умовах у рамках національного інформаційного простору може сприяти користувачу в масивах дуже різних за змістовою якістю одержувати достовірний, актуальний матеріал про перебіг подій визвольної війни нашого народу, про процеси відновлення життя у вражених війною районах, про приклади зарубіжної солідарності з українським народом. Оперативне, якісне донесення цієї інформації знаходитиме відгомін у читацькій аудиторії на території всієї України і в солідарних з нею державах світу. Бібліотечний аспект у вдосконаленні керівництва інформаційними процесами при цьому набуває зростаючого значення, оскільки він проявляється в оперуванні сукупністю суспільно значущих інформаційних ресурсів і розглядає цю сукупність із позицій оцінки збереження та використання напрацьованого суспільством досвіду сучасного життя й боротьби.

Зміст контенту інформаційних обмінів в умовах збройної боротьби нашого народу може допомагати цій боротьбі, сприяти її активізації. Він має спиратися на традиції історичного минулого нашого народу, узгоджені з оперативною інформацією, що відображає грізні події сьогодення і на сучасному рівні розвивати специфіку національних традицій інформаційних процесів у суспільному поступі в цілому. У цьому процесі зростає значення процесу використання фондів бібліотек та активної роботи їхніх працівників з новою інформацією. У підготовці таких синтезованих продуктів на цьому етапі організації інформаційної діяльності, як свідчить досвід, корисним є постійне зближення бібліотечних інформаційних працівників-аналітиків з представниками інших сфер практичної діяльності, передусім тих, що працюють над реалізацією основних проблем національного розвитку. При цьому виробляються дієві

форми зворотного зв'язку в інформаційному забезпеченні користувачів у його дистанційних формах, розвиваються технології інтерактивного спілкування.

Слід при всьому цьому враховувати, що в умовах зростаючого впливу глобалізаційних процесів, на національному рівні українська держава своєчасно потурбувалася про розвиток стратегічних соціальних інформаційних комунікацій (страткомів). Ці комунікації в умовах активізації інформаційного ресурсу глобального інформаційного простору при розвитку електронних інформаційних технологій набувають значення каркасної системи змістового окреслення національного інформаційного простору. Зростаючого суспільного значення при цьому набуває потреба активізації бібліотечних установ у системі цих комунікацій, у наповненні страткомів високоякісною суспільно значущою інформацією [23].

У той же час бурхливий розвиток технологій соціальних мереж нині явно не збігається із значною інерційністю реагування на інформаційні процеси державної організаційно-правової системи. І правотворча система, і методологія, і організація інформаційної безпеки потребує зміни підходів у розв'язанні проблем, що актуалізуються сьогодні. Ці проблеми не можуть бути вирішеними не тільки без матеріально-технічного, методологічного оновлення, сучасного кадрового забезпечення органів контролю, але й без обов'язкової постановки належної прогностно-аналітичної діяльності, вивчення закономірностей розвитку сучасних інформаційних процесів. Без державної роботи, покликаної забезпечувати соціальну стабільність і сталий розвиток, забезпечувати задоволення інформаційно-психологічних інтересів особи, суспільства [24].

Ця обставина обумовлює необхідність зростаючої присутності Української держави, наукових бібліотек у соцмережах, актуалізує питання наповнення мереж сучасною, суспільно значущою інформацією державницького спрямування, сприяє успішному проведенню процесу децентралізації в інтересах національного розвитку.

В умовах надзвичайних ситуацій, а особливо таких, що несуть явну загрозу життю і здоров'ю громадян, працівники бібліотечних установ як спеціалісти найбільш кваліфіковані в роботі з інформацією для масового користувача, можуть стати надійною допомогою для державних структур у забезпеченні підвищення стресостійкості, зміцнення морального клімату серед населення. Уся система вітчизняних бібліотек, включаючи місцеві, при цьому може бути корисним і дієздатним джерелом масового інформування.

По-перше, вони мають можливість, використовуючи матеріали стратегічних комунікацій, акумулювати і оперативно поширювати важливу інформацію державних органів усіх рівнів, до місцевих включно. У період зростання суспільних небезпек це є дуже важливим. Особливо в таких ситуаціях у населення викликає інтерес правдива місцева інформація, а також тенденції розвитку загальносуспільних подій, що формують позитивні надії і сподівання.

Слід при цьому зауважити, що психологічна наука вважає відчуття безсилля, сум і навіть боязнь у відповідній ситуації станом можливим і природним. Можна сказати навіть більше: при контрольованій легалізації негативних емоцій знижується внутрішнє нервово напруження, психіка перестає накопичувати зусилля в боротьбі з негативом, зусилля, що «можуть зірвати різьбу». Саме контрольована легалізація стресових реакцій дає змогу зрозуміти зміст страхів і нейтралізувати їх логічними інформаційними аргументами. Тому людина в критичних ситуаціях потребує якісної, об'єктивної інформації, яку і можуть дати широкому загалу бібліотеки.

По-друге, при підготовці матеріалів антистресового призначення для широкого загалу користувачів особливої уваги варто приділяти самій формі матеріалів. Зміст таких матеріалів має подаватися з максимальною доброзичливістю, адже інформація призначається людям, що знаходяться в складній життєвій ситуації, потребують уваги і співчуття. Сам зміст має бути поданий з максимальною простотою, бажано, з лексичним запасом, широко використовуваним на цій території. Аргументацію бажано ілюструвати місцевими фактами, прикладами з життя найбільш відомого широкому загалу оточення.

Комп'ютеризовані, підключені до інтернету бібліотеки мають можливість розвивати дистанційні форми інформаційного обслуговування. Ефективність цього напрямку бібліотечної діяльності вже досить широко відображена в спеціальній літературі. У цьому аспекті роботи цих інформаційних центрів перспективним є розвиток зворотних контактів з користувачами. У стресових ситуаціях такі контакти набувають особливого значення. Тому близькі дружні стосунки – гарний фактор у профілактиці та лікуванні стресу. І бібліотечні працівники в сучасних умовах мають знаходити ефективні форми роботи, що сприяють виявленню таких якостей, поширенню оптимізму і виробленні солідарності в боротьбі з труднощами в середовищі земляків.

У піднесенні стресостійкості громадян у сучасних умовах бібліотечні установи мають змогу використовувати ще один дуже важливий фактор.

Розвиток електронних інформаційних технологій, що сприяють зміцненню контактів між людьми, обумовив повернення суспільної уваги до ментального потенціалу людського розвитку. Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить, по-перше, про їх високу життєздатність і суттєве значення в утвердженні права на самобутність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку і, по-друге, про проникнення цих якостей у глибинні шари самосвідомості ще з часів існування представників давніх етносів, формування їх колективної пам'яті, що забезпечує їх тривалу життєздатність.

При підготовці бібліотечних заходів з урахуванням складних суспільних ситуацій сучасності, працівники бібліотек мають з максимальною повнотою використовувати фондовий матеріал і сучасну інформаційну базу для підтримки ментальної пам'яті, сформованої у дитинстві, емоційно забарвленої певними характерними для ареалу спілкування стереотипами, введення в процесі нових інформаційних обмінів у резонанс з найближчою до цих стереотипів інформацією, збагаченою протягом всього життя людини.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІТИЧНІ ПІДРОЗДІЛИ БІБЛІОТЕК У РЕАЛІЯХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОСТІ

Поняття «інформаційно-комунікаційне середовище», як і більшість феноменів, що відносяться до гуманітарної сфери, не має універсального або всеохоплюючого визначення. Достатньо детально аналіз праць, присвячених роз'ясненню цього терміна, представлено в роботі О. Швидкої. Зокрема, дослідниця зазначає, що активно розвивається термінологічна система, яка відображає феномен доби інформатизації – комунікаційне середовище, який деякі дослідники визначають як інформаційно-комунікаційне середовище [1].

З огляду на галузеву належність і методологію підходів дослідники акцентують увагу або на техніко-технологічній складовій комунікаційного середовища, або на соціокультурному змісті феномену. З наявного на теперішній час широкого спектра дефініцій, найбільш оптимальним для поточного дослідження виглядає варіант, запропонований Г. Москалик: «Інформаційно-комунікаційне середовище включає безліч інформаційних об'єктів і зав'язків між ними; засоби і технології збирання, накопичення, передавання (трансляції), оброблення, продукування та поширення інформації; власне знання; засоби відтворення аудіовізуальної інформації; організаційні та юридичні структури, що підтримують інформаційні процеси» [2].

Водночас дослідження діяльності аналітичних підрозділів бібліотек потребує розгляду інформаційно-комунікаційного середовища сучасності як комплексного явища, у якому не лише здійснюється відтворення, поширення та збереження інформації, але відбувається і взаємодія суб'єктів, що мають можливість координувати спільну діяльність як із приводу отримання, відтворення та обміну інформації, так і з організації та здійснення заходів соціально-політичного характеру. У цих умовах аналітичні підрозділи бібліотек

виступають як повноправний суб'єкт, що забезпечує необхідну якість інформаційних обмінів як у вертикальній, так і горизонтальній площині соціально-політичної взаємодії.

Зазначена позиція найбільш повною мірою відображається у визначенні комунікаційного середовища, яке розглядається В. Ільганаєвою як «сукупність умов матеріально-речових, субстанціонально-змістовних, технологічних, організаційних, в яких здійснюється комунікаційна взаємодія та комунікаційний процес» [3, с. 165].

Розвиток інформаційних технологій, розбудова розгалуженої мережі високошвидкісного інтернету, створення величезних універсальних баз даних, глобальних пошукових систем, електронних бібліотек ведуть до того, що читачі отримують можливість задовольнити свої потреби в інформації і спеціальних знаннях, не відходячи від свого домашнього комп'ютера або навіть у смартфоні. Відповідно соціально активні люди вже не бачать сенсу втрачати час на відвідування традиційних публічних або наукових бібліотек. З огляду на зазначене, вихід із ситуації, що складається, бібліотекознавці вбачають у невідворотній адаптації бібліотечної діяльності до нових реалій соціуму. Одним з таких напрямів є розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності в контексті впровадження в Україні реформи децентралізації. У бібліотеках пропонується створювати соціокультурні осередки громад. Причому треба зазначити, що нові соціокомунікаційні функції бібліотек вже почали впроваджуватися в життя.

Так, В. Пальчук наводить приклад бібліотеки Михайло-Коцюбинської ОТГ, що запровадила нові форми роботи через налагодження постійного діалогу під час організації культурно-мистецьких заходів, підтримки талановитих жителів, популяризації їхнього творчого доробку, проведення різноманітних майстер-класів, краєзнавчих турів тощо. Такий підхід до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності дає змогу формувати інформаційно-культурний потенціал громади, зокрема, шляхом долучення її членів до творчості місцевих талановитих. У зазначеному напрямі мають можливість розвиватися не лише бібліотеки об'єднаних територіальних громад (де вони внаслідок багаторічного занепаду соціальної інфраструктури сіл і невеликих міст залишаються чи не єдиним діючим закладом) – бібліотеки у великих містах також мають можливість більш активно включатися в процеси соціальної комунікації та ставати

постійно діючими майданчиками проведення різноманітних суспільних заходів [4, с. 117–118].

Отже, ми сконцентруємо увагу на характеристиці сучасного інформаційно-комунікаційного середовища як сукупності інформаційної, культурної і політичної взаємодії соціальних суб'єктів, що здійснюється за допомогою техніко-технологічних засобів та інструментів інформаційного суспільства у специфічних умовах епохи постправди.

Поняття «постправа» у переважно теперішньому його значенні відоме вже з початку 90-х років ХХ ст. з твору сербсько-американського драматурга і письменника С. Тесича «Уряд брехні» (A Government of Lies), але остаточне оформлення сучасного розуміння феномену і його закріплення в науковому і політичному дискурсі відбулося відносно недавно. Фіксація терміна в Оксфордському словнику і вагома актуалізація наукових досліджень феномену «постправа» сталася після відповідного експертного соціально-політичного аналізу електоральних процесів, що відбувалися навколо референдуму щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу у 2016 р. та президентських виборів у США і Франції у 2016 і 2017 р.

Український дослідник В. Крикун зазначає: «Утворення поняття відбулось завдяки поєднанню двох частин: post і truth. Post походить від латин. postumus “посмертний”, прізвисько, що додавалось у давньоримській системі формування імені людини, яка народилась після смерті свого батька і за традицією (постфактум, постскриптум, постмодерн тощо) використовується в значенні “після”. Своєю чергою truth перекладається і як “істина”, і як “права»» [5, с. 217]. Отже, у дослівному перекладі термін виглядає як «післяправа», і як відносно нове поняття потребує відповідного роз'яснення.

Слід зауважити, що єдиного розуміння змісту терміна, а також ролі явища в теперішній системі політичної комунікації в сучасній науці досі не вироблено. Згадані вище події, що актуалізували явище «постправди», відбулися в розвинутих країнах, кожна з яких у свій час стояла біля витоків сучасної демократичної традиції. Аналіз політичних лозунгів і програм переможців свідчить про тріумф популізму як основного політичного методу і найбільш ефективного в сучасному світі. Отже, той факт, що навіть країни сталої демократії не оминули загрози використання конструйованої реальності як засобу політичного впливу епохи «постправди» є свідченням певної кризи демократії, ознакою якої є виникнення та оформлення політичного явища «трампізму»

в США, зростання популярності правих партій у Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах, популістські демарші проти спільних рішень ЄС із боку лідерів окремих країн Центральної Європи, політична реінкарнація і зростання агресії з боку авторитарних режимів у деяких впливових країнах світу тощо.

Як зауважує український філософ Т. Лютий, «популізм політиків полягає не стільки у невиконанні їхніх обіцянок, а в тому, що вони говорять речі, які хочуть почути ці маси. Людям важливо отримати символічну/словесну перемогу, бо вони звикли, що їхні вимоги й так ніколи ніхто не виконує. Відтак, префікс “пост-” вже не має стосунку до того, що йде “після”, а позначає радше неважливість» [6, с. 217]. Тобто у взаємодії політичних сил і суспільства факт і реальність поступаються місцем бажанням та емоціям. У боротьбі за прихильність електорату і досягнення політичних цілей правда стає неважливою, а мета виправдовує будь-яку брехню.

На думку політолога О. Висоцького, постправда органічно виникає як складова та наслідок теоретико-концептуальної парадигми постмодернізму, де критерієм істини виступає не реальність, а результативність та ефективність. «Сучасний політик працює, щоб отримати відповідний результат. Його не турбує відповідність його обіцянок та вихідних положень, їх обґрунтування реальності. Якщо нарація працює, якщо вона зачіпає емоції, почуття та бажання потенційного виборця, вона стає істинною. Істина за доби постмодерну не знаходиться, не встановлюється, а конструюється та навіюється» [7, с. 130].

Соціолог Ю. Візниця зазначає, що слово «постправда» вживали раніше за С. Тесича, але у значенні «правди, про яку дізналися пізніше». Тобто мова все ж таки йшла про правду, без підтексту, що сама правда стає неможливою. «Замість простого позначення часу після того, як сталась якась подія, – “поствійна” чи “постматч” – у постправді має значення більше як “приналежність до часу, де визначена концепція стала неважливою чи недоречною”... Додамо, що значення слова “пост” у значенні “повідомлення, стаття у соціальних мережах” накладає свій відбиток на розуміння змісту лексеми “постправда” при її вживанні в медіакомунікаційному середовищі» [8, с. 94].

Як бачимо, фахівці різних напрямів гуманітарного знання в цілому одно-стайно зазначають, що термін «постправда» знаменує настання часу, коли правда у сенсі відповідності інформації, що подається, об’єктивній реальності стає неважливою, а єдиним критерієм істини і відповідно метою комунікації стає результативність та ефективність. Поряд із цим панування соціальних

мереж наповнює лексему «постправа» новим змістом, а саме інформації, що викладена в пості – повідомленні, розміщеному на сторінці соціальної мережі. Саме останній висновок має важливе значення для обраної нами теми дослідження, оскільки явище постправа в теперішній якості і вазі здебільшого сформувалося та розкрило свої можливості саме внаслідок активного поширення соціальних мереж як нової форми взаємодії в сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі.

В інформаційному суспільстві традиційна журналістика і масові медіа стикнулися з проблемою протистояння з конкурентом, який не знає взагалі або не переймається дотриманням правил та обмежень. Фейсбук-сторінка, телеграм-канал, твіттер, інстаграм, тікток, стрим, блог не лише вкоренилися в мову, але завдяки розповсюдженню смартфонів значною мірою відсунули традиційні канали отримання інформації на другий план.

Зазначене, в сукупності з величезним обсягом інформації, який безперервно продукується у світі, призвів до того, що верифікація інформації суттєво ускладнилася і, зрештою, стала неважливою. Активне продукування й розповсюдження користувачами соціальних мереж суб'єктивних оцінок і повідомлень у сукупності з поширенням у соцмережах застосування методики адресного розповсюдження контенту цільовим групам або конкретним людям відкрив можливість апелювати до особистих переконань і нехтувати чи беззастережно маніпулювати фактами [9, с. 359].

Отже, в умовах зростання обсягів інформації за рахунок значної строкатості політичного поля, масштабних зсувів у соціально-правових відносинах, виникнення і розвитку мережевих засобів комунікації потребувало нових підходів до обробки та аналізу інформації із залученням висококваліфікованих фахівців, які не лише мають навички аналітичної роботи, але також володіють методикою фактчекінгу, прийомами виявлення та протидії дезінформації, здатні створювати не лише цікавий і корисний, а й конкурентний інформаційний продукт. У відповідь на зазначені виклики як у світі, так і в Україні створюються відповідні аналітичні підрозділи, спрямовані на роботу в сучасному інформаційному полі, лівову частку якого становлять електронні засоби інформації та соціальні мережі.

В інформаційному суспільстві успішність діяльності сучасної наукової бібліотеки в галузі політичного та соціально-правового інформування залежить від декількох факторів. По-перше, наявність у структурі наукової

бібліотеки спеціалізованих підрозділів, що мають у своєму складі фахівців, які володіють відповідними компетенціями. По-друге, забезпеченість сучасною комп'ютерною технікою та якісним доступом до мережі «Інтернет». По-третє, наявність зворотного зв'язку з користувачами та постійний моніторинг інформаційного простору з метою визначення поточних потреб користувачів. Зазначений комплекс завдань у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського значною мірою вирішує Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ). Практична діяльність СІАЗ полягає в підготовці інформаційно-аналітичної та аналітико-прогностичної продукції на базі використання інформації електронних ЗМІ, фондів НБУВ та інших відкритих джерел.

Діяльність СІАЗ спрямована як на вирішення поточних завдань, так і на підготовку підґрунтя для оперативного реагування на нові запити, що виникають у процесі політичної комунікації як важливої складової сучасного інформаційно-комунікаційного середовища, яке має багатоаспектний характер і відповідно породжує множинність наукових підходів до тлумачення поняття «політична комунікація», що становлять теоретичне підґрунтя аналітичної роботи наукових співробітників СІАЗ, спрямованої на забезпечення органів державної влади і суспільства якісною соціально-політичною інформацією.

Зокрема, за визначенням політологічного словника під редакцією М. Головатого та О. Антонюка, під політичною комунікацією розуміють форму спілкування у сфері політичної діяльності, яка встановлена на основі обміну інформацією, впливає на процес формування громадської думки, структурує політичний простір [10, с. 399].

У свою чергу О. Шиманова політичною комунікацією називає процес, що охоплює політичну сферу життя людини, посередництвом якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями і рухами, посадовими особами, виборцями, населенням [11].

З огляду на наведені визначення, аналітичні підрозділи бібліотек у цілому і СІАЗ зокрема, займають вагоме місце в системі політичних комунікацій. Інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені фахівцями спеціалізованих підрозділів, сприяють підвищенню якості інформаційних обмінів у політичній системі, попереджають розповсюдженню деструктивного контенту, захищають користувачів бібліотек і замовників від інформаційного шуму.

Слід підкреслити, що аналітичні структурні підрозділи бібліотек органічно увійшли в систему комунікацій, що незалежно від сфери застосування, послуговуються аналогічними базовими характеристиками та передбачають наявність основних складових цього процесу. Так, згідно з класичною моделлю, яка була розроблена американським політологом Г. Лассуелом, комунікація ґрунтується на послідовних питаннях, що стосуються передачі інформації: хто повідомляє – про що – яким каналом – кому – з якою метою – з яким ефектом. З часом ця модель комунікативного процесу була доопрацьована за рахунок введення принципово важливих для владно-управлінських відносин елементів зворотного зв'язку. Це насамперед призвело до зміни розуміння самого процесу комунікації, у якому всі компоненти пов'язані причинно-наслідковими рівнями. Подальшому вдосконаленню моделі сприяло введення додаткових компонентів – джерел інформації, умов проходження комунікації, складу аудиторії та, нарешті, мови як засобу комунікації [12, с. 124].

Серед наведених вище характеристик комунікації слід підкреслити роль СІАЗ у забезпеченні зворотного зв'язку, який досягається за рахунок широкого використання сучасних інформаційних засобів, що забезпечує оперативне реагування на важливі політичні події, аналіз реакції суспільства, політиків та експертного середовища з подальшою підготовкою відповідних аналітичних матеріалів і доведенням їх до відомих органів державної влади. Отже, аналітичні підрозділи бібліотек безпосередньо включені в політичну комунікацію, що має відповідне теоретичне обґрунтування.

Тому в сучасному науковому дискурсі політична комунікація розглядається з огляду на її структуру, суб'єктність, ефективність у політичному процесі, а також особливості її використання в інформаційному суспільстві з врахуванням її кореляції з інформаційною безпекою. обов'язковими елементами в структурі політичної комунікації є: комунікатор, повідомлення, канал комунікації, комунікант (отримувач або реципієнт), сприйняття, зворотний зв'язок.

Отже, *комунікатор* (відправник) – це особа чи група осіб, які виступають ініціатором передачі інформації. Безпосередньо саме інформаційне *повідомлення* – інформація, як сукупність вербальних і невербальних символів, які передає комунікатор. *Канал* комунікації – це спосіб (засіб), передачі інформації від комунікатора до отримувача. Вітчизняний дослідник Д. Товмаш виділяє три основні канали політичної комунікації, які базуються на використанні різних засобів: 1) комунікація через засоби масової інформації: друковані

та електронні. Цей вид комунікації реалізується через проведення пресконференцій, брифінгів, розміщення політичної реклами, розсилання пресрелізів; 2) комунікація за посередництва політичних організацій, коли ланкою передачі слугують політичні партії, групи інтересів, суспільні організації і рухи; 3) комунікація через неформальні канали з використанням особистих зв'язків [13].

Зворотний зв'язок – реакція отримувача на повідомлення. Він слугує орієнтиром для наступних повідомлень та дає оцінку ефективності комунікації. У сучасних умовах зворотний зв'язок є необхідною складовою процесу комунікації, за його відсутності відбувається просто інформування стосовно певних подій, явищ чи процесів, яке не вимагає виявлення ставлення отримувача до цього повідомлення.

Виходячи з наведеної структури політичної комунікації, аналітичний підрозділ наукової бібліотеки виступає як канал комунікації, який водночас суміщає в себе риси комунікатора і комуніканта. Зокрема, наукові співробітники спочатку сприймають, а потім використовують дані електронних ЗМІ для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з метою забезпечення адекватного сприйняття інформації користувачами в зручній і зрозумілій для певної аудиторії системі символів. Співробітники СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у своїй науковій, науково-консультаційній та інформаційно-аналітичній роботі мають можливість використання бібліотечних фондів, відповідної бібліотечної інфраструктури та створюють високоякісні інформаційні продукти й ефективно надають послуги в галузі політичного інформування.

Наведений приклад комплексного характеру ролі аналітичних підрозділів бібліотек у політичній комунікації цілком вкладається в парадигму суб'єктності, згідно з якою більшість дослідників доходять висновку, що в процесі політичної комунікації може відбуватися зміна місця комунікатора та комуніканта. За певних умов напрям комунікативної дії може змінюватися залежно від ситуації, а суб'єкт та об'єкт можуть мінятися місцями. Так, комунікація в умовах владних державних відносин може бути реалізована в напрямі від органів державної влади, які виступають суб'єктом, до політичних партій, які будуть відповідно об'єктом. Тоді як на парламентських виборах ініціатором комунікації є політична партія, а її об'єктом виступає виборець.

Оскільки політична комунікація переважно спрямована на велику та неоднорідну аудиторію, прийнято вважати, що в системі масової комунікації «ауди-

торія має бути такою великою і масовою, щоб складатися з такої кількості членів, яку не зможе охопити комунікатор під час безпосереднього спілкування». Таким чином, «масова комунікація» більш ширше поняття порівняно з «політичною комунікацією» та здійснюється з використанням спеціальних засобів підготовки і передачі інформації. Ці засоби називають ЗМК (засоби масової комунікації), ЗМІ (засоби масової інформації) або масмедіа і використовують як синоніми [14, с. 38].

Розвиток новітніх інформаційно-комунікативних технологій не лише сприяє більш швидкому обміну інформацією, а й залученню ширшої аудиторії. Тоді як для самого комуніканта такий сценарій несе певні ризики, зокрема, у плані інформаційної безпеки, оскільки йому стає складніше критично аналізувати все більші масиви інформації, що надходить, і відповідно він стає більш вразливим до маніпулятивних впливів. За таких умов маніпулятивні технології, які реалізуються через засоби масової комунікації, є важливим інструментом у політиці, оскільки за їх допомогою здійснюється приховане управління свідомістю та поведінкою об'єкта. Змушує його діяти відповідно до інтересів маніпулятора.

Виходячи із зазначених ризиків, суттєво зростає роль аналітичних підрозділів наукових бібліотек, що саме спеціалізуються на аналізі й обробці великих масивів інформації з метою виявлення маніпулятивних впливів, деструктивного контенту, фейків або інформаційного шуму. Особливої актуальності робота СІАЗ як спеціалізованого аналітичного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського набула в умовах широкомасштабної агресії Російської Федерації, оскільки фахові спеціалісти підрозділу мають необхідний досвід і навички аналізу, опрацювання інформації та підготовки верифікованих аналітичних матеріалів, що надають можливість державним органам і широкому колу користувачів ефективно протистояти ворожим ІПСО, дезінформації, фейкам та ворожій пропаганді.

Наразі в політичній практиці існують різні засоби маніпулювання, основним завданням яких є вплив (здебільшого прихований) на свідомість об'єкта (особи або групи осіб) з метою спонукання до певних дій, підтримки, здобуття прихильності. Реалізуються такі маніпуляції здебільшого через засоби масової комунікації та публічні виступи політиків, і стосуються абсолютно всіх процесів суспільного-політичного життя, від виборчої кампанії будь-якого рівня до конкретної політичної публікації в мережі «Інтернет». Саме останній

сьогодні користується найбільшою популярністю. Переважна більшість політичних суб'єктів (лідерів, партій, об'єднань) користуються соціальними мережами як засобом для досягнення поставлених цілей, таким чином, формуючи потрібні уявлення в суспільстві щодо окремих явищ, поглядів, позицій.

У такій інтерпретації мережу «Інтернет» можна розглядати як засіб масової інформації, оскільки вона здатна поширювати інформацію на досить широке коло об'єктів, одержувачів. Сьогодні в інтернет-просторі функціонує велика кількість вебсторінок, кожна з яких має свою аудиторію, а отже, можна стверджувати, що завдяки інтернету сучасні політичні процеси отримують якісно новий зміст, через появу нових суб'єктів громадянського суспільства – мережевого (інформаційного) співтовариства [14, с. 39].

Отже, необхідною умовою ефективної реалізації функцій наукової бібліотеки в сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі є присутність у мережі, яка значною мірою реалізується шляхом створення та активної роботи аналітичних підрозділів, що активно використовують інтернет і як джерело інформації, і як засіб комунікації з користувачами та замовниками. Результатом ефективного використання потенціалу наукових і науково-аналітичних підрозділів, книжкового фонду та електронних баз даних бібліотеки можуть бути підготовка аналітичних матеріалів, проведення досліджень, оприлюднення й обговорення підсумків роботи із залученням широкого кола користувачів, що в підсумку істотно підвищить суспільний резонанс діяльності різноманітних неурядових організацій і сприятиме розширенню соціально-комунікаційної діяльності бібліотек. Причому вітчизняні бібліотеки вже мають позитивний досвід такої співпраці.

У свою чергу формування широкого кола користувачів матеріалами, що підготовлені бібліотечними аналітичними підрозділами, має забезпечити ще один перспективний напрям розвитку бібліотечної діяльності – розширене використання соціальних медіа та активне представництво в них бібліотек. За значене просування бібліотеки у світову мережу логічним чином пов'язується із процесами створення цифрового інформаційно-бібліотечного простору, що являє собою ще один перспективний напрям еволюції бібліотечної діяльності.

Зокрема, вже успішно функціонує проєкт Бібліотеки Конгресу США World Digital Library, спрямований на надання через мережу «Інтернет» важливих першоджерел культур всього світу, включаючи рукописи, карти, рідкісні кни-

ги, музичні партитури, музику, фільми, гравюри, фотографії, архітектурні креслення та інші матеріали (WDL). Проєкт The European Library є своєрідним консорціумом національних бібліотек Європи, в якому беруть участь 48 бібліотечних установ (TEL). Ця система передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Використання вебсервісів в обслуговуванні читачів передбачає можливості самостійної електронної реєстрації, оформлення запиту і видачі запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації та месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддаленого користувача в режимі онлайн [15, с. 169].

У нових реаліях рівень інформатизації стає визначальним фактором суспільно-політичного й економічного розвитку, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність та ефективність діяльності всіх суб'єктів і забезпечує технологічний прогрес. Глобалізація інформаційного простору внаслідок розвитку мережевих технологій поряд з безсумнівно позитивним впливом має і негативні наслідки, зокрема, зростання можливостей маніпулятивного впливу на суспільну свідомість. З огляду на значне зростання потужності інформаційних технологій, масштабне розширення та інтернаціоналізацію аудиторії різноманітних мережевих ресурсів, вдосконалення методики адресного розповсюдження цілеспрямованого, маніпулятивного і деструктивного контенту особливої актуальності набуває проблема інформаційної безпеки, яка займає важливе місце в організації роботи сучасної наукової бібліотеки та аналітичних підрозділів насамперед Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та СІАЗ.

Наукове осмислення процесів еволюції телекомунікаційних технологій, масової цифровізації і перетворення ІТ-індустрії в провідну галузь світової економіки спонукали дослідників до висновку щодо переходу людства на нову сходинку цивілізаційного розвитку, яка визначає інформаційні технології та інформацію в усіх її проявах як основний чинник суспільного розвитку, а інформаційно-комунікаційне середовище як провідну сферу діяльності людини.

Визнання факту і теоретичне осмислення чергового якісного переходу в цивілізаційному розвитку людства, а також всебічний аналіз процесів формування нового суспільства виводить дослідників на виявлення вірогідних викликів і небезпек, що знаходяться в діалектичному зв'язку з новими можливостями, які людство отримує внаслідок становлення інформаційного суспіль-

ства. Історичний досвід показує, що кожний технологічний прорив потребував суттєвого перегляду підходів до безпеки, нейтралізації негативних наслідків, що супроводжують забезпечення і застосування нових технологій.

Становлення інформаційного суспільства та пов'язана з цим еволюція інформаційно-комунікаційного середовища суттєво актуалізувало явище «інформаційної безпеки», оскільки в нових умовах саме інформація в усіх її видах і проявах стає основою ефективного економічного і соціально-політичного розвитку, але водночас пропорційне зростають і деструктивні можливості використання інформації.

Світовою наукою вже накопичений значний масив теоретичних знань щодо визначення поняття «інформаційна безпека», що розрізняються між собою галузевими підходами, критеріями аналізу тощо. Зокрема, українські дослідники І. Дятлова, П. Квіткін і Л. Петрова зазначають, що з початку становлення наукового осмислення проблеми в працях як вітчизняних, так і закордонних дослідників спостерігалось ототожнення понять «інформаційна безпека» і «безпека інформації». Разом з тим, зазначають згадані науковці, більшість дослідників розмежовує поняття «інформаційна безпека» і «безпека інформації», наголошуючи на тому, що при визначенні безпеки інформації об'єктом виступає власне інформація, а інформаційної безпеки – безпека як частина цілого. Наприклад, О. Дзьобань і В. Пилипчук визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній сфері від зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз, що забезпечує їхній сталий розвиток [16, с. 49]. Отже, інформаційна безпека має комплексний характер і розрізняє щонайменше три об'єкти, що потребують відповідного захисту.

У свою чергу зауважимо, що явище «інформаційна безпека особистості», з огляду на особливість об'єкта, має два взаємопов'язані і взаємозалежні аспекти. Перший аспект – це технологічна безпека, яку можна представити через визначення, що подає українська дослідниця Ю. Муравська, – інформаційна безпека – це стан, вільний від загроз, що сприймаються в основному як надання інформації стороннім особам; шпигунство; саботаж та диверсійні заходи. «Інформаційна безпека являє собою також будь-яку дію, систему або метод, які спрямовані на захист інформаційних ресурсів, що передаються, зберігаються в пам'яті комп'ютерів і телекомунікаційних мереж. Інформаційна безпека – це не тільки захист від несанкціонованого доступу, крадіжки даних або їх зни-

щення. Варто її розуміти набагато ширше. Інформаційна безпека розуміється як компонент фізичної, особисто-організаційної та ІТ-безпеки господарюючого суб'єкта чи інституції» [17, с. 291].

Другий – гуманітарний або психологічний аспект інформаційної безпеки можна розглядати у формулюваннях, що подаються в праці І. Кукіна, – «інформаційна безпека особистості... визначає захищеність людини від деструктивних інформаційних впливів, що призводять до неадекватного сприйняття дійсності. Внесення деструктивних змін у свідомість особистості може здійснюватися цілеспрямованим застосуванням інформаційних технологій. Їх негативними наслідками можуть бути руйнування цілісності особистості, системи її відносин з іншими людьми та державою» [18, с. 86].

Отже, перший аспект безпосередньо пов'язаний із сучасним рівнем технічного розвитку і передбачає захист особистого простору, конфіденційності інформації людини шляхом розробки і застосування технологічних інструментів, що мають захищати безпосередньо особисті пристрої зберігання даних та обміну інформацією і включати також системи безпеки глобальних комунікаційних мереж.

На відміну від першого аспекту проблеми інформаційної безпеки особистості, що здебільшого є похідним становлення інформаційного суспільства в наш час, другий аспект, що тісно пов'язаний із безпосереднім впливом на людську свідомість, сягає своїм корінням епохи античності. Уже тоді боротьба за ресурси і владу спонукала до винаходу та застосування все нових засобів, що мали забезпечити перевагу над противником, включно із психологічним впливом. Зокрема, С. Закірова зазначає: «Перші свідчення про проведення інформаційних операцій і дій, спрямованих на організацію інформаційного впливу на військових і цивільне населення, трапляються вже в роботах стародавніх авторів. Більшість з них вважали інформаційні дії під час проведення військових кампаній воєнними хитрощами. Однак, виходячи із завдань, які ставили перед собою полководці й стратеги минулого, за своєю суттю такі дії повністю відповідають сучасним поняттям інформаційних стратегій» [19, с. 30]. Отже, психологічний аспект інформаційної безпеки передбачає цілеспрямовану підготовку людини до протидії інформаційним впливам, зокрема, визначення сталих світоглядних орієнтирів, розвиток критичного мислення, виховання активної громадянської позиції і культури комунікації тощо.

Проте, не зважаючи на зазначене, ще в давнину розуміння ролі інформаційних стратегій і відповідно спроби протидії, використання інформації як засобу боротьби і впливу на суспільство в подальшому, лише вдосконалювалося і розширювалося адекватно наявним можливостям і вимогам часу. Відповідно до історичної логіки, розвиток інформаційних технологій у XXI ст. відкрив нові перспективи організації інформаційних операцій і очікувано вивів прийоми порушення інформаційної безпеки особистості на новий рівень.

Зокрема, через застосування різного роду специфічних мобільних додатків на кшталт розробленого професором психології Кембриджського університету О. Коганом – *This is your digital life* («Твоє цифрове життя»), суттєво розширилися можливості контролю індивідуальної та суспільної свідомості. За допомогою подібних програм створюються психологічні портрети користувачів соціальних мереж, а потім саме через ці мережі розповсюджується цілеспрямовано підготовлений контент, створений з урахуванням вже зібраних даних про політичні уподобання і ціннісні орієнтири певної цільової аудиторії [20, с. 166].

Використання соціальних мереж як інструменту маніпулювання свідомістю є яскравим проявом порушення принципу конфіденційності інформації і вторгнення в особисте життя людини. Унаслідок створення загальнодоступної глобальної мережі, яка стає основним інструментом обміну інформацією, людина суттєво розширює свої можливості, відкриває для себе світ, але разом з тим відкривається сама, і в результаті стає більш вразливою. Як бачимо, виникає своєрідна дилема, яка певним чином пов'язана з «дилемою кібербезпеки», яку розглядає у своїй книзі американський дослідник Б. Бьюкенен. Зокрема, вчений зазначає: «Проблема безпеки стає найбільш серйозною, коли існує тісний зв'язок між збором розвідувальної інформації та атакою, як у випадку з кіберопераціями. Цей тісний зв'язок робить діяльність із збору даних більш небезпечною...» [21].

У процесі взаємодії та обміну інформацією в глобальній мережі дуже тонка грань між необхідним мінімумом інформації про особу, що забезпечує зручність спілкування, відбір цікавого конкретній людині контенту і проникненням в її індивідуальний простір за межі допустимого. Проблема збереження цілісності зазначеної грані і є дилемою інформаційної безпеки особистості в інформаційному суспільстві. Як будь-яка дилема, вона не має однозначного рішення, оскільки будь-яка спроба її вирішення веде або до зменшення ефек-

тивності роботи в мережі, або відкриває можливості маніпуляції свідомістю за допомогою спеціальних програм створення і подання, на основі зібраної особистої інформації, відповідного цілеспрямованого контенту, що має викликати в людини бажану для ініціатора такої операції реакцію, а згодом і дію.

Одним з найбільш розповсюджених і більш-менш безпечних прикладів вироблення цілеспрямованого контенту є таргетована реклама, яка включає декілька параметрів налаштувань, що дають змогу виокремити певні сегменти цільової аудиторії. Зокрема, соціально-демографічні налаштування орієнтовані на національність, економічний статус, стать, вік, рівень освіти, рівень доходу, професійну діяльність та займану посаду, а психографічні налаштування засновані на способі життя споживача, його переконаннях, цінностях та інтересах [22, с. 111].

Зазначені параметри налаштування мають дещо відсторонений характер та окреслюють орієнтацію на такого собі середньостатистичного користувача, хоча врахування в налаштуваннях цінностей і думок вже передбачає певну індивідуалізацію, що, з огляду на необов'язковість згоди користувача на використання даних, вже можна розцінювати як атаку на особистий простір.

Проте застосовуються і ще більш цілеспрямовані параметри налаштування, що передбачають ще більше проникнення в особистий простір людини. Наприклад, таргетинг орієнтований на аналіз поведінки користувача, та його різновид ретаргетинг, які за допомогою спеціальних програм вивчають історію браузера, що зберігає відомості про покупки та інші недавні дії користувача на сайті, або геотаргетинг, коли використовуються дані зі спеціальних сервісів та програм і формуються карти пересувань користувачів і цілих груп населення. Слід підкреслити, що з метою виявлення цільової аудиторії відбувається «... фіксація щоденних маршрутів, адреси відвідуваних будівель, зупинок і інших відвідуваних точок» [22, с. 111]. Тобто в цих випадках мова вже може йти про дії, які відносно недавно однозначно кваліфікувалися як стеження і могли підпадати під санкції кримінального права, і більш того, у випадку застосування цих методів приватною особою, а не глобальними мережевими ресурсами, підпадають і зараз.

Справа в тому, що людина реєструється на сайті добровільно, і так само добровільно розміщує про себе багато інформації, але, як правило, згоду на збір особистої інформації, а тим більше на її подальше використання у користувача не запитують. Більш того, різноманітні мережеві ресурси викорис-

товують спеціальні файли cookies, які полегшують користування сайтом, але одночасно збирають особисту інформацію користувача. У контексті використання електронних систем конфіденційність користувача та автономність його даних зменшується, оскільки під час реєстрації він змушений іти вздовж лінії, визначеної електронною системою. Це часто має негативний вплив, адже реєстрація або подальше використання даних не відповідає очікуванням про те, що є розумним [23, с. 94].

Отже, повертаючись до згаданої вище «дилеми кібербезпеки», виробники реклами збирають «розвідувальну інформацію» за допомогою вивчення людини, її особистого життя, вподобань та орієнтирів, шляхом моніторингу соціальних мереж. Причому слід наголосити, що оскільки за слушною думкою Б. Бьюкенена між збором інформації та атакою існує тісний зв'язок, цілком імовірно, що збирач «розвідувальної інформації» у намаганні створити найбільш повну картину дуже легко, і навіть непомітно для себе перейде в атаку, грубо порушуючи і конфіденційність інформації, і межі особистого життя людини, вирішуючи дилему безпеки особистості на користь проникнення за грань допустимого.

Особливу суспільно-політичну небезпеку такі дії мають у випадку використання зазначеної методики в політичній боротьбі. Зокрема, свого часу було встановлено, що фейсбук не тільки збирав інформацію про своїх користувачів, аналізував їхні повідомлення, зв'язки, але й купував додаткову інформацію в різних брокерів даних. У фейсбук подібні дії виправдовували тим, що за допомогою аналізу персональної інформації клієнтів вони «показують більш релевантну рекламу». Саме ці дані, зібрані за допомогою згаданого вище додатку *This is your digital life*, були передані *Cambridge Analytica* і *Strategic Communication Laboratories* і згодом були використані під час виборчої кампанії Президента США Д. Трампа та Brexit-кампанії [24].

Завдяки застосуванню таких методик, політичні актори отримують можливість вироблення специфічної політичної реклами й агітаційних матеріалів з використанням відповідних параметрів налаштування, що орієнтовані на конкретні цільові аудиторії. Таким чином, єдиний інформаційний простір розбивається на окремі сегменти, у яких політична сила використовує різні прийоми і матеріали, пропонуючи кожній групі виборців максимально прийнятний для неї набір лозунгів та обіцянок. У цьому випадку ми вже бачимо, що дилема безпеки вирішується на користь ескалації – збір інформації пере-

творюється на атаку, відбувається порушення кордонів особистої свободи, маніпуляція свідомістю людей з метою досягнення політичних цілей.

Водночас важливим чинником забезпечення інформаційної безпеки як особистості, так і суспільства в цілому є створення спеціалізованих установ або відділів у відповідних закладах, у тому числі аналітичних відділів наукових бібліотек, що спрямовуватимуть роботу на протидію маніпулятивним технологіям, аналізі інформаційного простору, протидію деструктивному контенту і фейкам.

Особливого значення інформаційно-аналітичний напрям роботи бібліотек і, зокрема, СІАЗ НБУВ, набуває в умовах посилення інформаційного протистояння, інтенсифікації відверто ворожих зарубіжних інформаційних впливів на структуру і наповнення національного інформаційного простору. Дедалі більшого значення для зміцнення інформаційного суверенітету України набуває робота, спрямована на представлення суспільству результатів наукового аналізу подій і процесів, що перебувають у центрі суспільної уваги, специфіки їх відображення різними інформаційними ресурсами як результату інформаційної політики провідних політичних діячів.

На думку науковців, діяльність бібліотеки із забезпечення рівного й вільного доступу до затребуваних суспільством інформації та знань сприяє завершенню соціальної справедливості, зниженню соціальної напруженості в суспільстві. При цьому варто навести оцінку В. Горового: «Особливу роль бібліотек, що визначена їхнім традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним і державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації» [26, с. 148–149].

Важливим напрямом еволюції бібліотечної діяльності в зазначеному напрямі є подальше впровадження дієвого партнерства бібліотек і користувачів, що спирається на широке використання інтерактивних форм взаємодії. Зокрема, у світі вже давно та успішно розвивається напрям бібліотечної роботи, заснований на використанні ідеї краудсорсингу – залучення до виконання певних завдань користувачів на волонтерських засадах. Лідером щодо використання методів краудсорсингу є Національна бібліотека Австралії, що запо-

чаткувала декілька проєктів із залучення добровольців до процесів збереження культурної спадщини. Перший досвід успішного використання ідей краудсорсингу Національна бібліотека Австралії отримала під час реалізації проєкту Picture Australia, який стартував у 2000 р. Його реалізація забезпечила збір цифрових зображень, що відбивають історію та сучасність країни. Учасниками проєкту за перші три роки стали майже 3 тис. волонтерів та понад 50 закладів збереження культурної спадщини як самої Австралії, так й інших країн [27, с. 5].

Безперечно, позитивною ознакою краудсорсинг-проєктів для сучасних українських бібліотек є можливість виконання великих за масштабами проєктів з одночасною можливістю мінімізувати витрати. Наприклад, завдання з оцифрування історичних документів Національною бібліотекою Фінляндії реалізується в межах волонтерської програми DigitalKoot, яку розпочато в березні 2011 р. Упродовж місяця після запуску програми 25 тис. добровольців з Фінляндії, США, Швеції та Великої Британії здійснили понад 2 млн індивідуальних завдань – 1700 год роботи [27, с. 5]. Таким чином, бібліотеки не тільки виконуватимуть важливе завдання, а й залучатимуть користувачів до спільної, суспільно значущої роботи, цим самим сприятимуть становленню громадянського суспільства, що спирається на соціально відповідальну людину.

Виключної ваги зазначена роль бібліотек і передусім аналітичних підрозділів, зокрема СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, набуває в умовах активного використання можливостей інтернету в організації різноманітних подієвих комунікацій – політичних акцій, заходів суспільно-політичного або соціально-культурного спрямування, які мають важливе значення в забезпеченні консолідації суспільства, реалізації цілей державного управління і забезпечення національної безпеки.

Одними з найбільш відомих проявів нових можливостей стали хвилі масових протестних кампаній, що були організовані саме за допомогою інтернету. Поряд з істотним спрощенням організації горизонтальної взаємодії між учасниками традиційних форм соціальних рухів виникли нові мережеві структури, що забезпечують швидке залучення громадян у процес координації спільних дій, вироблення і прийняття рішень як на національному, так і на глобальному рівнях [29, с. 11].

Зокрема, за даними організаторів, завдяки поширенню інформації у фейсбук, блогах, смс і імейл-розсилці за декілька годин 7 квітня 2009 р. вдалося організувати і вивести на вул. Кишинева 15 тис. протестувальників проти

результатів парламентських виборів у Молдові [30]. Приклад нової форми подієвої комунікації з використанням соціальних мереж виявився настільки вдалим, що послугував виникненню терміна – твіттер-революція, а сама методика була невдовзі використана організаторами протестів в інших країнах. У тому самому 2009 р. за схожим сценарієм розпочалися масштабні протестні акції в Ірані, а у 2010–2011 рр. хвилі протестів, організованих за допомогою соціальних мереж «Фейсбук» і «Твіттер», прокотилася 17 країнами Близького Сходу і Північної Африки та увійшли в історію як «арабська весна».

У цих умовах наукові співробітники аналітичних підрозділів бібліотек відіграють важливу роль у прогнозуванні та попередженні можливих негативних ексцесів. Для цього вони мають відповідний досвід, на фаховому рівні здійснюють моніторинг інформаційного простору, аналізують зібрану інформацію, здійснюють теоретичні дослідження та розробляють практичні рекомендації щодо організації подієвої комунікації або впровадження заходів щодо своєчасного виявлення і попередження деструктивних проявів та ворожих впливів.

Сучасні засоби комунікації суттєво спростили проблему поширення інформації. Практично всі важливі події, що відбуваються у світі, у тій чи іншій мірі залишають свій слід в інтернеті або у вигляді повідомлень у соціальних мережах, або фото- і відеоматеріалів очевидців чи учасників заходу на відеохостингу, який наповнюється за принципом «контент генерує користувач». Відповідно спростився і доступ до інформації, що сприяло подальшому розвитку методів збору інформації з відкритих джерел, для роботи з якими, вже в середині минулого століття створювалися спеціалізовані державні установи.

З появою соціальних мереж, супутникових знімків високої роздільної здатності, служб геолокації, різноманітних баз даних, розвідка по відкритих джерелах (англ. Open source intelligence, OSINT), яка раніше була доволі рутинним заняттям і прерогативою фахівців, перетворилася в захоплюючу гру, що сприяло залученню значної кількості аматорів-ентузіастів, які згодом почали об'єднуватися в організації, на кшталт інтернет-видання Bellingcat. Отримані цими організаціями дані оприлюднюються, набувають широкого розголосу й успішно використовуються для підготовки подій, створення необхідного емоційного фону та їхнього інформаційного супроводу.

На підставі аналізу вже наявних результатів роботи подібних структур, а також оцінки потенційних можливостей нових інструментів збору інформації дослідники дійшли висновку, що загроза конфіденційності не обмежується інтересами окремої людини, а за певних умов може стати проблемою національної безпеки. Зокрема, дослідницька група Центру стратегічних комунікацій НАТО, яка діяла в рамках експерименту, за допомогою вивчення інформації з відкритих джерел і соціальних мереж за чотири тижні ідентифікувала 150 солдатів НАТО, розкрила місце їхнього перебування, відстежила пересування військ і з використанням маніпуляції особистою інформацією, отриманою із соціальних мереж, переконала деяких військових порушити прямі накази командування. «Останньою краплею» стало те, що практично всі військові бази США, зокрема і закриті, які не видно навіть на онлайн-картах Google, потрапили у мережу на початку 2018-го завдяки... наручним фітнес-трекерам» [31]. З огляду на наведений приклад цілком виправданим є намагання керівництва всіх без винятку розвинутих країн світу в тій чи іншій мірі обмежити або принаймні регламентувати користування соціальними мережами і деякими функціями мобільного зв'язку держслужбовцями різного рівня та особливо військовими.

У 2014 р. саме завдяки масовому розповсюдженню російськими військовими фото- і відеороликів у соцмережах «ВКонтакте» і «Однокласники», світ отримав беззаперечні докази вторгнення російських військ в Україну. На підставі аналізу цих даних фахівці ідентифікували як військових РФ, так і техніку, у тому числі і в межах розслідування справи про збиття біля Донецька малайзійського літака Боїнг-777 рейсу MH17. В умовах сучасного повномасштабного вторгнення країни-агресора використання технологій OSINT продовжує приносити значну користь для нашої країни і цілого світу. Волонтери збирають докази військових злочинів, по гарячих слідах розшукують виконавців, оприлюднюють їхні дані і допомагають у зборі доказової бази.

Зокрема, волонтерська ініціатива InformNapalm, що виникла як відповідь на російську агресію в Україні в березні 2014 р., об'єднала зусилля волонтерів з понад 10 країн світу. Розслідування доступні читачам більш ніж 20 мовами. Серед основних цілей ініціативи: ідентифікація російських військовослужбовців, які брали участь у гібридних війнах, розв'язаних Російською Федерацією в інших країнах, у тому числі їхні військові звання та частини, до яких вони належать, збір доказів, що підтверджують участь російських

державних і громадських діячів у плануванні диверсійних операцій та веденні воєн в інших країнах, викриття брехні російської пропаганди [32].

Волонтери InformNapalm оперативно реагують на всі найбільш резонансні злочини російських військ в Україні і оприлюднюють результати своїх досліджень, розкриваючи прізвища й особисті дані злочинців, винних у масових вбивствах мирного населення. Зокрема, вже протягом декількох годин було встановлені прізвище командира авіаційного полку, пункт базування і модель літака, який 27 червня 2022 р. наніс ракетний удар по торговельному центру «Амстор» у м. Кременчук Полтавської області [33].

Редактор стрічки новин «СтопКор» О. Бурдейна повідомила, що 16 січня OSINT-аналітики встановили ім'я російського пілота, який випустив крилату протикорабельну ракету Х-22 по 9-поверхівці в Дніпрі. Вони оприлюднили модель і бортовий номер літака, пункт його базування, прізвище й особисті дані командира екіпажу, а також інших причетних до цього злочину осіб [34].

Встановлені дані дають змогу не лише документально фіксувати злочини, але стають доказами і лягають в основу кримінальних справ для подальшого розслідування як в українських, так і в міжнародних судових інстанціях. Досвід Другої світової війни свідчить, що важливою формою подієвої комунікації, якою має супроводжуватися завершення злочинної війни, має стати символізм і певні ритуали, що здійснюватимуться в процесі міжнародного трибуналу. Отже, розслідування волонтерських організацій та інтернет-видань InformNapalm, Molfar, Belligcat тощо не лише в режимі реального часу фіксують і розслідують злочини, але і створюють підґрунтя для організації ефективних майбутніх подій і різного роду комунікацій, пов'язаних з процесами судового слідства і справедливого покарання злочинців.

Особливо важливу роль сучасні інформаційні технології й соціальні мережі відіграють у формуванні іміджу нашої країни у світі. Злочини російських військ у Маріуполі і героїчна оборона «Азовсталі» стали прикладом «трагедії у прямому етері». Саме висвітлення подій війни, демонстрування сміливості та хоробрості українського народу в протистоянні агресору за підтримки всього світу. Інформаційні технології стали рупором поширення іміджу нашої країни у світі. Завдяки активному використанню сучасних можливостей і новітніх форм подієвої комунікації Україна стала брендом та символом свободи XXI ст. [35, с. 322]. Оперативне інформування світової спільноти стало важливим фактором зміцнення обороноздатності країни. Висвітлення в ЗМІ і соціальних

мережах злочинів російських військ, трансляції з місця подій, оприлюднення фото- і відеоматеріалів, розповіді очевидців та учасників подій, історії полонених і біженців у сукупності складають емоційне тло організації різних форм подієвої комунікації, що відбуваються в різних країнах світу у вигляді флеш-мобів, демонстрацій, різноманітних мистецьких заходів тощо.

Разом з тим підкреслимо, що мережеві технології у подієвій комунікації мають значний конструктивний потенціал, відкривають нові можливості та активно використовуються у світовій практиці і в мирний час. Зокрема, окремим інтерактивним видом правової комунікації і політичної взаємодії є інструмент електронних петицій – звернення громадян до влади через електронну пошту або спеціально створені для таких звернень портали. Сьогодні понад 70 держав використовують цей інструмент взаємодії суспільства і влади. Цей новітній механізм комунікації в Україні запрацював з липня 2015 р., коли Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про звернення громадян» і громадяни отримали можливість прямої комунікації з Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування [36, с. 43]. З того часу на сайтах усіх рівнів державної влади були зареєстровані сотні петицій, присвячених широкому спектру суспільно-політичних, культурних, соціально-економічних питань. Інструмент електронних петицій міцно зайняв своє місце в системі взаємодії держави та громадянського суспільства, забезпечуючи ефективний зворотний зв'язок і можливість реально оцінювати ставлення суспільства до існуючих проблем та оцінювати адекватність реакції держави і відповідальність перед громадянами.

На тлі поширення у світі різних форм електронного урядування доволі успішним є і український досвід впровадження єдиного порталу державних послуг «Дія» (акронім від «Держава і я»), який вже значною мірою спростив деякі процедури взаємодії громадянина з державою і, незважаючи на повномасштабну війну, що веде проти України країна-агресор Російська Федерація, продовжує розвиватися.

За оцінками спостерігачів унікальним є прирівнювання на законодавчому рівні цифрових документів громадян України до звичайних – «ЄДокумент» під час дії воєнного стану. Цей факт став особливо актуальним під час розв'язання війни РФ на території України з 24 лютого 2022 р., тому що війна застала українців знезацька та значна кількість громадян перетворилася на вимушених

переселенців, біженців, залишилась без документів, втратила роботу, майно, власні домівки. В умовах війни «Дія» розширила спектр надання державних послуг для громадян України, крім найнеобхідніших також наявні такі опції та функціонал: отримати послуги для внутрішньо переміщених осіб, допомогу для ВПО; «єПідтримка» – можливість отримати допомогу від держави, від міжнародних організацій; подати повідомлення про пошкодження або знищення нерухомості внаслідок військової агресії РФ; допомогти армії в рамках ініціативи Президента України В. Зеленського United24; «єВорог» – повідомити ЗСУ про ворожу техніку або окупантів; для підприємців послуга – «єДекларація», документ, який на час воєнного стану замінює 374 види дозвільних документів; запуск віртуального центру «Дія.Бізнес» – це інноваційний формат гарячої лінії, у якому професійно консультують українських громадян щодо працевлаштування та підприємництва, а також допомагають із тимчасовою реєстрацією в країнах ЄС [35, с. 325].

Отже, роль сучасних мережевих технологій невпинно зростає, розширюються сфери застосування, освоюються нові форми комунікації, на основі використання інтернету створюються нові онлайн інструменти. Унаслідок цього відбуваються суттєві зміни в структурі інформаційного поля. Зокрема, за даними Київського міжнародного інституту соціології 59% громадян України в умовах війни дізнаються новини із соціальних мереж. В основному користувачі віддають перевагу онлайн-каналам інформації. Дослідження показало, що серед соціальних мереж є трійка лідерів – це телеграм, ютуб та фейсбук. Соціальні мережі більше відносять до ТОП-2 своїх джерел інформації українці 18–29 років (87%). У той же час громадяни віком від 60 років користуються соціальними мережами рідше (34%). Дізнаються інформацію з «Єдиних новин» (61%) [37]. Отже, наведені дані відображають чітку кореляцію віку користувачів з їхніми вподобаннями щодо джерел отримання інформації.

Зазначений факт слід насамперед враховувати відповідним органам у процесі планування протидії деструктивним впливам, оскільки ворог вже неодноразово підтвердив здатність використовувати соціальні мережі з метою дестабілізації суспільства за допомогою розробки і реалізації деструктивних подієвих комунікацій через соціальні мережі. Ініціатори «ігор», на кшталт сумнозвісного «Синього Кита», використовують психологічну здатність підлітків піддаватися беззастережному впливу оточення, небезпечним ініціативам або вступати в деструктивні спільноти.

У 2024 р. ворог почав використовувати нову форму деструктивної подієвої комунікації – підпал автівок військових. На початок серпня українські правоохоронні органи розкрили 59 фактів підпалів автомобілів військовослужбовців і викрили 68 осіб, підозрюваних у скоєнні цих злочинів. Голова ОВА О. Синьгубов розповів, що в Харкові та області зафіксовано близько 40 випадків підпалів авто військових. За його словами, поліція встановила особи всіх паліїв – це переважно молодь віком від 12 до 18 років [39].

Отже, ворог продовжує орієнтуватися переважно на молодь і використовує соціальні мережі як інструмент впливу. Аналітичні підрозділи бібліотек як спеціалізовані структури, діяльність яких спрямована на роботу в мережі забезпечують активну роль бібліотек у захисті безпеки інформаційного простору і протидії деструктивним впливам.

У цьому сегменті своєї роботи аналітичні підрозділи бібліотек мають змогу органічно включатися в систему стратегічних комунікацій України як один з елементів протидії політиці Російської Федерації, яка реалізує свою агресію не лише на полі бою, а й в інформаційно-комунікаційному середовищі. Приклади дій відповідних спеціальних підрозділів Російської Федерації, спрямованих на дестабілізацію ситуації в Україні, шляхом використання систем комунікації ми вже навели вище і вони цілком вкладаються в сучасне розуміння явища «стратегічні комунікації». Зокрема, найбільш загальному вигляді стратегічні комунікації розглядаються західними вченими як цілеспрямовані комунікації, що здійснюються суб'єктом для виконання своєї місії [40]. «Європейський» погляд на стратегічні комунікації здебільшого знаходить своє віддзеркалення у підходах Chatham House, де стратегічні комунікації визначається як «система взаємопов'язаних дій на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях управління, що спрямована на досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій і виявляє ефективні методи і механізми активації та підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій» [41]. Американські експерти С. Корнан і Б. Гудал звертають увагу на такий суттєвий момент у розвитку стратегічних комунікацій, як заміна в останні десятиліття в домінуючих моделях СК монологічних компонентів на діалогічні [42].

Російські підходи до здійснення стратегічних комунікацій на перший погляд збігаються із західними. Спільним для них є розуміння стратегічних комунікацій як гранично широкої за своїм охопленням діяльності, пов'язаної з досягненням стратегічних цілей, необхідністю синхронізації дій різних

суб'єктів. Проте головна спрямованість російських стратегічних комунікацій має відверто агресивний характер. Досить часто їх кінцевою метою, крім поліпшення іміджу держави на міжнародній арені, є просування або зміна культурних (ідеологічних) цінностей у свідомості цільових аудиторій [43, с. 19–27].

На відміну від країни-нападника з українського боку відсутня агресивна спрямованість у визначенні стратегічних комунікацій. У Доктрині інформаційної безпеки України, а також у Доктрині «зі стратегічних комунікацій» ВКП 10-00(49).01 Збройних сил України визначено, що «стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [44].

Слід зазначити, що наведені приклади організації деструктивних акцій на території України і вербування українських громадян для участі в заходах, спрямованих на дестабілізацію соціально-політичної ситуації, мають здебільшого локальний характер. Значно більш небезпечною в стратегічних комунікаціях Кремля є інфільтрація до інформаційного простору України деструктивних наративних конструкцій, розроблених російськими політтехнологами. Такі наративи часто спираються на міфологізовані стереотипи мислення, що вкорінювалися в колективному несвідомому ще за часів колишнього СРСР, або навіть Російської імперії. Наративні конструкції антиукраїнського характеру використовуються, зокрема для формування комплексу меншовартості українців, хибних уявлень про події в сучасній Україні, у самій РФ та в інших країнах, насамперед тих, з якими офіційним Києвом встановлені партнерські відносини. Згадана діяльність має системний характер та активізується під час загострень російсько-українських відносин. Розповсюдження російських наративів здійснюється через телебачення, радіомовлення, друковані та електронні ЗМІ, інтернет-ресурси тощо. Для поширення наративних конструкцій використовуються як офіційні пропагандисти, так і діячі науки та культури, представники російської громадськості, органів влади й управління [43, с. 19–27]. Відмінною рисою зазначених процесів є активне використання російськими авторами і ведучими пропагандистських програм емоційного компоненту, який підміняє собою аргументацію і спрямований на роздмухування в аудиторії ворожого ставлення до опонентів та вибудовування картини світу виключно в деструктивній парадигмі «ми і вони».

Слід зауважити, що використання емоційного компонента в поданні інформації започаткували професійні медіа ще у 80-х роках ХХ ст. Тоді телевізійні продюсери в намаганні втримати аудиторію, яка втрачала інтерес до новин і все більше прагнула розваг, почали переконувати журналістів, що важливо «як», а не «що» розповідається з екранів. Редактори ставили питання в інший бік інформаційного повідомлення: «Яку пропонуєш історію?», а не «Яку пропонуєш інформацію?». У результаті виник новий різновид інформаційних програм – «інфотейнмент». У науковий обіг термін «інфотейнмент» запровадив відомий американський дослідник медійної культури Н. Постман. Термін виник у результаті абrevіатурного об'єднання двох слів: інформація (information) та розвага (entertainment) і висловлює прагнення продюсерів подавати новини у формі розважальних передач або з відтінком розважальності [45, с. 206].

Впровадження нового способу подання інформації в практику підтвердила надзвичайну ефективність його застосування не лише в новинах. Інфотейнмент почали широко використовувати в освітніх програмах, науково-популярних передачах, культурі, але особливої суспільної ваги він набув у політиці, де з часом інфотейнмент перетворився в один з дієвих інструментів конструювання реальності епохи постправди – політейнмент.

Подання інформації, передвиборчі дебати, обговорення політичних програм, діяльності уряду і парламенту відбуваються у форматі ток-шоу. Відповідно до законів жанру, обговорення важливих тем перетворюється на видовище, у якому емоції переважають над логікою, а харизма спікерів, що вміло апелюють до особистих переконань аудиторії панують над об'єктивною реальністю і спробами опонентів оперувати фактами та подавати правдиву інформацію. Унаслідок цього значною мірою змінився характер політичної боротьби, вимоги до особистісних якостей політичних діячів, а популізм отримав ще один вагомий засіб маніпуляції масовою свідомістю. Як писав американський соціолог Н. Постман, «байдуже, що вміє і знає політик. Не важливо, що він каже. Важливо, який має вигляд. Зміст не має значення. Важать лише візуальні враження... Зрежисовані телевізійні поєдинки вдають, що несуть глядачам важливу для них інформацію» [46, с. 7].

Одним з найбільш актуальних прикладів використання політейнменту як інструменту конструювання реальності є масштабна інформаційна кампанія з підготовки і проведення анексії Криму, окупації окремих районів Донецької та Луганської областей, гібридної, а з лютого 2022 р. і повномасштабної вій-

ни Російської Федерації проти України. Економічні і соціально-політичні проблеми, що почали активно наростати у Російській Федерації після кризи 2008 р. в сукупності з намаганням В. Путіна зберегти свою владу, спонукали керівництво країни до пошуку шляхів консолідації суспільства і придушення протестних настроїв. У «найкращих» традиціях російської державності російська пропаганда розпочала активне роздмухування ідеї протистояння Російської Федерації і Заходу, у якому ключову роль «супротивника-маріонетки» відводилася саме Україні.

Водночас із пропагуванням міфу про месіанську роль Російської Федерації, формуванням «культу перемоги», апелюванням до історичної і державної величі інформаційний простір заповнили наративи про Україну як державу, що не відбулася (англ. Failed State), про її повну залежність і підконтрольність країнам Заходу, вороже ставлення українців до росіян, утиски російської мови тощо.

Ключовим показником зростання інформаційного тиску пропаганди стало створення і популяризація провідних суспільно-політичних ток-шоу на російському телебаченні. Зокрема: програма НТВ «Вечір з Володимиром Соловйовим», що була відновлена на «Росія-1» у 2012 р.; «Час покаже» на «Першому каналі» розпочала роботу з вересня 2014 р.; «60 хвилин» на каналі «Росія-1» – з вересня 2016 р. Ведучі цих програм В. Соловйов, К. Стріженова, П. Толстой, Є. Попов, О. Скабєєва вже стали всевітньовідомими обличчями російської пропаганди, масштаби і методи якої стали підставою для висловлення користувачем LiveJournal пропозиції використання нового терміна визначення цього сегменту російських медіа: «Одна з унікальностей пізнього путінізму це... агітеймент... Політичний агітпроп робиться за законами шоу, законами масової культури... Одне з “досягнень ХХІ ст.” у цьому жанрі – агітпроп організується не як проповідь, а як “ніби дискусія”. Імітуються дебати, учасники ніби сперечаються з адептами іншої точки зору... Ну чи, наприклад, таке. Верховний Суверен вимовляє програмні промови на дискусійному клубі (“Валдай”), а не на з’їзді партії – теж новинка в порівнянні з ХХ ст.» [47].

Слід підкреслити, що поряд з видовищем зазначені ток-шоу пропонують наочно ніби високий рівень вагомості обговорень, оскільки для участі в дискусії запрошуються відомі люди: експерти, політики, вчені, діячі культури, які в Російській Федерації є визнаними авторитетами у своїх галузях. Під час обговорень на ток-шоу в режимі нон-стоп цілеспрямовано просувається низка

наративів, що мають конкретне спрямування: консолідація суспільства навколо особистості В. Путіна – «підняв Росію з колін»; месіанська роль Російської Федерації як лідера боротьби всіх «пригнічених» проти гегемонії Заходу і США, які намагаються підкорити решту світу; виправдання агресії проти України, оскільки «незалежна Україна це західний проєкт анти-Росії»; на території України Російська Федерація воює з НАТО тощо. «Російська пропаганда говорить про русофобію та дегуманізацію росіян. Проте ми розуміємо, що дегуманізацію росіян здійснює сама держава Росія, де в створеній квазіреальності відбувається підміна поняття гідності, бо життя росіянина не має жодної цінності в життєвих обставинах, що ми спостерігаємо» [48, с. 17].

Отже, російська пропагандистська машина з використанням інструментів епохи постправди протягом десятиліть конструювала реальність, у якій обмеження свободи слова, виборчих прав, зростання тиску силових структур на суспільство, політичні репресії, переписування конституції під потреби вождя пояснювалося безальтернативною необхідністю зміцнення владної вертикалі перед неминучою зовнішньою загрозою. У контексті цієї інформаційної політики і відповідно сконструйованій реальності консолідована відповідь світової спільноти на агресію проти України характеризувалася і продовжує характеризуватися російськими пропагандистами і політиками як русофобія, що має у своїй основі намагання знищити Російську Федерацію.

Унаслідок активного використання інструментів постправди на тлі відсутності структурних перетворень в економіці, яка залишається переважно сировинною, величезної нерівності в економічному розвитку регіонів, що відбувається у диспропорції доходів і рівня життя, значна частина населення Російської Федерації втратила можливість конструктивної самореалізації. Українські дослідники характеризують поточний соціально-психологічний стан російського населення таким чином: «... люмпенізоване суспільство, яке не має можливості реалізувати себе через соціальні ліфти, розглядає свою участь у війні як боротьбу зі світовим злом, як рятівника людства від нацизму, зрештою, це спосіб покращити свій соціальний статус» [48, с. 17].

З метою збільшення кількості користувачів та отримання переваги в конкурентній боротьбі розробники соціальних мереж постійно працюють над удосконаленням інструментів аналізу вподобань та інтересів аудиторії, а потім створюють і поширюють контент вже з врахуванням зібраної інформації. У віртуальному світі формуються спільноти, учасники яких спілкуються між

собою, впливають один на одного, виробляють і закріплюють певні стереотипи сприйняття світу.

Подібні методики обробки та використання інформації отримали назву «таргетинг», від англійського слова *target* – мета, що набула широкого розповсюдження в рекламі. На основі аналізу інформаційного простору виробники реклами визначали певну цільову аудиторію конкретних товарів і найбільш ефективну форму подачі інформації про товар з урахуванням їхніх інтересів. Таким чином, вже на цьому етапі спостерігачі отримали змогу запідозрити в цій методиці небезпеку маніпуляції свідомістю, але справжня проблема виникла тоді, коли таргетинг став частиною політичних піар-кампаній.

На теперішній час найбільш відомою, з точки зору використання даних соціальних мереж у політичних інтересах, є виборча кампанія 2016 р. 45-го Президента США Д. Трампа та заходи, пов'язані з організацією виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Предметом політичних і навіть кримінальних розслідувань стала приватна британська компанія Cambridge Analytica, що спеціалізується на аналізі даних з подальшим їх використанням в організації і проведенні виборчих кампаній у мережі «Інтернет». Основні претензії були з боку Фейсбук щодо використання особистої інформації користувачів, отриманої без їх дозволу. Політичні опоненти, експерти і науковці, які досліджували проблему, у переважній більшості дійшли висновку, що під час виборчої кампанії в США і організації референдуму щодо Brexit відбувалися численні випадки маніпуляції, а відсутність дієвого механізму запобігання зловживанням інформацією із соціальних мереж свідчить, що політичний таргетинг зайняв своє місце в переліку інструментів конструювання реальності епохи постправди.

Не менш важливе місце серед інструментів конструювання реальності епохи постправди займають інтернет-тролі, які використовують специфічну форму комунікації «тролінг» – створення і розповсюдження в соціальних мережах різноманітного провокаційного контенту. Спеціально підготовлені користувачі поширюють, як правило, через анонімні або фейкові акаунти, дезінформацію пропагандистського характеру, що спрямована на підрив іміджу політичних сил або окремих політиків, дискредитацію їхньої діяльності, поширення «мови ворожнечі», ксенофобських наративів, формування в суспільній свідомості панічних настроїв тощо. Найбільшу пізнаваність як інструмент

політичного впливу тролі отримали внаслідок розкриття діяльності російської так званої «фабрики троллів».

Організація «Агенція інтернет-досліджень» зі штаб-квартирою в Санкт-Петербурзі була створена російським бізнесменом Є. Пригожиним. Поряд з активною пропагандистською та антиопозиційною діяльністю в середині Російської Федерації «Фабрика» проводила широкомасштабні акції за кордоном. Зокрема, російські тролі намагалися дискредитувати кандидата в президенти США Х. Клінтон, розпалювали внутріполітичну ворожнечу в країнах Європи і США, просували прокремлівські наративи щодо військових конфліктів у світі. Поряд з розміщенням повідомлень на численних анонімних акаунтах, «фабрика троллів» створювала фальшиві копії провідних західноєвропейських ЗМІ, де розміщувалися фейкові статті відомих журналістів, політичних оглядачів з відповідним маніпулятивно-пропагандистським змістом. За рахунок численних репостів, лайків під створеними фейковими повідомленнями, що їх генерували російські тролі, у соціальних мережах конструювалася хибна реальність популярності тих чи інших політиків або ідей, поширювалася брехлива інформація і трансливалися певним чином емоційне забарвлені деструктивні думки. Унаслідок проведених розслідувань і визнання реальної загрози Європейський Союз, Японія, Велика Британія і Швейцарія ввели проти російської Агенції інтернет-досліджень санкції, а США висунули і кримінальні звинувачення проти організації та її керівництва.

Ефективність застосування інструментів конструювання реальності продовжує істотно зростати з розвитком інформаційних технологій. Глобальні соціальні мережі формують великі спільноти, суттєво прискорюють і спрощують обмін інформацією, у результаті відносна легкість ствердження постправди як єдиної правильної версії реальності вписується в теорію спіралі мовчання німецької соціологині і політологині Е. Ноель-Нойман. Виходячи з названої теорії масової комунікації, людина схильна утримуватися від висловлювання своєї думки, якщо відчуває, що перебуває в меншості [49, с. 130]. Отже, наративи, що масово транслиються за допомогою телекомунікаційних засобів, набувають ваги загальноновизнаних більшістю членів спільноти інтерпретацій буття, які людина або добровільно сприймає, або мовчки погоджується. Таким чином, створюється інформаційна бульбашка сконструйованої реальності, яка здатна відсікати цілі суспільства від об'єктивного світу, впливати на прийняття і підтримку політичних рішень, що вже має глобальні наслідки.

З метою протидії розповсюдженню в інформаційному просторі України деструктивних російських нормативів з початку російської агресії у 2014 р. активізувалася діяльність зі створення державних і недержавних організацій, які включилися у протиборство з інформаційною агресією з боку РФ у контексті здійснення стратегічних комунікацій. Згадані організації викривають небезпеку російських нарративних і фейкових конструкцій, здійснюють контр-дезінформаційні заходи, проводять профільні наукові дослідження, а також координують зазначену діяльність.

Наукові співробітники СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського беруть активну участь у розробці теоретичних аспектів проблеми протидії дезінформації і ворожим нарративам. Результати досліджень оприлюднюються на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і в наукових статтях, які стали основою для цього монографічного дослідження. Працівники СІАЗ вносять свій посильний внесок у роботу створеної в Україні системи стратегічних комунікацій, яка вже має доволі розгалужену мережу.

У 2020 р. було сформовано Управління стратегічних операцій Апарату Головнокомандувача Збройних сил України, яке опікується питаннями організації, координації, синхронізації та контролю за реалізацією заходів СК у Збройних силах України, забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів стратегічних комунікацій ЗСУ, розвитку спроможностей ЗСУ з питань СК та проведення їх оцінювання [52]. Крім того, при Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського функціонує Навчально-науковий центр стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони STRATCOM. Центр здійснює підготовку і підвищення кваліфікації військовослужбовців і працівників структур сектору безпеки та оборони держави з питань СК. А також проводить наукові дослідження проблем СК у взаємодії з провідними освітніми, науковими організаціями України та держав-членів НАТО [53].

У 2021 р. був створений Центр стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України. Центр здійснює науково-освітнє забезпечення підготовки із СК співробітників СБУ, а також інших інститутів сектору безпеки й оборони та працівників органів державної влади, виробляє проактивні технології протидії інформаційно-психологічним загрозам з боку РФ, об'єднує зусилля фахівців безпекових, державних інституцій, представників громадян-

ського суспільства в протидії російській агресії. У тому ж напрямі працюють Служба стратегічних комунікацій Головного управління Національної гвардії України, відділ інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень [54].

Активна робота з протидії деструктивному російському інформаційному впливу проводиться МЗС України, а також Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України. Останній бере участь у розбудові стратегічних комунікацій (розробка контрнарративів РФ, проведення інформкампаній, включення українських нарративів у щоденну комунікацію уряду), протидії дезінформації та формування стійкості до неї, регулярному інформуванні про гібридну агресію з боку Російської Федерації на міжнародному рівні, напрацюванні механізмів протидії дезінформації спільно з міжнародними партнерами [55].

Не менш активно боротьбою з дезінформацією і фейками займається Центр протидії дезінформації при РНБО України, а також численні громадські організації на кшталт StopFake, «Детектор медіа», VoxCheck [56]. Крім боротьби з російськими нарративами та іншими маніпулятивними конструктами, в межах СК на шпальтах друкованих та електронних видань, виступів з екранів телевізорів та участі в радіопередачах здійснюються більш масштабні заходи, такі як, наприклад, міжнародний щорічний Kyiv Stratcom Forum (KSF). Під час роботи KSF відбувається поєднання та обмін досвідом про підходи щодо протидії гібридній агресії і побудові стратегічних комунікацій у сучасних умовах [57].

Враховуючи викладене і цілком погоджуючись із висновками В. Горового: «Інформаційні комунікації, насамперед стратегічні, управлінські структури справедливо вважають найефективнішим механізмом керування інформаційними обмінами на сучасному етапі інформатизації, який зараз характеризується постійно зростаючим числом джерел суспільного інформування» [58], а також Д. Дубова: «На інструментальному рівні ефективна система СК – це передусім однозначна формалізована модель взаємодії відомств, їх оперативна співкоординація для утвердження певного нарративу» [59], можна констатувати, що в нинішніх умовах будь-яка державна або недержавна організація в Україні, яка має можливість впливати на формування внутрішнього або зовнішнього інформаційного простору, здатна зробити свій позитивний внесок у загальноукраїнську боротьбу проти російської інформаційної агресії.

У цьому контексті слід звернути увагу на декілька важливих моментів. По-перше, вкрай необхідною є головуюча роль державних установ, до компетенції яких віднесено координацію проведення стратегічних комунікації. В іншому випадку різні суб'єкти стратегічних комунікацій можуть здійснювати інформаційні заходи, які будуть дублювати один одного або навіть перешкоджати їх реалізації. Це негативно позначатиметься на ефективності стратегічних комунікацій у цілому. По-друге, необхідний об'єктивний аналіз наявності в кожному потенціальному суб'єкті СК реальних можливостей для участі у проведенні відповідних заходів, та їх координації в середині самого суб'єкта.

Одним з потужних вітчизняних бібліотечно-інформаційних центрів є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. НБУВ має сформовану протягом багатьох десятиліть цільову аудиторію, яка постійно оновлюється та розширюється через використання бібліотекою сучасних інформаційних платформ. З цього, зокрема, складається ресурсна база НБУВ для участі в стратегічних комунікаціях. Наприклад, у контексті відповідних стратегічних комунікацій НБУВ можуть проводитися наукові конференції, семінари, круглі столи та інші заходи відповідної спрямованості. Додатковим інформаційним ресурсом є організація тематичних книжкових виставок. Крім того, НБУВ має декілька потужних інформаційних ресурсів, які в більшій або меншій мірі можуть бути задіяні в стратегічних комунікаціях. Ідеться про задоволення інформаційних запитів користувачів національними електронними інформаційними ресурсами та електронними ресурсами глобального інформаційного простору, організацію якісного доступу до електронних інформаційних ресурсів всім категоріям населення, а також – сприяння можливості інфотворення [60]. Беззаперечно, це стосується самовираження в інформаційній сфері, зокрема, формування адекватного ставлення до спроб РФ здійснювати деструктивний вплив на інформаційний простір України. В умовах російської агресії значно підвищується роль НБУВ у сприянні інфотворенню в загальнонаціональних інтересах. У структурі бібліотеки значний обсяг роботи на цьому напрямі насамперед виконується Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ).

СІАЗ має можливості і на постійній основі здійснює випуск декількох електронних і друкованих інформаційно-аналітичних видань, серед яких: «Україна: події, факти, коментарі», «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», «Інформаційні можливості подолання стресу», у яких дру-

куються підготовлені співробітниками аналітичні, аналітично-інформаційні і наукові матеріали відповідної тематики. Усі видання через систему адресного поширення інформації відправляються як до центральних, так і місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування.

Співробітники служби активно використовують можливості електронних ресурсів НБУВ, на їх основі оперативно готують фахові матеріали для подальшого оперативного реагування на інформаційні виклики та формування інформаційної основи сучасного національного розвитку. Завдяки такій діяльності створюються додаткові умови для покращення зв'язків вищих органів влади України із суспільством і здійснення якісних стратегічних комунікацій у національному інформаційному просторі. Це має велику цінність під час російського вторгнення, яке супроводжується потужними деструктивними інформаційними впливами з РФ, спрямованими передусім на те, щоб роз'єднати народ і владу в Україні, і в такий спосіб знищити потужний консолідований суспільний потенціал супротиву російській агресії з боку українського соціуму.

Проблема консолідації суспільства відноситься до однієї з найбільш поширеної в сучасному світі та суттєво загострюється в часи масштабних криз, а особливо в періоди війни, у якому нині і перебуває Україна. Саме рівень консолідації нації не лише значною мірою визначає її успішність, ефективність функціонування державних інститутів, повноту реалізації прав і свобод громадян, але є ключовим чинником стійкості держави та війська. Фундаментальною основою консолідації нації, як правило, виступає національна ідея, яка базується на цілому комплексі загально визнаних цінностей, що відображають етнічну, світоглядну, культурну, релігійну, мовну й історичну єдність громадян країни та її цивілізаційний вибір.

Українська нація, яка рішуче заявила про свій вибір під час Революції Гідності і ще тоді продемонструвала здатність до самоорганізації, розвиненість громадянського суспільства і готовність громадянських інституцій взяти на себе відповідальність за долю країни. Зокрема, за словами режисера С. Лозниці, «унікальністю української революції стала відсутність в неї лідера. Трапилося так тому, що змінився світогляд, і структура мережевого суспільства функціонує за зовсім іншими законами, аніж класична ієрархічна система комунікації» [61, с. 11]. Уже тоді українці об'єдналися і постали проти екзистенційної загрози збереженню суверенного цивілізаційного вибору.

Від широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну в лютому 2022 р. розпочався новий етап об'єднання українського суспільства, яке перед загрозою втрати власної державності звільнилося від щонайменших ілюзій щодо причин російської агресії та відповідальності за її розв'язання. Вторгнення ворожих військ, понесені втрати і жертви суттєво посилили відчуття зв'язку українців між собою і з Україною. Зміцнення єдності зі своєю країною, розуміння належності до українського суспільства зумовлює формування чіткого відчуття гордості і поваги до її історії, до борців за незалежність України в минулому і тих, які віддають всі сили і життя за Батьківщину сьогодні, що і в повоєнний час слугуватиме міцним підґрунтям збереження української державної ідентичності в полікультурному світі.

Сучасна війна вирізняється широким застосуванням широкого спектра технологій технічного, природничого і гуманітарного характеру. Завдання державних інформаційних структур, зокрема і бібліотек, у цих умовах полягає у формуванні відповідних баз даних як теоретичного, так і прикладного характеру, в яких акумулюватиметься найкращий вітчизняний та зарубіжний досвід.

В епоху масової цифровізації сфери соціальних комунікацій агресор активно використовує широкий арсенал інструментів конструювання реальності, поширення дезінформації, фейків, тролів тощо. «Спеціально підготовлені користувачі поширюють, як правило, через анонімні або фейкові акаунти, дезінформацію пропагандистського характеру, що спрямована на підрив іміджу політичних сил або окремих політиків, дискредитацію їхньої діяльності, поширення “мови ворожнечі”, ксенофобських наративів, формування у суспільній свідомості панічних настроїв тощо. Найбільшу пізнаваність як інструмент політичного впливу тролі отримали унаслідок розкриття діяльності російської так званої “фабрики троллів” “Агенція інтернет-досліджень” зі штабквартирою у Санкт-Петербурзі» [62, с. 34].

Бібліотеки та бібліотечні інформаційно-аналітичні центри, використовуючи наявний значний досвід, мають цілеспрямовано працювати над забезпеченням користувачів і замовників якісно підготовленими інформаційно-аналітичними матеріалами, які насамперед нададуть суспільству доступ до верифікованої, достовірної інформації та озброять користувачів надійними знаннями проти фейків, маніпуляцій і дезінформації.

Важливим напрямом наукової діяльності українських бібліотек та інформаційно-аналітичних центрів в умовах російсько-української війни і повоєнної відбудови має бути цілеспрямовані дослідження широкого спектра проблем соціальних комунікацій: забезпечення інформаційної безпеки суспільства, теоретичних засад розвитку медіаграмотності, виховання культури споживання інформації, правил поведінки в соціальних мережах, питання індивідуальних засобів і методів захисту особистої інформації тощо.

Окремої уваги організаторів і працівників інформаційно-комунікаційної сфери потребує оцінка розбіжностей між різними групами населення відповідно до пережитого досвіду. Слід визнати і враховувати наявність суттєвих відмінностей між людьми, які живуть далеко від лінії фронту, які пережили окупацію, мешкали або мешкають у зоні ведення активних бойових дій, втратили майно, втратили рідних, були вимушені виїхати з рідних міст тощо. Однак є відмінності й у психоемоційному стані людей, які по-різному реагують на однакові обставини.

Проте бібліотеки мають готуватися до ще більш важкого завдання – повернення в інформаційний простір України населення окупованих територій, яке протягом значного часу перебувало під впливом агресивної антиукраїнської пропаганди. Завдання консолідації української нації в умовах повернення значних територій, що зазнали багаторічної ворожої окупації, набуває характеру екзистенційного виклику. З цього приводу до переліку науково-дослідних завдань бібліотек мають бути включені комплексні дослідження наявного досвіду подолання наслідків окупації в інших країнах світу.

Важливим напрямом досліджень має стати проблема інформаційного супроводу процесів національного примирення, вивчення досвіду перехідного правосуддя, подолання проблем постконфліктного врегулювання, протидія дезінформаційним атакам у сфері дотримання прав людини щодо незаконного перетину кордону, забезпечення майнових прав, виявлення і засудження колаборантів тощо. На звільнених територіях постане питання відновлення фондів української літератури, організація соціокультурної роботи бібліотек як важливої складової відновлення й формування української ідентичності населення з метою подальшої консолідації нації в межах цілої єдиної України. З огляду на величезну роль цифрових технологій у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі аналітичні підрозділи НБУВ, зокрема

СІАЗ, у змозі має зайняти провідне місце в процесах виконання зазначеного комплексу завдань.

Проблема забезпечення інформаційної безпеки особистості поряд із захистом приватних інтересів людини має велике суспільно-політичне значення, оскільки вдосконалення й застосування методів різного роду маніпулятивних впливів активно використовується як у політичних комунікаціях, що становить загрозу соціально-політичній стабільності, так і суверенітету та державності в цілому.

Політичну комунікацію потрібно розглядати не лише як феномен, направлений на обмін інформацією, досягнення політичної стабільності, забезпечення інтересів суспільства на засадах інформаційної толерантності, відкритості та прозорості, а й з огляду на її використання з метою маніпулятивних впливів, диференціації суспільства та відповідності принципам інформаційної безпеки. Оскільки основним завданням маніпулятора в процесі політичної комунікації є не задоволення потреб окремого об'єкта, а здійснення прихованого впливу на нього з метою спонукання до певних дій, тобто ініціювання або організації подієвої комунікації спрямованої на досягнення визначених замовником цілей.

Становлення інформаційного суспільства і масовий доступ до соціальних мереж зумовив формування нової якості подієвої комунікації, яка вирізняється інтерактивністю, швидкістю поширення інформації, необмеженим колом ініціаторів та організаторів подій, відеосупроводом події в режимі реального часу тощо. Вагомим наслідком розповсюдження соціальних мереж є доступність широкого спектра інформації, яка в попередні часи була недосяжною і навіть становила військову таємницю, що в умовах широкомасштабної війни Російської Федерації проти України має важливе практичне значення. Зокрема, значно розширилися можливості розвідки по відкритих джерелах OSINT (англ. Open source intelligence). Численні волонтерські організації в Україні і світі оперативно фіксують факти військових злочинів, ідентифікують злочинців, створюють інформаційну базу для подальших подієвих комунікацій у формі судових розслідувань злочинів і притягнення винних до відповідальності.

Створення глобальних соціальних мереж суттєво вплинуло на традиції та методи інформаційного виробництва. Зростаюча комерціалізація політичних медіа в сукупності з наявною кризою демократії, що виявляється в зрос-

танні популізму і реінкарнації авторитаризму у світі, актуалізували явище «постправди», коли в боротьбі за прихильність електорату і досягнення політичних цілей правда стає неважливою, а мета і ефективність її досягнення виправдовує брехню. Російські масмедіа сповна скористалися можливостями відкритого нехтування фактами, маніпуляцією і відвертою брехнею, що з'явилися з настанням епохи постправди.

Російські пропагандисти із залученням цілого пулу політиків, відомих діячів науки і культури створили медійну систему конструювання реальності з метою досягнення політичних цілей і виправдування злочинів Російської Федерації. Подання інформації, що відбувається у форматі токшоу, перетворюється на видовище, у якому емоції переважають над логікою, а харизма спікерів, які цілеспрямовано формують уявну картину світу, панує над об'єктивною реальністю.

Удосконалення сучасних засобів обробки інформації в сукупності з використанням соціальних мереж у політичній боротьбі доповнив інструментарій конструюваної реальності методикою політичного таргетингу, що дає змогу виокремлювати цільові аудиторії політичного впливу та розробляти і цілеспрямовано поширювати адресно орієнтовану інформацію у найбільш сприятливій для конкретних користувачів формі. Використання цих прийомів дає можливість проводити цілеспрямовані інформаційно-психологічні операції з метою залучення підлітків і навіть дорослих людей до деструктивних дій. На кшталт, інтернет-ігри «Синій Кит», субкультур «Редан» та «АнтиРедан», або організації підпалів автівок військових та інших диверсійних дій.

Оборотною стороною відкритості соціальних мереж і простоти реєстрації нових користувачів став ще один інструмент конструювання реальності епохи постправди – інтернет-тролі. Російська «фабрика тролів» протягом останніх років активно створювала різноманітні фейкові акаунти, які здійснювали тролінг політичних діячів, розповсюджували провокаційний контент з метою впливу на внутрішньополітичне життя окремих країн та уявлення користувачів глобальних соціальних мереж щодо геополітичних проблем у світі.

Загальна ефективність стратегічних комунікацій у цілому і протидії різного роду деструктивним проявам у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі підвищується в разі комплексного й системного задіяння в них можливостей державних і недержавних суб'єктів при відповідному рівні загальної координації. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має

значну ресурсну базу для участі в стратегічних комунікаціях. Зокрема, співробітники СІАЗ як профільного структурного підрозділу бібліотеки активно використовують можливості наявних електронних ресурсів, оперативно готують якісні матеріали для подальшого швидкого реагування на інформаційні виклики, а також беруть участь у формуванні інформаційної основи сучасного національного розвитку України та проводять дослідження теоретичних підвалин створення ефективних моделей нейтралізації деструктивного впливу інструментів конструювання реальності постправди як визначальної риси сучасного інформаційно-комунікаційного середовища.

РОЗДІЛ 5

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загальносвітові тенденції вдосконалення сучасних інформаційних технологій характеризуються стрімким розвитком комп'ютерних технологій, що обумовлює зміни в багатьох сферах діяльності людини.

Розуміння природи інформації стало більш точним і формалізованим завдяки розвитку комп'ютерних технологій. З абстрактного поняття, пов'язаного зі знаннями та даними, інформація перетворилася на об'єкт, який можна обробляти, зберігати та передавати за допомогою технічних засобів. Виникла потреба чітко розрізнити такі поняття, як дані, інформація, знання. Сьогодні дані розуміються як відомості у форматі, придатному для обробки комп'ютером, і є будівельним матеріалом для інформаційних систем. Інформація – це дані, наділені сенсом, а знання – це інформація, пов'язана з досвідом і розумінням.

Дискретизація, квантування, структурування інформації, програмування та багато інших процесів уможливили переведення інформації в цифрову форму, а також створення інформаційних систем, які об'єднують програмне забезпечення, апаратні засоби та дані для виконання певних завдань. Комп'ютерні мережі дають змогу обмінюватися інформацією між різними пристроями та системами.

З'явилася можливість збирати, зберігати та аналізувати величезні обсяги даних (Big Data), що відкриває нові можливості для досліджень та бізнесу.

Інформація перетворилася на універсальний ресурс, який впливає на всі сфери життя суспільства. Розвиток комп'ютерних технологій сприяв переходу до інформаційного суспільства, де інформація стала основним ресурсом.

Концепції інформаційної ери, постіндустріального, інформаційного, мережевого суспільства, економіки знань тісно пов'язані з теоретичними розробками Д. Белла, Е. Тофлера, П. Друкера, М. Маклуена, М. Кастельса та ін. Усі вони наголошували на визначальній ролі інформаційно-комунікаційних

технологій та інформації у змінах, що відбувалися у світі на всіх рівнях від індивідуума до економіки, держави, транснаціональної корпорації.

Так, Д. Белл у своїй праці «Соціальні рамки інформаційного суспільства» висловлює думку, що інформаційне суспільство – це нова назва постіндустріального суспільства, основою якого є інформація. Інформацію Д. Белл визначає як наукове теоретичне знання. Ключовим фактором становлення постіндустріального суспільства він називає кібертехнології, які відіграли головну роль в організації та обробці знань та інформації [1].

У наш час **удосконалення обчислювальної техніки** насамперед пов'язують зі створенням квантових комп'ютерів. Ці машини використовують принципи квантової механіки для виконання обчислень, які неможливі для класичних комп'ютерів. Вони дають змогу революціонізувати галузі від розробки ліків до створення нових матеріалів.

Також учені розробляють різні способи зберігання інформації за допомогою ДНК терміном від 6 тис. до 2 млн років. Така розробка в майбутньому допоможе створити комп'ютери на основі ДНК, які не потребуватимуть великої кількості місця для зберігання масивів даних [2].

Уже сьогодні використовуються нейроморфні чіпи, створені за подобою структури людського мозку. Вони можуть виконувати завдання, які потребують великої кількості паралельних обчислень, такі як розпізнавання образів і природна обробка мови.

Суперкомп'ютери здатні вирішувати надскладні завдання та обробляти колосальні обсяги даних. Їх використовують у різних сферах для виконання наукових та прикладних досліджень, що потребують великих обчислювальних потужностей. На відміну від інших серверних потужностей, суперкомп'ютери не вирішують типові завдання, їхня цінність полягає у прогнозуванні, моделюванні чи аналізі справді складних питань [3].

Інтернет, миттєвий зв'язок, режим реального часу. Інтернет забезпечив глобальний доступ до інформації, що сприяло розвитку міжнародних відносин та співпраці. Це змінило економіку та бізнес. Більшість галузей економіки зазнають цифрової трансформації, що сприяє появі нових бізнес-моделей та способів взаємодії. Повсюдного розвитку набула електронна комерція: інтернет-магазини дають змогу купувати товари та послуги, не виходячи з дому. Технологія блокчейн, що лежить в основі криптовалют, знаходить дедалі більше застосування в різних галузях, таких як фінанси, логістика та управління

ланцюгами поставок. З'явилися такі поняття, як інтернет речей, розумний дім і місто. Міста оснащуються датчиками та іншими пристроями IoT для оптимізації транспорту, енергоспоживання та інших аспектів міського життя. Інтеграція розумних пристроїв у домашнє середовище дає змогу автоматизувати різні процеси та створювати комфортніші умови проживання.

М. Кастельс, який одним із перших почав досліджувати перехід інформаційного суспільства на глобальний рівень, у своїй роботі «Інформаційна ера: економіка, суспільство та культура» [4, с. 42–43] проводить аналіз тенденцій, що відбуваються в сучасному світі та ведуть до формування мережевого суспільства. Він досліджує глобальну економіку та міжнародні фінансові ринки, оскільки вважає їх основними ознаками нового світоустрою, а також досліджує інформацію, яка є тим ресурсом, що легше за інші проходить крізь різноманітні перешкоди та кордони. М. Кастельс називає інформаційну еру епохою глобалізації.

Завдяки інтернету та інформаційно-комунікаційним технологіям багато людей можуть працювати віддалено, що підвищує гнучкість та продуктивність. Онлайн-навчання відкриває доступ до величезної кількості навчальних матеріалів та курсів. Інтерактивні технології роблять навчання більш цікавим та ефективним. Інтернет сприяв створенню глобальних спільнот за інтересами, що дає змогу людям знаходити однодумців з усього світу. Соціальні мережі, месенджери та відеоконференції стали невід'ємною частиною нашого життя.

Інтернет дає можливість людям спілкуватися в режимі реального часу з будь-якої точки світу. Інформація стала доступнішою для широких верств населення. Користувач інтернету може знайти відповіді на свої запитання за лічені секунди.

З'являються цифрові медіа, музика, фільми та книги стали доступними в цифровому форматі. Канадський філософ, дослідник М. Маклуен, свого часу досліджуючи вплив засобів електронної комунікації на формування людини і суспільства, розглядав засоби електронної комунікації як зовнішнє розширення людини, як безпосередні технічні продовження її тіла, органів чуття і здібностей: «Нові медіа не є мостами між людиною і природою: вони і є сама природа» [5, с. 344–345].

Створення штучного інтелекту (ШІ) стало можливим завдяки поєднанню таких факторів:

– розвиток обчислювальної техніки: збільшення потужності комп'ютерів уможливило обробку величезних обсягів даних, необхідних для навчання складних моделей ШІ;

– збір великих даних: інтернет та різноманітні датчики забезпечують доступ до величезних масивів даних, на яких навчаються моделі ШІ;

– прориви в алгоритмах машинного навчання: були розроблені нові алгоритми, такі як глибоке навчання (deep learning), які дають змогу моделям ШІ самостійно навчатися на даних та виявляти складні закономірності;

– доступність відкритих інструментів та бібліотек: створення моделей ШІ стало доступнішим завдяки відкритим інструментам, таким як TensorFlow, PyTorch та іншим, що спрощують процес розробки;

– інтерес інвесторів та компаній.

Генеративний штучний інтелект, такі моделі як ChatGPT, здатні генерувати тексти, перекладати мови, писати різні види творчих контентів і відповідати на ваші запитання в інформативному стилі. ШІ досяг значних успіхів у розумінні та інтерпретації візуальної та аудіальної інформації, що відкриває нові можливості в медицині, автономних транспортних засобах та інших сферах.

Глибоке навчання дає змогу комп'ютерам навчатися на великих обсягах даних, що призводить до створення більш складних і точних моделей. Таких, наприклад, як Метавесвіт – це віртуальний світ, у якому користувачі можуть взаємодіяти один з одним і цифровими об'єктами. Метавесвіт об'єднує елементи віртуальної реальності, доповненої реальності та інтернету.

Нові відкриття та інновації як технологічна основа розвитку інформаційних технологій відкривають перед нами нові можливості, а також створюють нові виклики.

Розуміння основних технологічних тенденцій є ключовим для успішного орієнтування в сучасному цифровому світі і, відповідно, для пошуку ефективних шляхів удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності.

Останні досягнення в галузі інформаційних технологій відкривають нові горизонти для інформаційно-аналітичної роботи.

Найбільш вражаючі можливості, що сприятимуть удосконаленню інформаційно-аналітичної роботи, нині демонструють штучний інтелект та машинне навчання. Це насамперед автоматизація рутинних завдань: ШІ може брати на себе збір, класифікацію та попередню обробку великих обсягів даних, звільняючи аналітиків для більш творчих і стратегічних завдань.

Це також поглиблений аналіз даних: алгоритми машинного навчання можуть виявляти складні взаємозв'язки в даних (які бувають непомітними для людини) і робити більш точні прогнози та приймати обґрунтовані рішення.

Збір, зберігання та аналіз великих обсягів даних відкривають нові можливості для комплексного аналізу, сприяють повнішому і глибшому уявленню про ситуацію, враховуючи різноманітні фактори та взаємозв'язки.

Натуральна обробка мови (NLP): моделі NLP дають змогу аналізувати текстові дані, витягувати ключові слова, визначати настрої та виявляти закономірності, що є незамінним інструментом для аналізу соціальних мереж, новин та інших текстових джерел.

Хмарні технології надають доступ до нескінченних обчислювальних ресурсів, що дає змогу масштабувати аналітичні завдання за потребою.

Завдяки ефективній візуалізації даних можна швидко зрозуміти складну інформацію та виявити ключові тенденції.

Автоматизація процесу створення звітів економить час і забезпечує більш точну та актуальну інформацію.

Комбінація цих технологій дає змогу створити потужні інструменти для інформаційно-аналітичної роботи в різних галузях суспільної діяльності. Наприклад, у сфері державного управління – це моніторинг ЗМІ, аналіз соціальних мереж, прогнозування криз, оптимізація державних послуг тощо; фінанси: прогнозування ринків, виявлення шахрайства, аналіз поведінки клієнтів; маркетинг: сегментація клієнтів, аналіз ефективності рекламних кампаній, прогнозування продажів; охорона здоров'я: аналіз медичних даних, розробка нових ліків, персоналізована медицина.

Якщо ж говорити про використання сучасних інформаційних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності таких структурних підрозділів бібліотек, як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського чи аналогічних, то, виходячи з апаратних і фінансових можливостей, на нашу думку, найбільш доступним і оптимальним є використання хмарних сервісів, дистанційного режиму роботи, мобільного зв'язку та додатків, месенджерів і, за певних умов, програм на базі штучного інтелекту.

Хмарні технології. За результатами опитування GoodFirms [6]:

- 92% респондентів вважають, що хмарні сховища вплинули на їхні звички;

- 54% використовують три та більше хмарних сховищ;
- понад 50% користуються хмарними сховищами з безкоштовним обсягом або обирають недорогі тарифні плани з обмеженнями обсягу;
- до трійки найпопулярніших увійшли Google Drive, Dropbox та Microsoft OneDrive.

У СІАЗ під час організації інформаційно-аналітичної роботи, зокрема спільного онлайн-проєкту з одним із центральних органів державної влади, переважно використовуються хмарні сервіси Google Drive та Microsoft OneDrive (OneDrive – здебільшого як резерв).

Google Drive – найпопулярніше хмарне сховище даних, кількість акаунтів у якому перевищила 2 млрд. Цей сервіс універсальний та різнобічний. Працювати з ним можна з будь-якого пристрою та будь-якої операційної системи, а розпізнає понад 30 різних типів файлів. Їх можна переглядати та редагувати за допомогою вбудованих інструментів, залишати коментарі. Для безпеки та захисту підтримується SSL-шифрування, є функції резервного копіювання. Безкоштовно надається 15 Гб сховища.

Серед переваг Google Drive називають:

- продуманий інтерфейс користувача;
- інтегрований з документами, таблицями, презентаціями, малюнками, Google-формами та Microsoft Office;
- широкі можливості для редагування документів;
- підтримка інструментів спільної роботи;
- миттєвий пошук та легкий обмін файлами.

Серед недоліків сервісу зазвичай згадують ризики безпеки (пошукові роботи Google переглядають контент користувача), щоденні ліміти на завантаження даних (не більше 750 Гб) і обмеження на розмір файлів, що зберігаються (не більше 50 Мб – для документів і не більше 20 Мб – для таблиць) [7].

Microsoft OneDrive пропонується як основне сховище користувачам Windows і Microsoft 365. Сам продукт максимально інтегрований з цими системами – можна налаштувати синхронізацію документів з Microsoft 365 і файлів, що зберігаються між хмарою і десктопним додатком, відправляти в сховище налаштування ОС і резервні копії налаштувань користувача. Підтримується робота з різними типами даних (документи, фотографії, відео, музика та файли налаштувань), а доступ до них можна отримувати у вебверсії, з мобільного пристрою та програми для ПК [7].

Переваги Microsoft OneDrive:

– розширені можливості спільного доступу. Можна надсилати вміст на рівні папок або файлів користувачам всередині та за межами організації, анонімним клієнтам. Для цього є опція «Поділитися»;

– завантаження файлів на локальні робочі станції та робота з ними без необхідності постійного підключення до інтернету. Це особливо зручно під час подорожі або в умовах нестабільного підключення до мережі;

– посилення під захистом пароля та з обмеженим терміном дії;

– швидка міжплатформова синхронізація;

– вбудований захист від програм-вимагачів;

– завантаження файлів об'ємом до 250 ГБ;

– тісна інтеграція з Windows 11;

– відтворення найпопулярніших типів мультимедіа;

– багатофакторна автентифікація.

Недоліками Microsoft OneDrive називають неможливість вибрати окремі папки для синхронізації, обмеження на пропускну здатність під час копіювання даних та залежність від інших Microsoft-сервісів [7].

Використання в інформаційно-аналітичній роботі хмарних сервісів дає можливість створювати спільний документ для роботи в режимі реального часу, як у нашому випадку – і команди аналітиків, і замовників. Це зручно виконавцям – вони бачать усі матеріали, можуть працювати з ними, результати моніторингу автоматично підраховуються й автоматично візуалізуються тощо. Замовник у режимі онлайн може спостерігати весь процес, у найшвидші терміни отримує результат, може розміщувати коментарі в документі.

Наприклад, СІАЗ у своїй роботі використовує Google Таблиці – це безкоштовна онлайн-програма для роботи з електронними таблицями, яка є частиною пакета Google Workspace. Вона пропонує широкий спектр функцій і переваг, що роблять її незамінним інструментом для інформаційно-аналітичної роботи.

Основні можливості Google Таблиць:

– створення та редагування таблиць будь-якої складності, форматування даних та застосування різноманітних стилів;

– робота з формулами: широкий спектр вбудованих формул для проведення розрахунків, аналізу даних та автоматизації задач;

- створення діаграм і графіків: візуалізація даних за допомогою різноманітних типів діаграм і графіків для кращого розуміння інформації;
- співпраця в реальному часі: можна працювати над таблицями одночасно з іншими користувачами, спостерігаючи зміни в режимі реального часу;
- доступ із будь-якого пристрою, який має підключення до інтернету, використовуючи веббраузер або мобільний додаток;
- інтеграція з іншими сервісами Google: можна легко імпортувати та експортувати дані з інших сервісів Google, таких як Google Диск, Gmail та Google Документи.

Інтерфейс Google Таблиць інтуїтивно зрозумілий навіть новачкам. Зміни зберігаються автоматично, щоб не втратити свою роботу в разі збоїв. Є можливість офлайн-редагування, зміни будуть синхронізовані з хмарою після відновлення підключення до інтернету.

Окремо слід підкреслити важливість для інформаційного аналітика ролі не лише хмарних сервісів, а й найрізноманітніших сучасних онлайн-сервісів. Вони сприяють підвищенню доступності, ефективності та прозорості різних сфер життя. Онлайн-сервіси забезпечують доступ до величезної кількості інформації та освітніх ресурсів; цифрові сервіси електронного врядування спрощують взаємодію громадян із державними установами; полегшують доступ до соціальних послуг, таких як медична допомога, соціальна підтримка та пенсійне забезпечення; сприяють розвитку електронної комерції, що стимулює інновації та створення нових робочих місць; онлайн-платформи дають змогу людям підтримувати зв'язок, обмінюватися інформацією та співпрацювати, незалежно від географічних кордонів.

Через онлайн-сервіси не лише заповнюються інформаційні бази суспільства електронною інформацією, а й забезпечується відкритий і оперативний доступ до суспільно важливої інформації, що має важливе значення для інформаційно-аналітичної діяльності.

Штучний інтелект. У США протестували ряд програм на базі штучного інтелекту (ШІ), зокрема Microsoft Copilot і Google Gemini, з метою з'ясування, чим вони можуть бути корисні для інформаційної аналітики, у яких напрямках інформаційно-аналітичної роботи їх можна використати.

ШІ, порівняно з пошуковими системами, має ширші можливості для уточнення запиту, може надавати більш персоналізовані відповіді на запити і вести діалог з користувачем, тоді як у пошукової системи бувають труднощі з розу-

мінням складних або неоднозначних запитів. Водночас слід мати на увазі різницю у джерелах даних. Google черпає інформацію з проіндексованих веб-ресурсів, а база даних ШІ, на якій він навчається, актуальна станом на 2022 р. [7].

Однак, на нашу думку, на цьому етапі розвитку програм штучного інтелекту їх використання в інформаційно-аналітичній діяльності має ряд обмежень і застережень.

Ознайомившись з основними можливостями Microsoft Copilot і Google Gemini, зазначимо, що на сьогодні основним недоліком програм є те, що певний відсоток помилкової або неправдивої інформації у результатах роботи ШІ значною мірою нівелює їх переваги, змушуючи витратити час на перевірку всієї наданої ними інформації. Можливий вихід бачимо в платних індивідуальних чат-ботах, з налаштуванням і навчанням під потреби користувача [7].

Також штучний інтелект недостатньо знайомий з українськими інтернет-виданнями, особливо регіональними, яких, вочевидь, не ідентифікує як українські.

На базі ШІ створено програми й сервіси, здатні аналізувати текст та зображення, щоб ідентифікувати потенційно фейкові матеріали, що важливо і корисно для інформаційного аналітика. Але поки що ці інструменти здебільшого повністю, або в розширеному функціоналі доступні лише за корпоративною підпискою або за плату.

Водночас в Україні немало прикладів позитивного досвіду використання програм на базі штучного інтелекту в інформаційно-аналітичній діяльності. Так, ряд державних інституцій (наприклад, Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки) успішно й ефективно використовують налаштовані під їхні потреби спеціалізовані програми на базі штучного інтелекту.

Тож, попри зазначені вище зауваження, штучний інтелект уже сьогодні є корисним помічником під час роботи з текстами, дає змогу зменшити обсяг рутинної роботи, посилити візуалізаційну складову, сприяє вдосконаленню інформаційно-аналітичної роботи.

Мобільний зв'язок та мобільні додатки також значно змінили характер інформаційно-аналітичної роботи, надавши фахівцям безпрецедентний доступ до даних та інструментів аналізу в будь-який час і в будь-якому місці. Мобільні технології сприяють удосконаленню інформаційно-аналітичної роботи, забезпечуючи:

1. Можливість збору даних в реальному часі.

Геолокація: Використання GPS для збору даних про місцезнаходження, що дає змогу аналізувати просторові залежності та тренди.

Сенсори: збір даних із різних сенсорів смартфонів (камера, мікрофон, акселерометр тощо) для проведення більш детального аналізу явищ.

Соціальні медіа: моніторинг соціальних мереж для виявлення нових тенденцій, настроїв громадськості та раннього попередження про кризи.

2. Швидкий доступ до інформації.

Мобільні браузері: швидкий пошук інформації в інтернеті за допомогою мобільних браузерів.

Хмарні сховища: доступ до великих обсягів даних, збережених у хмарних сховищах, із будь-якого пристрою.

Офлайн-доступ: можливість завантажувати дані для подальшого аналізу навіть за відсутності інтернет-з'єднання.

3. Мобільні додатки для аналізу даних.

Візуалізація даних: перетворення складних даних в інтерактивні графіки та діаграми для більш легкого розуміння.

Статистичний аналіз: проведення базового статистичного аналізу даних безпосередньо на мобільному пристрої.

4. Співпраця та обмін інформацією, знаннями.

Мобільні месенджери: швидкий обмін повідомленнями, файлами та ідеями з колегами.

Відеоконференції: проведення онлайн-нарад та презентацій з будь-якого місця.

Системи управління проєктами: спільна робота над проєктами та відстеження прогресу.

Мобільні технології відкрили нові можливості для інформаційно-аналітичної роботи, роблячи її більш ефективною, оперативною та доступною.

Наприклад, для організації безперебійного зв'язку між членами команди аналітиків СІАЗ використовуються мобільний конференц-зв'язок, Viber, Google Meet, Zoom та інші месенджери, електронна пошта.

Viber дає можливість створювати групи до 250 учасників і проводити аудіо- та відеочати до 69 учасників. У групі можна закріплювати довідкові та інші необхідні матеріали для роботи, коригувати робочий процес.

Поєднання можливостей цих технологій створює сприятливі умови для організації дистанційної роботи аналітиків і для дистанційного обслуговування користувачів.

Дистанційна робота. Американський футуролог Е. Тоффлер ще в 1980 р. у своїй праці [9] пов'язував упровадження дистанційного режиму роботи з наступом Третьої хвилі, тобто чергового революційного переходу до принципово нового технологічного устрою, який перекреслить основні стереотипи індустріальної епохи.

До таких стереотипів, зокрема, належать тотальна стандартизація та синхронізація всіх виробничих процесів, пов'язаних з уніфікованим жорстким графіком роботи. Зазвичай цього були позбавлені люди творчих професій, однак у промисловому виробництві, у будівництві, у сфері послуг, у системі державної служби склався суворий підхід: усі співробітники повинні своєчасно прибути на місце постійної роботи та перебувати там належний час – в умовах жорсткого обліку та контролю відвідування. Усе це було звичайною нормою для індустріальної епохи і як своєрідний спадок виявилось перенесеним у наші дні, коли необхідність у жорсткій синхронізації та уніфікації в ряді випадків уже відпадає.

У США ще на початку 1980-х, коли почали широко застосовуватися побутові комп'ютери, була скрупульозно підрахована економічна вигода від переведення частини «білих комірців» на фріланс. Так, згідно з розрахунками тих років, вартість засобів телекомунікації (телекомунікацій) була у 29 разів нижчою від вартості пересування на автомобільному транспорті та в 11 разів нижчою від вартості пересування на транспорті громадському [9]. Іншими словами, фізичне переміщення співробітника в офіс обходилося набагато дорожче за використання ним нових систем інформаційного обміну.

Враховуючи, що роботодавець був змушений субсидувати співробітникам транспортні витрати, то йому було вигідніше забезпечити їх комп'ютерами та засобами зв'язку, відправивши (кого можна було) на фріланс, скасувавши при цьому вимушену транспортну субсидію. Крім того, роботодавець мав можливість скоротити офісні площі та додатково заощадити на оренді приміщень. Те саме стосувалося і паркувальних місць [9, с. 180].

Сама можливість дистанційної роботи багато в чому пов'язана з тим, що в сучасній економіці з'являється значна кількість фахівців, які працюють з інформацією. Наявність зручного побутового комп'ютера ставить під сум-

нів необхідність їхньої жорсткої прив'язки до конкретного місця – до офісу чи державної установи. А розвинута система телекомунікацій дає змогу здійснювати майже миттєвий інформаційний обмін. Ці можливості електронних систем добре проглядалися вже на початку 1980-х.

Е. Тоффлер вважав дистанційну роботу прогресивною тенденцією, яка має принципово важливі соціальні наслідки для цивілізації майбутнього. Реальною альтернативою офісу став так званий «електронний котедж» – оселя сучасного фахівця («білого комірця»), оснащеного комп'ютером та сучасними засобами зв'язку. Як і прогнозував Е. Тоффлер, розвиток комп'ютерної техніки і засобів зв'язку зумовив зміни структури зайнятості, а у поєднанні з інтелектуалізацією праці – появу дистанційної форми роботи.

Цікавим є ще один момент. Е. Тоффлер вважає, що «електронний котедж», ставши нормою, вплине на формування міського середовища та розвиток енергетики. Зокрема, це позначиться на децентралізації системи електропостачання: великі ділові центри міст скоротять споживання електроенергії за рахунок того, що споживання розподілиться по периферії, де у своїх будинках дистанційно працюватимуть різні фахівці [9, с. 183]. До цієї ідеї футуролога ми ще повернемося, коли будемо говорити про українські реалії, у яких нині доводиться організовувати виробничий процес.

До пандемії відносно незначна частина населення у світі працювала дистанційно на постійній основі. За оцінками МОП, 8% світової робочої сили, або приблизно 260 млн працівників, постійно працювали вдома до пандемії COVID-19 [10].

В Україні до пандемії цілеспрямованої державної політики з розвитку дистанційної роботи не спостерігалось, Держстат не оперував поняттям «дистанційна» робота і даних щодо її розповсюдженості до введення карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією COVID-19, немає. Лише навесні 2020 р. було прийнято ряд законодавчих актів щодо дистанційної роботи в Україні. Відповідно до ст. 60² КЗпП України, дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, у будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У березні 2023 р. Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів представив результати аналізу практики застосування Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», згідно з якими понад 30% громадян ефективно працює дистанційно [11].

У СІАЗ ще з початку 2000-х років експериментували з технологіями, які дають можливість організувати дистанційну роботу колективу та дистанційне обслуговування користувачів та, за можливості, впроваджували їх у свою діяльність.

Нині практика роботи, ускладнена пандемією і війною РФ проти України, підтвердила правильність багаторічного орієнтиру СІАЗ на опанування, розвиток і вдосконалення форм та методів дистанційної роботи підрозділів і дистанційного обслуговування користувачів. Це дало змогу швидко організувати виробничий процес у дистанційному режимі в умовах війни і перебування співробітників на різних локаціях. Дистанційні форми і методи роботи слід розглядати не як незручності, спричинені пандемією, війною, а як об'єктивний етап розвитку цифрового суспільства, створення умов для ефективної роботи співробітників, додаткових важелів удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності, переходу до онлайн-сервісів [12].

Серед **переваг дистанційної форми роботи для працівників** насамперед називають *гнучкий графік роботи*.

Дослідження, проведене Global Workplace Analytics, показало, що дистанційна робота може збільшити продуктивність працівників на 15–45%. Зокрема, «завдяки гнучкості графіка, який люди можуть підлаштовувати під особисті уподобання та піки продуктивності (а вони у всіх індивідуальні)» [13].

Працівникам на дистанційній формі роботи легше створювати власний ритм роботи, свій графік протягом доби.

Заощадження часу та грошей на дорогу – в умовах великого міста чи столичних заторів одна поїздка (та підготовка до неї) забирає від однієї до двох годин в один бік. За рік витрати часу на дорогу становитимуть від 524 до 1048 годин (131 робочий день). Незалежно від виду транспорту – громадського чи власного, яким працівник добиратється до місця роботи, економія коштів також буде істотною.

Менше лікарняних. Пандемія COVID-19 наочно показала, що дистанційна робота – це порятунок для працівників, для яких така форма роботи прийнятна, і вихід для суспільства, коли в екстремальних умовах необхідно забезпечити виробничий процес. Зниження кількості пасажирів громадського транспорту

зменшує ризик поширення хвороби. Цьому також сприяє переведення масових заходів у режим онлайн.

Більше часу на сім'ю/друзів. Можливість раціонально використовувати робочий час, планувати його відповідно до власних обставин створюють умови, за яких можна більше приділяти уваги відпочинку, сім'ї, друзям.

Змінна локалізація працівника, мобільність. Інтернет та сучасні технологічні рішення уможливають роботу з будь-якого місця поза офісом, навіть з іншої країни, що створює умови для поєднання роботи з подорожами. З іншого боку, завдяки мобільності інформаційний аналітик може готувати матеріал, експрес-аналітику безпосередньо з місця події, беручи участь у події.

Комфортність робочого місця. Працюючи з дому, працівник може облаштувати робоче місце відповідно до своїх уподобань. Підібрати необхідну конфігурацію комп'ютерної техніки, периферії, меблів тощо.

Легше сконцентруватися. Для наукових працівників, аналітиків, інших працівників розумової праці важливе значення має можливість зосередитись для максимально ефективної роботи. В офісі безліч чинників, які відволікають і не дають зосередитись. І хоча з досвідом у багатьох виробляється здатність концентруватися за будь-яких умов, сприятлива обстановка підвищує продуктивність праці.

Запровадження дистанційної роботи **має ряд переваг і для роботодавців.**

Зростає привабливість компанії, установи та лояльність працівників. Одна з найбільших переваг для роботодавців полягає в тому, що працівники цінують наданий дистанційний режим роботи, шукають таких роботодавців на ринку праці, тримаються за робоче місце. Дослідження компанії work.ua демонструє, що близько 75% респондентів віддають перевагу дистанційній та гібридній формам роботи замість офісу (див. рис. 1).

Тобто дистанційна робота – вагомий аргумент у боротьбі за кадрові ресурси на ринку праці.

Крім того, зростає і лояльність працівників, які цінують довіру керівництва, прагнуть бути ефективними.

Підвищена продуктивність. Одне з найбільших побоювань роботодавців, які переводять працівників на дистанційну роботу, що ті будуть байдикувати і знизиться продуктивність роботи. Насправді, якщо правильно організувати роботу, все навпаки. Віддалений працівник виконує роботу швидше, не роз-

тягуючи її з 9 до 18, оскільки краще вмотивований, у нього свій графік роботи, кращі, комфортніші умови праці, вище сконцентрованість на завданні і т. п.

WORK.ua

Чи надасте ви перевагу компанії, яка пропонує дистанційну роботу замість офісу?

Результати опитування на Work.ua

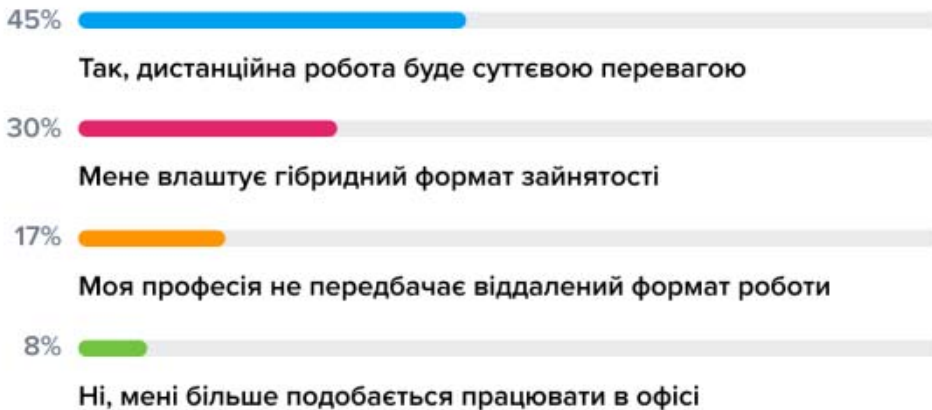

Рис. 1. Дослідження компанії work.ua. Джерело: [14]

Водночас багаторічний досвід СІАЗ показує, що для успішної організації дистанційної роботи керівникам необхідно переосмислити свої підходи до управління. Насамперед необхідно відійти від контролю за часом присутності співробітника на робочому місці як основного критерію оцінки його діяльності. Набагато важливіше оцінювання результатів його роботи та виконання завдань.

У Harvard Business ReviewІ взагалі порахували, що перехід на оцінку роботи за результатами сприяє збільшенню загальної продуктивності команди на 22% [13].

Водночас для забезпечення ефективності роботи у СІАЗ наголошують на важливості двох чинників: підбору кадрів і підготовки менеджерів. Керівники робочих груп, які задіяні на певному проєкті, а тим більше заввідділів, мають досвід реалізації аналогічних завдань і точно знають, який обсяг роботи за який час можна виконати, які при цьому виникають особливості та проблеми, які шляхи їх вирішення. Це дає змогу об'єктивно контролювати процес виконання завдань. Високий рівень вимогливості до якості роботи має поєднуватись зі створенням у колективі сприятливого морального клімату, взаємоповаги, доброзичливості, відчуття єдиної команди.

У процесі підбору кадрів на етапі стажування, випробувального терміну звертається увага на такі якості, як здібності до аналітичної та наукової роботи; відповідальність і добросовісність; здатність працювати в команді і окремо, самостійно; самоорганізація та самоконтроль; технічна підготовленість.

Зниження витрат. Роботодавець може зекономити на оренді офісу, витратах електроенергії, води, обслуговуванні та амортизації комп'ютерної техніки тощо.

У процесі організації дистанційної роботи **може виникати ряд проблем:**

- не в усіх сім'ях є ізольований робочий простір;
- не в усіх є достатня кількість комп'ютерної техніки необхідної якості;
- інформаційна безпека;
- проблеми самоконтролю;
- нестача соціалізації.

Слід зауважити, що війна в Україні жорстко поставила такі питання, як децентралізація електропостачання, необхідність розосередження працівників з метою уникнення жертв під час обстрілів, забезпечення інтернету і зв'язку під час відключення електропостачання, збереження можливості комунікації між працівниками. Тут доречно згадати ідею Е. Тоффлера щодо «електронних котеджів». Дистанційна робота дає можливість уникнути скупчення людей в одному місці задля їхньої безпеки. Розосередженість працівників і забезпечення їх автономності роботи підвищує можливість зберегти працездатність колективу під час обстрілів та відключення електропостачання. Водночас зауважимо, що зберігається високий рівень ризику для працівників під час

тривоги, оскільки більшість житлових будинків не мають бомбосховищ, які б відповідали санітарним та безпековим стандартам.

З досвіду організації дистанційної роботи в період пандемії можемо зазначити, що кожна з установ стикалася з необхідністю унормування та вирішення таких питань:

- удосконалення централізованого зв'язку, розсилок, сповіщень в установі, між підрозділами, між дирекцією і підрозділами.

- розробка методики дистанційної роботи для всієї установи (дистанційні наради, вчені ради, атестації, інші масові зібрання); проведення пробних сеансів телефонних чатів, відеоконференцій у Zoom, Google Meet та Viber тощо.

Більшість із них оперативно вирішувалась, хоча деякі, як от запровадження внутрішнього електронного документообігу (що, зокрема, усунуло б необхідність щоденних поїздок працівників в установу) не розглядалась, частково з фінансових міркувань, частково через нерозуміння переваг.

Удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності є постійним процесом, який потребує системного підходу, інноваційних рішень та зусиль усього колективу. Сучасні технологічні інновації можуть значно підвищити ефективність цього процесу, але за умови цілеспрямованої роботи за такими напрямками:

- ▶ Розвиток людського капіталу.

Підвищення кваліфікації. Регулярне навчання співробітників новим методам аналізу даних, інструментам та технологіям.

Формування аналітичного мислення. Розвиток у співробітників здатності до критичного мислення, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та ухвалення обґрунтованих рішень.

Створення аналітичних команд. Об'єднання фахівців з різних галузей для спільного вирішення складних аналітичних завдань.

- ▶ Оптимізація процесів.

Інтеграція різних джерел даних для забезпечення повного та актуального уявлення про ситуацію. Розширення спектра аналізованих даних. Використання неструктурованих даних (тексти, зображення, відео) для отримання більш глибокого розуміння ситуації.

Покращення якості даних. Забезпечення точності, актуальності та повноти даних, що використовуються для аналізу.

Підвищення швидкості отримання результатів. Скорочення часу, необхідного для проведення аналізу та отримання результатів.

Автоматизація рутинних завдань. Використання програмного забезпечення для автоматизації збору, обробки та візуалізації даних.

Упровадження нових методологій. Застосування сучасних методологій аналізу даних, таких як статистичне моделювання, прогнозування та симуляційне моделювання.

► **Організаційні зміни.**

Встановлення чітких цілей та показників ефективності. Визначення конкретних результатів, яких необхідно досягти за допомогою інформаційно-аналітичної діяльності.

Для постійного удосконалення інформаційно-аналітичної роботи особливу увагу слід приділяти **системі зворотного зв'язку**, регулярній оцінці ефективності аналітичних рішень та здійсненню необхідних коригувань.

Так, у СІАЗ у процесі реалізації завдань ВРІ і ДОК (вибіркове поширення інформації і диференційоване обслуговування керівників) організовано розсилку інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ на понад 30 e-mail центральних органів державної влади, відомств і установ, громадських організацій: ВРУ, КМУ, РНБО, Нацакадемії Держприкордонслужби України, Президії НАН України та науково-дослідних установ НАН України, МОН України, МОЗ України, УСПП, УБА, посольств України в Польщі, Македонії.

Адресна доставка інформаційно-інтелектуальних продуктів СІАЗ також здійснюється на електронні адреси вебпредставництв місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування: на 20 e-mail обласних державних/військових адміністрацій (ОДА/ОВА), на 93 e-mail районних державних адміністрацій (РДА), 870 e-mail Об'єднаних територіальних громад (ОТГ), 183 e-mail обласних, міських і районних рад (крім Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської областей) – загалом відправка здійснюється на 1198 електронних адрес абонентів.

Представники владних інституцій, органів самоврядування, установ та громадських організацій отримують інформаційно-аналітичні бюлетені, зокрема «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», «Інформаційні можливості подолання стресу», інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», у випусках яких містяться актуальні матеріали про важливі події в Україні та світі у суспільно-політичній, науковій,

військовій, економічній та інших сферах. Розміщені у випусках аналітичні статті наукових співробітників містять широкий спектр оцінок фахівців, експертні висновки законотворчої діяльності, поточної ситуації та перспективних планів розвитку країни тощо.

Для вдосконалення інформаційних інтелектуальних продуктів, а також для підвищення ефективності інформаційно-аналітичного супроводу владної вертикалі фахівцями СІАЗ застосовується низка науково-професійних методів. Так, визначення тематики, жанру, обсягу, періодичності та інших критеріїв інформаційно-аналітичних продуктів відбувається:

- у процесі комунікації із замовником;
- у результаті дослідження проблематики інформаційної, суспільно-політичної та іншої сфери суспільства;
- на основі аналізу користувацьких запитів;
- прогнозно-аналітичних розвідок для моделювання ймовірних варіантів розвитку певних подій тощо.

Відгуки та коментарі, отримані в процесі листування з користувацькою аудиторією, допомагають акцентувати увагу на нагальних питаннях та поділити увагу висвітленню певної проблематики у поточних випусках бюлетенів, зосередитися на дослідженнях актуальних питань. Комунікація з користувачами може відбуватися з їхньої ініціативи, або у відповідь на запити СІАЗ.

Так, на початку червня поточного року отримано відповідь від Інституту всесвітньої історії НАН України, де, серед іншого, зазначалося, що його співробітники використовують у роботі актуальні матеріали бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» і сподіваються на подальшу плідну співпрацю.

Колектив СІАЗ НБУВ також отримує листи з регіонів України від представників місцевих владних і самоврядних структур стосовно інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», що розсилається у всі області України. У випусках журналу висвітлюються урядові заходи й рішення, ефективність впроваджуваних законодавчих змін, вітчизняний та зарубіжний досвід вирішення певних питань держуправління, самоврядування тощо.

Представникам управлінської гілки й місцевого самоврядування в регіонах України треба приймати багато важливих рішень, пов'язаних із життєзабезпеченням області/міста, з функціонуванням територіальної громади, бюджетами,

соціальним забезпеченням, економічним розвитком тощо. Тому надзвичайно важливим є якісне експертне інформаційно-аналітичне забезпечення державних владних та самоврядних органів.

Для прикладу можна навести деякі коментарі-відгуки щодо розсилки інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі».

Так, з відділу консультативно-методичного забезпечення діяльності керівництва Одеської обласної ради поінформували про використання в роботі співробітниками установи матеріалів випуску журналу «Україна: події, факти, коментарі» та подякували за важливу співпрацю.

Керівництвом Вінницької облради в офіційному листі-відповіді було зацентовано увагу на актуальності інформаційно-аналітичного супроводу СІАЗ НБУВ органів державної влади та місцевого самоврядування, а також користності отримуваних матеріалів.

Про отримання інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі» та важливість такої співпраці також відзначається у повідомленнях:

- Вишгородської РДА, Київська обл.;
- Уманської РДА, Черкаська обл.;
- Чернігівської РДА, Чернігівська обл.;
- виконком Глобинської міської ради Полтавської обл. у своєму листі підкреслює значущість отримуваних матеріалів журналу, з якими ознайомлюються всі співробітники установи для подальшого використання в робочих процесах;
- Томашпільська ОТГ Вінницької обл. дякує за можливість бути в курсі поточних суспільно-політичних змін завдяки регулярному надходженню до їхнього колективу випусків журналу;
- виконком Першотравневської сільради (Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.) відзначає важливість отримання матеріалів журналу, оскільки вони їх використовують у своїй роботі;
- співробітники Воскресенської селищної ради (Миколаївський р-н, Миколаївська обл.) теж висловили подяку та відзначили цінність матеріалів журналу, «які враховуються і використовуються при плануванні роботи в закладах освіти і культури Воскресенської селищної ради»;
- важливість та актуальність інформаційно-аналітичного супроводу відзначали у своїх листах представники Коблівської територіальної громади (Ми-

колаївський р-н, Миколаївська обл.), Новомар'ївської сільської ради (Вознесенський р-н, Миколаївська обл.), Якушинецької сільської ради (Вінницький р-н, Вінницька обл.).

Представники управлінської вертикалі в областях України, регулярно отримуючи випуски інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», використовують його матеріали у своїй роботі, а також виставляють випуски журналу на своїх сайтах.

Розміщення наукових та інформаційно-аналітичних матеріалів бюлетенів СІАЗ сприяє ширшому інформуванню мешканців територіальних громад, забезпечує їх значущою перевіреною інформацією і компетентними матеріалами, що доносять реальний стан справ і подій без викривлень, зумовлених упередженістю чи ворожими інформаційними кампаніями, сприяють забезпеченню громадян інформацією щодо державних стратегічних завдань та шляхів подолання викликів і загроз.

У регіональних представництвах місцевих владних і самоврядних структур співробітники самі обирають найоптимальніші для їхнього вебпредставництва варіанти оприлюднення матеріалів СІАЗ.

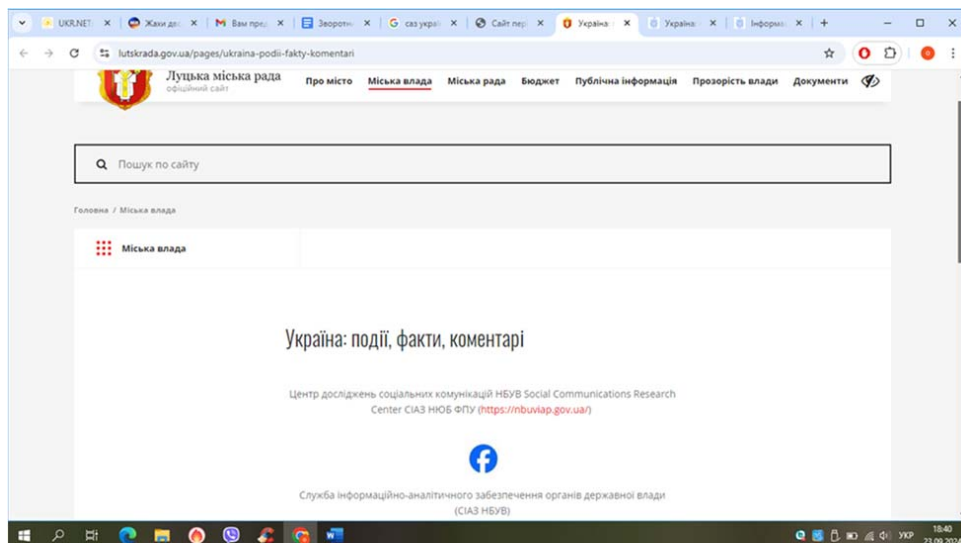

Рис. 2. Сайт Луцької міської ради Волинської обл.

Джерело: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/ukraina-podii-fakty-komentari>

Наприклад, на верхній панелі сайту Луцької міської ради Волинської обл. є інтерактивний розділ МІСЬКА ВЛАДА, де серед низки підрубрик – підрубрика «Україна: події, факти, коментарі», перехід з якої веде на вебсайт ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НБУВ: СІАЗ, НЮБ, ФПУ (ЦДСК НБУВ). Таким чином, усім відвідувачам сайту міської ради Луцька надається можливість переглянути широкий спектр наукових, інтелектуальних, інформаційно-аналітичних продуктів, продуктованих аналітичними підрозділами НБУВ (див. рис. 2).

Водночас переважна більшість представників управлінських структур у регіонах розміщували і продовжують оприлюднювати на своїх вебпредставництвах безпосередньо випуски інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі» (рис. 3, 4).

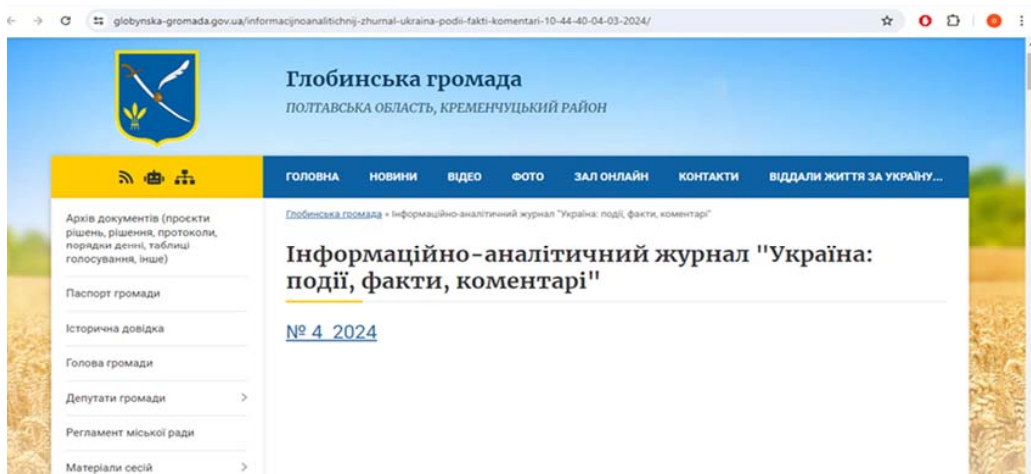

Рис. 3. Сайт Глобинської громади Полтавської обл.

Джерело: <https://globynska-gromada.gov.ua/informacijnoanalitichnij-zhurnal-ukraina-podii-fakti-komentari-10-44-40-04-03-2024/>

Отже, система зворотного зв'язку як невід'ємна частина будь-якого ефективного процесу в інформаційно-аналітичній роботі дає змогу:

– підвищити точність прогнозів. Регулярна оцінка того, наскільки точно аналітичні прогнози збігаються з реальними результатами, порівняння фактич-

них і планових результатів допомагає виявити відхилення і визначити причини їх виникнення, удосконалити методи аналізу;

– адаптуватися до змін. Ситуація в будь-якій сфері постійно змінюється. Зворотний зв'язок допомагає адаптуватися до цих змін, оперативно виявляти нові тенденції та коригувати аналітичні рішення відповідно до них;

– підвищити довіру. Коли аналітичні висновки підтверджуються практикою, це підвищує довіру до аналітиків і їхніх рекомендацій;

– оптимізувати ресурси. Завдяки зворотному зв'язку можна виявити неефективні методи аналізу та відмовитися від них, оптимізувавши використання ресурсів;

– покращити якість прийняття рішень. Регулярна оцінка ефективності аналітичних рішень допомагає приймати більш обґрунтовані рішення на всіх рівнях управління.

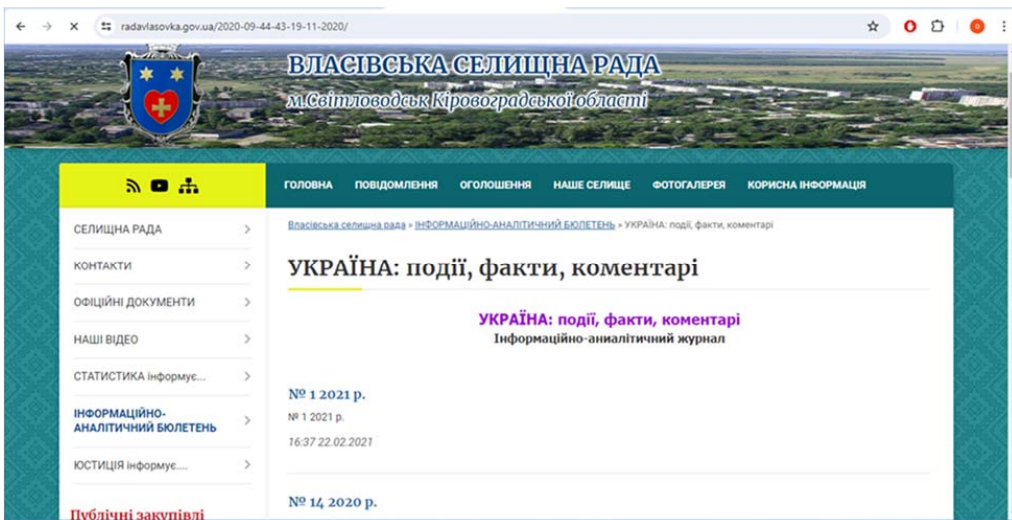

Рис. 4. Сайт Власівської селищної ради Кіровоградської обл.
Джерело: <https://radavlasovka.gov.ua/2020-09-44-43-19-11-2020/>

Система зворотного зв'язку – це не просто додаткова функція, а необхідна умова для ефективної інформаційно-аналітичної роботи. Вона забезпечує постійне вдосконалення процесів аналізу і підвищення якості прийняття рішень.

Технологічні інновації кардинально змінили характер роботи інформаційних аналітиків (які раніше покладались переважно на ручний збір даних, аналіз документів та створення звітів), зробивши її більш ефективною та продуктивною, створивши комфортні умови для оперативного доступу до інформації, автоматизації її обробки й використання. Але цілком очевидно, що технологічні інновації та рішення самі по собі не працюють, вони ефективні лише тоді, коли їх використовують підготовлені фахівці. З огляду на швидкий розвиток інформаційних технологій, сучасний аналітик повинен володіти як технічними, так і «м'якими» професійними навичками, постійно працювати над їх удосконаленням. Зокрема, важливим є вміння працювати з базами даних для ефективного зберігання та обробки великих обсягів даних; використання статистичних методів та інструментів для аналізу даних і виявлення закономірностей; вміння створювати зрозумілі та інформативні візуалізації; здатність аналізувати інформацію, помічати дрібні деталі, які можуть вплинути на результати аналізу, та робити обґрунтовані висновки; вміння чітко та ефективно представляти результати аналізу різним зацікавленим сторонам; працювати в команді та співпрацювати з іншими відділами для досягнення спільних цілей; готовність швидко адаптуватися до нових інструментів та методологій.

РОЗДІЛ 6

ФОНД ПРЕЗИДЕНТІВ НБУВ В РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ

6.1. Зарубіжний досвід сучасної ролі бібліотек в оперативному забезпеченні адміністративних органів і громадян сучасним інформаційним ресурсом

У сучасному світі, де в геометричній прогресії зростають обсяги інформації, яку необхідно враховувати для прийняття управлінських рішень, постійно зростає і важливість використання бібліотеками новітніх технологій та інноваційних підходів з метою задоволення відповідних інформаційних та аналітичних потреб органів влади, сприяння прозорості та ефективності державного управління, підвищення рівня поінформованості й інформаційної грамотності громадян. Не дивно, що в сучасних академічних дослідженнях національні бібліотеки розглядаються як «м'яка сила» держави, вони є невід'ємною частиною побудови національної ідентичності [1], передаючи наративи політичної та історичної легітимності й беручи участь у публічній та культурній дипломатії [2], міжнародному партнерстві та культурно-політичному дискурсі [3].

Вивчаючи питання взаємопов'язаності розвитку електронного врядування та еволюції ролі бібліотек, американські дослідники вже понад десятиліття тому дійшли висновків, що ефективність впровадження електронного врядування залежить від публічного доступу до технологій, навчання та підтримки, що їх надають публічні бібліотеки, а отже, ефективний розвиток першого неможливий без підтримки розвитку останніх [4, с. 271–281].

Американські дослідники П. Ягер та Дж. Бертот наголошують, що доступ до урядової інформації є невід'ємним елементом демократії з часів заснування США. Коли обсяг урядової інформації значно збільшився, розвиток електронного врядування зробив доступ до урядової інформації та послуг у мережі

«Інтернет» надзвичайно важливим для участі в житті суспільства та взаємодії з урядом. Однак далеко не всі громадяни мають можливості вільного доступу до урядової інформації та електронного урядування, і в багатьох населених пунктах навіть технологічно розвинутих Сполучених Штатах публічні бібліотеки є єдиним місцем безкоштовного публічного доступу до урядової інформації та послуг електронного урядування [5, с. 91–116]. Таким чином бібліотеки виконують роль гаранта доступу до електронного урядування всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, соціального статусу та економічних можливостей.

Дослідники також відзначають, що на тлі зростання залежності широких верств громадян від публічних бібліотек у наданні державних послуг онлайн, бібліотеки почали тісніше співпрацювати з місцевими органами влади та громадськими організаціями для надання життєво важливих послуг своїм громадам [6, с. 127–138]. Бібліотеки також реагують на зростання відкритості урядових даних, пропонуючи навчання грамотності в роботі з цими даними та спеціальні послуги і програми, що сприяють більшому залученню громадян до участі та підвищенню прозорості урядової діяльності [7, с. 111–123].

Наприклад, з метою збереження і розширення можливостей використання бібліотек з метою доступу до урядової інформації та комунікацій з органами влади, у США діє проєкт «Грамотність з відкритими даними» (Open Data Literacy / ODL), який фінансується за рахунок гранту Інституту музейних та бібліотечних послуг. Цей проєкт очолює Інформаційна школа Вашингтонського університету в партнерстві з державними установами, що створюють, управляють та публікують відкриті дані для суспільного блага через освіту та дослідження. «Грамотність з відкритими даними» зосереджена на покращенні доступності та використання відкритих даних, особливо для тих спільнот, які можуть отримати найбільшу користь від інформації з державного сектору. ODL сприяє посиленню грамотності у сфері даних, розробляючи нові навчальні програми для бібліотекарів та студентів iSchool; координуючи стажування, польові роботи та дослідницькі проєкти між Вашингтонським університетом та державними установами щодо ініціатив у сфері відкритих даних; а також проводячи публічні семінари та створюючи відкриті освітні ресурси, які працюють у вільному доступі для широкої громадськості. Інтегрування бібліотеками відкритих даних до своїх послуг дає змогу громадянам краще розуміти та використовувати урядову інформацію [8].

В Англії ініціатива «Бібліотеки забезпечують: Амбіції публічних бібліотек в Англії на 2016–2021 роки» (Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016 to 2021) робила акцент на важливості бібліотек у підтримці відкритих даних та цифрових послуг. Ця ініціатива була спрямована на розвиток інноваційних проєктів, які забезпечують доступ до урядової інформації та сприяють громадянській участі. Зокрема, спеціально створений Інноваційний фонд «Можливості для всіх» (Opportunities for Everyone) пілотував проєкти бібліотечних послуг, що надають людям можливості, яких вони могли б не мати в іншому випадку через певні економічні чи соціальні чинники. Автори ініціативи наголошували, що бібліотеки можуть відігравати вирішальну роль у допомозі людям реалізувати свій потенціал, а «сильне місцеве лідерство бібліотек, зосереджене на задоволенні потреб громади, є життєво важливим» [9].

Треба зазначити, що, відповідно до закону про публічні бібліотеки та музеї 1964 р., місцеві ради в Англії мають законодавчо закріплений обов'язок надавати «всебічні та ефективні» бібліотечні послуги для всіх людей, які працюють, живуть або навчаються на денній формі навчання у відповідній місцевості і бажають ними скористатися. При цьому місцеві ради мають право пропонувати групам користувачів і більш широкі бібліотечні послуги, що виходять за рамки встановлених законом, а також закон дозволяє спільну роботу між різними бібліотечними органами [10]. З метою виконання закону у 2014–2015 фінансовому році місцеві органи влади в Англії витратили на бібліотеки 762 млн фунтів стерлінгів [11].

Щоб оцінити, наскільки вагому роль відіграють бібліотеки в Англії, варто відзначити, що майже 60% її населення мають діючий читацький квиток, а у 2014–2015 фінансовому році бібліотеки Англії нарахували 224,6 млн фізичних відвідувань, що було більше, ніж усі відвідування футбольних матчів Прем'єр-ліги, кінотеатрів і 10 найпопулярніших туристичних визначних пам'яток Великобританії разом узятих. Бібліотеки також отримали 96 млн відвідувань вебсайтів у 2014–2015 рр., що становить більше трьох відвідувань шосекунди [12]. Тож не дивно, що коли в Англії відбувалися певні скорочення бібліотечних бюджетів і навіть закриття бібліотек, це викликало громадське невдоволення, а проведене у 2015 р. опитування показало, що англійці вважають публічні бібліотеки унікальною і суспільно цінною послугою. 90% опитаних висловилися на користь того, що бібліотечні послуги повинні бути за-

хищені, причому цю позицію люди підтримували незалежно від того, чи були вони особисто постійними користувачами бібліотек [13].

У рамках програми «Об'єднуючи Європу» (Connecting Europe) публічні бібліотеки представляють мережу публічних пунктів цифрового доступу, які можуть допомогти в ефективному забезпеченні доступу до електронного урядування. У країнах Європейського Союзу бібліотеки допомагають громадянам знаходити та аналізувати дані, що стосуються різних аспектів державної політики, таких як охорона здоров'я, освіта, економіка тощо. Це дає змогу громадянам краще розуміти, як політичні рішення впливають на їхні громади, сприяє підвищенню прозорості та підзвітності уряду і в кінцевому підсумку – сприяє прийняттю органами влади більш обґрунтованих і ефективних рішень. Уже на початку 2010-х років кожен четвертий користувач бібліотек у ЄС використовував їх для взаємодії з органами державної влади. Водночас близько двох третин опитаних користувачів Євросоюзу вважають бібліотеки ефективними установами для задоволення потреб місцевої громади, а 40% жителів ЄС вважають, що публічні бібліотеки заслуговують більшої фінансової підтримки [14].

Разючим контрастом на тлі високої оцінки ролі бібліотек громадянами держав Євросоюзу є результати дослідження ситуації з бібліотеками у 25 країнах, що розвиваються, проведеного американськими дослідниками Е. Гоулд та Р. Гомез. Вони виявили, що в багатьох країнах колишнього «третього світу», нині – «глобального півдня» бібліотеки не сприймаються як важливі місця для отримання інформації, виходячи з уявлень місцевих користувачів про доступ до сучасної інформації та технологій, а також бібліотеки зазвичай не є пріоритетними об'єктами фінансової та політичної підтримки з боку державних установ [15].

Такі висновки підтверджуються і результатами інших досліджень. Наприклад, філіппінські науковці Є. Еструлло-Суага, М. Міакуе-Круцero та Д. Суперіо під час дослідження виявили, що філіппінським муніципальним бібліотекам бракує підтримки з боку місцевих органів влади, не вистачає бюджетного фінансування для придбання оновлених ресурсів, обладнання та устаткування, бракує мереж зв'язку, а також коштів на проведення заходів з підвищення кваліфікації співробітників бібліотек. Як наслідок, більшість муніципальних бібліотек не можуть задовольнити інформаційні потреби громади, залишаються недооціненими і недостатньо часто відвідуваними [16, с. 659–676]. Так утво-

рюється замкнене коло, коли недофінансовані бібліотеки не можуть надати громадянам сучасні якісні послуги, у тому числі у сфері доступу до відкритих даних, урядових комунікацій та електронного врядування, що, у свою чергу, призводить до низького рівня користування бібліотек громадянами та низького рівня усвідомлення їх можливостей у забезпеченні комунікації громадян та урядових структур. Така ситуація робить свій негативний внесок у гальмування розвитку країн «глобального півдня», адже вони втрачають можливості, доступні громадянам та урядовим структурам держав, де інвестування в розвиток сучасних технологій у бібліотеках дає змогу не лише покращити комунікацію між громадянами та органами влади і за рахунок цього підвищити якість управлінських рішень, а й заощадити кошти за рахунок застосування сучасних електронних засобів комунікації.

Важливою складовою діяльності сучасних бібліотек є також розвиток інформаційної та цифрової грамотності громадян, зокрема за допомогою проведення відповідних освітніх програм та тренінгів. Останні включають навчання навичкам пошуку, аналізу та використання інформації, у тому числі щодо прав і обов'язків громадян, а також діяльності органів влади, що є важливим для ефективної участі в громадському житті. Наприклад, у 2020 р. публічні та академічні бібліотеки Німеччини провели понад 140 тис. публічних заходів та навчальних курсів. При цьому, якщо публічні бібліотеки приділяли особливу увагу популяризації читання та медіанавичок серед дітей, то в академічних бібліотеках протягом року близько 306 тис. людей взяли участь у навчальних курсах, профорієнтаційних ініціативах, викладацьких заходах та онлайн-семінарах.

6.2. Стратегічні комунікації у добу постправди: виклики воєнного часу

Останнім часом у середовищі дослідників соціогуманітарної сфери поширилася думка про те, що наш час можна вважати епохою постправди. Постправда як непрямий, прихований і тому доволі непомітний спосіб впливу прийшла на зміну відвертій, відкритій і тому настирливій і докучливій пропаганді, відповідно, постправда найяскравіше проявляється у громадсько-політичному дискурсі та відповідному сегменті інфопростору. Постправда позначає соці-

ально-політичний та комунікаційний феномен, сутність якого полягає у втраті фактами та реальністю як аргументами сили на користь бажань та емоцій у взаємодії політичних сил та суспільства.

Постправа органічно виникає як складова та наслідок постмодернізму з характерним для нього утвердженням множинності сенсів, релятивізмом та розвінчанням будь-яких спроб влади проголосити та нав'язати єдину істину [17, с. 130]. З часом це призвело до формування та поширення «дискурсу заперечення» (Л. Макінтайр), який проявляється, серед іншого, у потребі в альтернативних (неофіційних, отже, «справжніх») версіях подій, у «викритті» прихованих (владою, державою) фактів тощо, що стало одним із чинників, які посилюють у широкого загалу схильність віддавати перевагу численним різноманітним неофіційним, чи принаймні таким, що видають себе за неофіційні, джерел інформації. Зусилля постмодерну досягли абсолютного успіху завдяки нестримному поширенню цифрових технологій та інтернету, що уможливило перетворення будь-якої людини на автора або на ньюзмейкера. Цей процес, зрештою, став неконтрольованим і тому тепер з усією відповідальністю можна «констатувати втрату монополії держави та професійних засобів масової інформації на вироблення й поширення інформації» [18, с. 26]. Очевидно, що все це підважує офіційний дискурс та ставлення до влади загалом, але якщо навіть п'ять років тому констатація цього явища стосовно України фіксувала наявність перспективної небезпеки, то тепер, з огляду на реалії тривалої повномасштабної війни, мусимо визнати, що «роздержавлення інформації» та «мультиавторство» є чинниками, які уможливлюють не тільки диверсифікацію поглядів, а й існування різноманітних каналів, часто контрольованих країною-агресором, якими транслуються антиукраїнські наративи, що не лише не сприяє, а часто перешкоджає консолідації зусиль із протидії російській агресії, у такий спосіб непрямо підважуючи українську ідентичність як таку. Натомість авторитетність саме державних джерел в очах українців є запорукою поваги та довіри населення до державницьких інституцій, що, у свою чергу, є засадничою умовою усвідомлення громадянами цінності української держави та життєвої важливості її існування.

Екзистенційні виклики, на які змушена реагувати наша держава, не тільки актуалізували питання стану та розбудови національної ідентичності українців, консолідації українського суспільства, але водночас ускладнили стосунки українців і влади. Певні характеристики цих стосунків укорінені у політичній

свідомості українців, характерною рисою якої, на думку дослідників, разом із прагматизмом, маргіналізацією, етатизмом, державним патерналізмом, амбівалентністю, низьким рівнем консолідації й ідентифікації, є скептично-відчужене ставлення до влади [19, с. 88–90].

З одного боку, критичне сприйняття українцями влади є дієвим, причому імпліцитним, запобіжником щодо поширення та утвердження авторитарної влади. Саме це відрізняє українців від росіян, схильних до самодержавної форми правління у всіх її проявах. З іншого – споконвічна відсутність у політичній свідомості українців фетишизму влади навіть у зародковому стані непрямо продукує зневіру в те, що існують певні норми, які дають можливість спільно діяти для вирішення спільних проблем, що є характерним для абсолютної більшості населення України та, своєю чергою, посилює ступінь аномічності українського суспільства [20]. Очевидно, що посилення настроїв аномії серед українців у той час, коли країна перебуває в стані повномасштабної війни, набуває критичного значення для майбутнього держави, але водночас демонструє невдалі дії влади щодо налагодження комунікації з громадянами.

Зокрема, за даними опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», у квітні 2022 р. діяльність Президента України В. Зеленського схвалювали 74%, у лютому 2023 – 58%, а у лютому 2024 – лише 22% [21]. Схожою є динаміка схвалення діяльності Верховної Ради та Кабінету Міністрів.

Помітне зниження рівня схвалення діяльності Президента можна пояснити різними причинами, серед яких – недоліки комунікації. У квітні 2022 р. високий рівень схвалення ґрунтувався на очевидних для всіх успішних діях ЗСУ та діях влади, спрямованих на організацію захисту країни. У лютому 2023 р. стало очевидно, що ситуація набула рис стагнації, а війна стала затяжною, дії влади втратили очевидність для населення, влада, імовірно, не була готова до цього і не змогла вибудувати ефективну та адекватну комунікацію у таких об'єктивно складних умовах. Тому не дивно, що, судячи з результатів опитування, показники задоволення респондентів комунікацією влади із суспільством, зокрема, щодо кадрових питань, є мало не провальними: цілком задоволені 5%, скоріше задоволені – 23%, скоріше незадоволені – 37%, повністю незадоволені – 25% [21]. Можна припустити, що приблизно такою самою, а, можливо, навіть і гіршою, була б оцінка комунікації влади з населенням з інших питань (економічних, військових тощо).

Але попри таке неоднозначне ставлення до дій Президента, українці не вважають негайне проведення виборів за нагальну потребу, зокрема, однозначно підтримують ідею виборів 17%, скоріше підтримують – 13%, скоріше не підтримують 18%, однозначно не підтримують – 49% [21]. Це свідчить насамперед про те, що як мінімум 67% українців усвідомлюють, що проведення виборів під час повномасштабної війни є надскладним завданням для держави з організаційного та фінансового боку, а також вкрай неоднозначним – з огляду на потенційні результати, адже складність реалізації процедури голосування в теперішніх умовах і відсутність реальної альтернативи теперішній владі можуть призвести до того, що вибори, навіть якщо голосування відбудеться, вважатимуться недійсними чи такими, що не відбулися, а це матиме справді фатальні наслідки для нашої держави. Тому треба констатувати, що, попри зниження рівня схвалення дій теперішнього Президента, він усе-таки в очах громадян є тим самим «меншим злом» із відомого прислів'я, тому має певний, хоча і зумовлений іншими чинниками кредит довіри, який він ще може використати задля поліпшення становища, в якому опинилася Україна. І якщо ситуацію в зоні бойових дій, можливість застосування певного озброєння тощо українська влада зі зрозумілих причин самостійно радикально змінити не може, то розбудова ефективної комунікації з населенням перебуває повністю в зоні впливу та відповідальності української влади.

Очевидно, що тут ідеться про ефективну систему стратегічних комунікацій української, зокрема, президентської влади. Саме розбудова цієї системи є нагальним завданням чинної влади. З огляду на помітний вплив згаданого вище «дискурсу заперечення», втрату державного контролю над інформацією, мультиавторство тощо, єдине, що може зробити влада – протиставити «невладній» за походженням інформації ефективну актуальну «владну». Виконанню цього завдання може сприяти перезавантаження інформаційної політики та стратегічних комунікацій: трансформація іміджу влади відповідно до реалій третього року війни, приведення комунікації у відповідність до особливостей сприйняття базових фокусних груп, зміна формулювання меседжів та способів ознайомлення з ними громадськості, посилене застосування наявного позитивного досвіду впливу (певні телеграм-канали, групи у вайбері та на фейсбуці) тощо.

У розбудові комунікації велика роль належить бібліотекам, оскільки саме бібліотеки мають величезні фонди, які вони можуть вільно використовувати,

та кваліфікованим співробітникам, які вміють ці фонди використовувати як найефективніше. Але бібліотеки відповідають ще одній актуальній у наш час тенденції – актуалізації публіцистичності наукового дискурсу [22], яка, серед іншого, проявляється у помітній громадській потребі в якісних аналітичних та наукових матеріалах, орієнтованих не стільки на наукову спільноту, скільки на широкий загал, відтак позбавлених яскраво вираженого наукового стилю викладення. Саме бібліотеки як заклади, орієнтовані у своїй діяльності на широке кола громадськості, можуть задовольнити цю потребу, створивши та запропонувавши високоякісний інформаційний продукт, виходячи з відповідних потреб аудиторії.

Тому особливої важливості набуває діяльність Фонду Президентів України – спеціалізованої структури, що існує в системі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Виконуючи функції накопичення та збереження документальних матеріалів, Фонд розвиває інформаційно-аналітичний напрям діяльності, адже з початком повномасштабного вторгнення запит українців на інформацію, пов'язану з історією та функціонуванням інституту президентства в Україні істотно підвищився, що є цілком зрозумілим.

Однією зі складових інформаційно-аналітичної діяльності Фонду Президентів України є укладання щотижневого інформаційно-аналітичного бюлетеня «Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни» [23]. Бюлетень не тільки містить матеріали українських ЗМІ, які безпосередньо висвітлюють діяльність та публічні виступи Президента України В. Зеленського та першої леді О. Зеленської, але також подає доволі широкий контекст, у якому вони відбуваються, а саме: висвітлює динаміку міжнародної підтримки боротьби України в її політичному, військовому, фінансовому та гуманітарному вимірах, стан переговорного процесу, відновлення України від наслідків російської агресії, особливості реакції населення України, світової громадськості та представників світової політики на події в нашій державі, думки експертів. Також у бюлетені подаються укази Президента, зокрема про нагородження захисників України.

З огляду на те, що у фокусі діяльності та досліджень Фонду перебуває світовий інститут президентства як такий, а також зважаючи на те, що політична боротьба у США, переконання та погляди особи, що є президентом цієї країни, мають безпосередній вплив на міжнародну політику, отже, на становище Укра-

їни, окрему увагу приділено питанням внутрішньополітичної повістки США, які висвітлюються через українську оптику.

Наповнення бюлетеня загалом має дайджестовий характер, кожне повідомлення супроводжується робочим посиланням на джерело інформації. Оригінальні повідомлення піддаються коректному скороченню, що уможливорює швидке ознайомлення читача з величезним масивом інформації про реальні події, а зміст збірника стає високоінформативним. Можливість швидко ознайомитися з подіями за тиждень у всій їхній багатоаспектності формує у читача цілісне уявлення про діяльність першої особи нашої держави та загальне бачення ситуації, відповідно, аналітичне сприйняття матеріалів збірника дає змогу зробити висновок про відсутність чи недостатність роботи на певних ділянках, а осягання змісту збірників у хронологічному порядку дає можливість виокремити певні тенденції, які, можливо, не є наочними.

Це загалом відповідає згаданій вище тенденції до публіцистичності, яка в цьому випадку проявляється у спрощенні доступу до інформації, полегшенні ознайомлення з нею, виокремленні конкретних фактів з розлогих текстів новинних повідомлень. Зі свого боку це сприяє збільшенню ступеня обізнаності користувачів з діяльністю Президента України, тому видання бюлетеня відповідає відразу двом функціям як бібліотеки, так і Фонду Президентів – інформаційній та просвітницько-виховній, яка спрямована не лише на популяризацію особистості Президента, а й на формування у громадян поваги до історії і державницьких інституцій [24, с. 342]. Очевидно, що останнє набуває критичного значення для майбутнього нашої держави.

Додаткової важливості інформаційно-аналітичному бюлетеню «Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни» додає те, що його матеріали з часом можуть бути використані як джерельна база для досліджень як діяльності Президента України, так і певного кола історичних проблем, оскільки станом на сьогодні, наприклад, пересічний користувач на офіційному сайті Президента України може отримати інформацію виключно за останній астрономічний рік, а от про те, що було раніше, можна дізнатися, ознайомившись із випусками бюлетеня.

РОЗДІЛ 7

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НАУКОВОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

7.1. Розвиток теоретичних досліджень та формування цифрових бібліотечних інформаційних ресурсів у науковому та соціокультурному просторі

З початку ХХІ ст. цифрові ресурси наукової та культурної спадщини набули надзвичайного попиту і починають відігравати головну роль у поширенні інформаційних обмінів будь-якого профілю і соціальних баз будь-якої сфери суспільної діяльності, що гарантує державі неперервний прогрес [1–3].

Бібліотеки та їхні бібліотечні ресурси посідають значне місце в сучасній структурі інформаційного суспільства та мережі національних соціальних інститутів, покликаних організовувати свою діяльність в інтересах розвитку вітчизняних науки, культури, освіти. Бібліотеки за статутом мають широкі функції: комплектування, обробка, зберігання, дослідження та користування ресурсами, організація інформаційної безпеки інформації. Як стверджує В. Горвий, національний інформаційний комплекс є інфосферою нації і держави, а тому потребує розгалуженої системи соціальних інформаційних комунікацій, що має забезпечувати ефективне використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприяти їх оновленню й розвитку, «адже лише держава на сьогодні має реальні інструменти для протистояння негативним проявам глобалізації. Вона має або ж відстояти право нації на самобутній розвиток і таким чином забезпечити багатоваріантність реагування нашої цивілізації на виклики сучасності, зміцнюючи таким чином її стійкість і жит-

тездатність, або ж зникнути, гарантувавши цим самим зростаючу вразливість національного розвитку» [4, с. 42–43]. Інформаційна функція перетворення бібліотек у портали знань та організація доступу також набувають пріоритетного значення [5].

Нема потреби спеціально доводити, що ознакою сучасного розвитку глобального суспільства є наукові та соціокультурні ресурси, які допомагають фахівцям аналізувати політичні, економічні, екологічні та культурні вектори сучасного стану людства загалом, а також можуть бути використані й пересічними громадянами, які знайдуть будь-яку інформацію для задоволення своїх інтересів у будь-якій сфері знання та культури.

Низка науковців зосереджують увагу на підсиленні ролі культурної сфери України та її інформаційно-документаційного забезпечення і формуванні нового соціокультурного простору. У монографії В. Добровольської викладено результати комплексного дослідження розвитку структури соціокомунікаційного простору культури в Україні, розглянуто принципи формування цифрового культурного простору, окреслено перспективи розвитку документальних цифрових систем культурної спадщини [6]. Створення єдиного культурного простору України, збереження цілісності культури, культурної спадщини, культурних цінностей та культурних благ регулюється Законом України «Про культуру», у якому зазначено: «Культурний простір України – сфера, в якій відповідно до законодавства провадиться культурна діяльність та задовольняються культурні, інформаційні та дозвіллі потреби громадян, що охоплює, зокрема, телебачення, радіомовлення, періодичні друковані видання та книговидавничу продукцію, ринок культурних благ, а також культурно-мистецьке середовище» [7]. Формування культурних цифрових ресурсів державного значення покладається на установи культури, які й створюють цілісність культурного простору та його наповнення.

Формування знаннєвих ресурсів бібліотеки докладно розглянуто в працях К. Лобузної, яка є автором адаптованих рішень щодо створення та розвитку електронних знаннєвих ресурсів НБУВ [8]. На засадах організації інтелектуального доступу до масивів історико-культурної та наукової інформації, яку містять документальні джерела бібліотечних фондів, К. Лобузніа запропонувала комплексне вирішення завдань ефективного опрацювання багатоаспектних інформаційних джерел, що зберігаються в бібліотечних фондах наукових бібліотек і мережевих бібліотечних ресурсах, основні технологічні ресурсно-

когнітивні засади перетворення її в організовану систему знань за допомогою нових підходів до використання бібліотекознавчих методів і комп'ютерних технологій.

У фундаментальній праці О. Мар'їної «Бібліотека в цифровому просторі» розглянуто трансформацію бібліотечно-інформаційної галузі в процесі еволюції технічних засобів у реаліях цифрового медіапростору, прискорення темпів зростання контенту, формування структури численних медіасередовищ та проблему цифрової адаптації бібліотек до електронного технологічного середовища [9]. З'ясовано та акцентовано передумови, причини виникнення і механізми деструкції соціокультурного простору і розглянуто перспективи подолання радянської спадщини соціокультурного контексту життя територіальних спільнот.

Дослідники підкреслюють важливу роль культурних інституцій у розробці заходів щодо вдосконалення загальнонаціонального комунікаційного процесу, генерування концепції розвитку цього процесу [4].

Останнім часом в умовах воєнного протистояння, що створює загрозу збереженню національної наукової та культурної спадщини, виникають проекти, спрямовані на прискорення оцифрування бібліотечних рукописних і книжкових джерел національного масштабу та створення цифрових колекцій, що становлять високу наукову, освітню, культурну цінність і мають бути задіяними в прискоренні комунікаційних процесів суспільства. Ці проекти передусім зосереджуються на розробці теоретичних питань і практичному впровадженні результатів досліджень бібліотечного об'єкта спадщини, що зберігається у складі унікальних і цінних фондів, а також на науковому контенті ресурсів, які забезпечують розвиток сучасних напрямів української науки.

Виконуючи ці проекти, НБУВ щороку готує аналітичні записки, монографії і статті, що містять результати вивчення актуальних проблем розвитку інформаційного простору та його значення в державному будівництві, а також питання участі національних бібліотек, які зосередили колосальний документальний масив опублікованих і рукописних джерел історичної спадщини та сучасні ресурси, у розвитку інформаційного простору в галузі гуманітарних наук. Виокремлюється роль бібліотек у розвитку різних складових інформаційного простору України.

Важливість проблеми обумовила затвердження та фінансування Кабінетом Міністрів у 2020 р. проєкту цифрових бібліотечних ресурсів, представлених

в НБУВ, за рахунок коштів бюджетної програми «Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору». За результатами виконання програми розроблено теоретичні засади системного підходу до формування ресурсів наукової та культурної спадщини, співробітники бібліотеки підготували низку статей та аналітичну записку *«Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації»* (2020) за редакцією генерального директора НБУВ члена-кореспондента НАН України Л. Дубровіної [10].

Аналітична записка, яку під керівництвом директора Інституту інформаційних технологій доктора наук К. Лобузіню підготували співробітники інститутів НБУВ, у тому числі й інститутів-фондоутримувачів, узагальнює міжнародний (LRSS – Library Research Support Services) та вітчизняний досвід створення і розвитку інтелектуальної бібліотечної цифрової системи підтримки наукових досліджень. Виходячи з функції наукової організації інтелектуального доступу до широкого кола цифрових джерел наукової інформації, як на традиційних, так і на електронних носіях, створення метаданих, в аналітичній записці представлені об'єкти, інноваційні підходи до створення ресурсів, процеси і складники розвитку цифрових ресурсів та управління науковою інформацією. Оцінюються можливості наукових бібліотек у формуванні електронної дослідницької інфраструктури, де бібліотечні спеціалісти виконують складні функціональні обов'язки, пов'язані з реалізацією цифрових проєктів. Автори доводять, що тим самим бібліотеки трансформуються в активний сегмент електронної дослідницької інфраструктури. Розглянуто склад і зміст бібліотечних фондів, задіяних в оцифруванні джерел наукової інформації, основні принципи участі бібліотек у цифрових гуманітарних проєктах та організації інноваційних систем управління науковою інформацією (Research Information System, RIS). Висвітлено досвід і перспективи НБУВ щодо формування та розвитку системи сервісів, які спрямовані на підтримку наукових досліджень у Національній академії наук України.

У аналітичній записці 2023 р. – *«Цифрові бібліотечні продукти і послуги в інформаційному забезпеченні державного розвитку»* [11] – зроблено акцент на аналізі бібліотечних цифрових продуктів і послуг в Україні під час воєнного стану для забезпечення розвитку країни в складних умовах сучасних суспільних подій, організації відкритого доступу до цифрових бібліотечних ресурсів, широкого кола наукової інформації та історико-культурної спадщини для

підтримки освіти онлайн, науки і культури в Україні та як умови збереження національного документального надбання бібліотечних фондів у цифровому форматі. Авторський колектив запропонував нові підходи до підготовки та формування ресурсів, зокрема створення нових інтегрованих інформаційних продуктів. Розглянуто склад та зміст цифрових бібліотечних сервісів, необхідних громадянам України для отримання актуальних достовірних знань щодо забезпечення виживання та протистояння сучасним суспільним загрозам, зокрема в умовах воєнної агресії, можливості науково-інформаційного забезпечення соціально-економічного відновлення та впровадження інновацій. Висвітлено досвід і перспективи внеску НБУВ у формування та розвиток цифрової платформи підтримки наукових досліджень в Україні.

Ці аналітичні записки дали змогу узагальнити й скоригувати попередні дослідження можливостей та особливостей інформаційного суспільства й участі України у глобалізованій науковій та культурологічній мережі в умовах світу, що стрімко змінюється в геополітичному аспекті, виникнення воєнної агресії Російської Федерації проти України і спричинених нею руйнації та змін у діяльності бібліотек.

Питання протистояння постійній інформаційній боротьбі у відкритих мережевих ресурсах за допомогою розвитку науково-інформаційної та аналітичної діяльності в культурному просторі було розглянуто в опублікованій ще у 2015 р. монографії *«Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України»* під керівництвом доктора історичних наук, голови Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади В. Горového [12].

Інший аспект, тісно пов'язаний із проблематикою, що розглядається, розкривається в аналітичній записці *«Формування суспільного ідеалу в умовах глобалізованого світу та інформаційного суспільства»* (2020) [13]. Ідеться про актуальні питання національної самоідентифікації і національної ідентичності як чинників формування суспільних ідеалів в Україні, зокрема про соціокультурну ідентифікацію у процесі формування національної пам'яті в інформаційно-комунікаційному просторі, інформаційний чинник та соціокультурні інституції у формуванні національного інформаційного простору. А також визначаються перспективи формування цифрових бібліотек і тематичних колекцій історико-культурної спадщини України, які б давали змогу вирішити багато питань щодо управління знанням та формування концепції

оновлення сучасних технологій соціокомунікаційного впливу на свідомість людини та протистояння руйнуванню стійкості ментального опору негативним впливам різного роду та масштабу, які, зокрема в системі медіакомунікацій, є джерелом маніпулювання людською свідомістю, нав'язування громадської думки в контексті ідеологічно-ціннісного чинника. Це може відбуватися шляхом підготовки цифрових ресурсів наукового та культурного знання, бібліографічних та аналітичних ресурсів, якими володіють наукові бібліотеки, які готують і надають у відкритому доступі власні ресурси та моніторять наявність таких ресурсів у відкритому мережевому просторі, формування системи цінностей та української ідентичності, зокрема в галузі етнічних, мовних, культурних ідентичностей, зокрема й релігійної ідентифікації. У цьому аспекті вагомий внесок належить інформаційно-аналітичній діяльності спеціально створених структур, таких як, наприклад, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ, науковці якої постійно вивчають суспільну думку та відчувають суспільні настрої через аналіз медіа, як у політичній, так і в соціокультурній сфері, і оперативно інформують органи влади про події та суспільну реакцію на ці події.

Автори аналітичної записки наголошують, що значну роль у напрацюванні загального позитивного іміджу України та української культури найближчим часом відіграватимуть потужні національні цифрові проекти, особливо консолідовані ресурси установ соціальної пам'яті (бібліотек, архівів, музеїв), а також виокремлення з глобального інформаційного поля значущих національних цифрових ресурсів і проектів, передусім підготовлених академічною спільнотою, які слугували б орієнтиром і джерелами для української Вікіпедії, медіа, проведення досліджень, культурних заходів, освітньої діяльності та самоосвіти. Атрибутивного значення у науково-інформаційній діяльності набувають національна бібліографія, біографічні, мовно-лінгвістичні, енциклопедичні ресурси, комплекси рукописних та друкованих джерел історико-культурної спадщини, цифрові тематичні бібліотеки; картографічні ресурси; краєзнавчі та етнографічні ресурси; проблемно-орієнтовані ресурси і тематичні колекції.

Для Концепції розвитку соціогуманітарної сфери українського суспільства, що вже кілька років обговорюється, пропонується включення ідей розвитку історичних та сучасних соціокультурних засад консолідованого інтелектуального ресурсу, які забезпечать реалізацію державної Програми формування

загальнонаціональної системи цифрових ресурсів на спільній цифровій платформі.

Інформаційний чинник прямо впливає на менталітет людини, а також об'єктивно сприяє модернізації застарілих концепцій національних інтересів держави, створенню національно-державних соціогуманітарних проєктів на спільній інтегрованій платформі, виробленню спільного бачення бажаного майбутнього країни, ствердженню спільних цінностей та пошуку шляхів подолання проблем сьогодення і повоєнної відбудови України.

Сучасна інформаційна інфраструктура України та інформаційний простір держави мають базуватися на упорядкованих і структурованих ресурсах, які б відповідали європейським і світовим стандартам захисту усіх інформаційних ресурсів та їх використання в інтересах держави, збереження її інформаційного суверенітету й безпеки.

На думку авторів аналітичної записки, сучасний інформаційний простір, у якому перебувають цілі покоління українських користувачів інтернету, досить суперечливий щодо представлення національних цифрових проєктів України і має значний компонент суб'єктивних ресурсів, за якими не стоїть верифікований контент, представлений науковими інституціями і, передусім, достовірна інформація, що пройшла аналітичну експертизу науковими спеціалістами бібліотек, архівів, музеїв.

Лише останнім часом постало питання про необхідність створення інтегрованої національної електронної бібліотеки України та консолідованого електронного реєстру національної бібліографії, біографічного ресурсу, книжкових пам'яток України, архівної та рукописної україніки, лише ставляться питання про необхідність узгодженої цифрової платформи, яка б формувала національний джерельний ресурс «україніки» як колективної пам'яті народу для постійного переосмислення історії, нації та культури в будь-які історичні періоди. Це не лише збагатило б інформацією сучасний соціокомунікаційний простір України, а й зміцнило б його фундамент та додало необхідних умов для його розвитку.

Певні підсумки бібліотечної цифровізації висвітлено в колективній монографії *«Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору»* (2021) [14]. Авторським колективом проаналізовано принципові зміни, що відбулись у сучасній цифровій науковій комунікації, та їх вплив на діяльність наукових бібліотек; висвітлено

роль наукових бібліотек у формуванні електронної дослідницької інфраструктури, спеціалісти яких на рівні експертів виконують складні функціональні обов'язки, пов'язані з реалізацією цифрових проєктів. Розглянуто участь наукових бібліотек у цифрових соціогуманітарних проєктах створення цифрових ресурсів національної пам'яті та культурної спадщини. Визначено основні принципи створення бібліотечної системи підтримки наукових досліджень та забезпечення функціонування інституційних систем управління науковою інформацією. Практичне значення має висвітлення світового й вітчизняного, зокрема Інституту інформаційних технологій НБУВ, досвіду цифровізації бібліотек, сервісів підтримки наукових досліджень (роль реферативних баз даних, публікація довідника з цифрової наукової комунікації та науково-методичних документів, формування електронної дослідницької інфраструктури). Визначено перспективи НБУВ щодо цифрової комунікації, розвитку електронної дослідницької інфраструктури України, а також здійснено систематичний анований огляд літератури: «Бібліотека та цифрова наукова комунікація». Ця монографія виконала роль ґрунтового посібника, матеріали якого можна використати у бібліотечній цифровізації усіх наукових бібліотек.

Питання створення інтегрованої національної електронної системи розглядалось в аналітичній записці *«Інформаційний синтез українського національного простору в контексті варіативності його соціокультурних кодів»* [15], яку підготували провідні спеціалісти НБУВ. Автори дослідили історичні причини варіативності соціокультурних кодів у світосприйманні, історичному мисленні і культурній пам'яті, притаманних сучасній Україні. Завданням як державної гуманітарної політики, так і діяльності культурних установ є, з одного боку, нівелювання деструктивних аспектів такої варіативності, недопущення її інструменталізації в політичних інтересах як внутрішніх, так і зовнішніх гравців; а з іншого – збереження і використання її конструктивного потенціалу як ресурсу національної адаптивності та основи формування нації. Тому в цій аналітичній записці розглянуто поняття культури як сукупності матеріального і духовного надбання держави у зв'язку з розбудовою інформаційно-культурного простору, міжнародний досвід регулювання культурної політики, концептуальні засади консолідованого представлення культурної спадщини України в аспектах цифрової конвергенції.

Автори стверджують, що інформаційно-комунікаційне середовище потребує «повноцінного й багаторівневого функціонування гуманітарного простору,

у якому виробляється та функціонує взаємопов'язана система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на суспільну свідомість, а також здійснюється реалізація проєктів формування національної пам'яті» [15, с. 50]. На думку К. Лобузної, цьому дієво можуть сприяти розвиток концепції цифрового формату культурної пам'яті (е-культура) та оцифрування культурної спадщини, створення метаданих культурних об'єктів, введення у широкий громадський обіг матеріалів установ культурної пам'яті (бібліотек, архівів, музеїв) та здійснення цифрової міжінституційної, міжресурсної, міжкультурної, міждисциплінарної та міжпрофесійної конвергенції [15, с. 23–42].

Створення національного соціогуманітарного цифрового проєкту є складним міждисциплінарним завданням, що потребує вироблення принципово нових науково-методологічних засад реалізації із залученням багатьох експертів різних сфер діяльності (вчених різних галузей знань, ІТ-спеціалістів, бібліотекарів, архівістів, музейників). Автори рекомендують спиратися на великий досвід учених НАН України, які впродовж останніх років здійснили прорив у вирішенні цих питань на міждисциплінарному рівні із залученням спеціалістів широкого профілю, а також активізувати виробництво національних інформаційних продуктів всередині українського суспільства та на зовнішніх ринках, що прямо сприятиме формуванню ціннісних і духовних засад менталітету сучасних громадян України як чинника протистояння агресивним впливам чужої ідеології.

Автори аналітичної записки наголошують на необхідності постійного інформаційного моніторингу стану соціокультурного простору, включення у цей простір багатої культурної спадщини України, інтеграції у світові ресурси, засвоєння спільної методології й технологічних підходів, що відпрацьовані в цифровій бібліотеці «Європеана» та закріплені документами Європейського парламенту, Європейської комісії тощо. Важлива також активна участь у програмі ЄС «Креативна Європа» (2021–2027). Міжінституціональна, міжкультурна, міждисциплінарна та професійна конвергенція дасть змогу знайти важелі управління інформацією, уникнути кризової конфронтації поколінь, соціальних груп і верств населення та ефективно протистояти маніпуляціям історичними фактами й оцінками, а також закласти інформаційні засади для розробки нової ідентичності та самоідентифікації на основі особистісних людських вимірів суспільної єдності, солідарності й патріотичної свідомості, інтелектуального діалогу сучасних поколінь з минулими та між собою.

Автори аналітичної записки стверджують, що таке інформаційне середовище з'являється як нова форма організації соціокультурного простору держави, де **комунікація стає потужним способом існування людей**. Наукова основа державного підходу до стандартизованих технологій єдиної цифрової платформи і принципів змістового наповнення має передбачати протидію негативним процесам хаотичного творення культурного простору в Інтернет мережі та свідомому негативному впливу на суспільну єдність. Створення ресурсу, що проявляє властивості консолідуючого ефекту і має нову якість за рахунок інтеграції різних культурологічних інформаційних ресурсів в єдиній, заснованій на розподіленому ресурсі інформаційній системі, як показує досвід «Європеани», сприятиме об'єднанню електронних бібліотек та забезпечуватиме доступ користувачів за допомогою посилань. Об'єкти культурної спадщини є складним явищем для їх наукового опису та репрезентації, вони характеризуються багатоформатністю, багатоаспектністю, багатомовністю та мультикультурністю. Визначення змістових, ціннісних, збереження, користувацьких, юридичних, технічних, організаційних критеріїв відбору документів для оцифрування стане основою стратегії програми оцифрування історико-культурних фондів.

Але створення такого ресурсу потребує цільової державної підтримки створення цифрової платформи, яка відігравала б роль спільного джерельного національного ресурсу «Україніки» як колективної пам'яті народу, з урахуванням досвіду ЄС щодо опрацювання індикаторів моніторингу соціальної згуртованості, та залучення вчених України, які змогли створити потужну концепцію історичної пам'яті у її джерельному потенціалі [15, с. 44–45].

Реалізація такого проєкту потребує не лише фінансування в галузі відповідної комп'ютерної техніки, а й спеціальної урядової програми. Досвід напрацювання науково-технологічної основи побудови та розвитку таких ресурсів НБУВ Інститутом інформаційних технологій і контентне наповнення їх різними підрозділами НБУВ показує життєздатність консолідованого й науково опрацьованого цифрового ресурсу, але його поширення потребує додаткової інтеграції на рівні узгодження форматів метаданих, встановлення досконаліших семантичних зв'язків та аналізу історико-культурного контексту.

Розвивається ідея єдності історико-культурної та наукової складової цифрового суспільства, що базується на розбудові, модернізації й постійній підтримці мережі бібліотек в Україні з систематичним поповненням їхніх фондів

україномовними виданнями та цифровим контентом вітчизняної і перекладної літератури, оскільки для значної частини населення бібліотеки залишаються єдиною можливістю збереження національної держави [15, с. 50–53].

У сучасних дослідженнях активно розробляються поняття **соціокультурного інформаційного простору**, його цілісності й сутності, структури чинників, що забезпечують формування цієї цілісності. В Україні ці питання розглядаються у багатьох працях з культурології, зокрема й у працях з соціальних комунікацій, підготовлених науковцями НБУВ. Певні підсумки підбито у спеціальному дослідженні колективу НБУВ *«Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій»* (2022) [4]. Автори монографії аналізують важливі проблеми сутності та стану соціокультурного простору, соціокультурної згуртованості у контексті національних пріоритетів і стратегій, які спрямовані на наукове забезпечення єдності українського соціокультурного інформаційного простору у тісному зв'язку наукового та культурного компонентів. Наголошено на ролі організації науково-інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі України, мовно-культурних практик українців і розробки питань національної ідентичності в історичній ретроспективі з інтерполяцією на утвердження національної ідентичності в незалежній Україні та реалії сьогодення. Визначено завдання аналізу стану поліфонічності національного буття в національних соціогуманітарних програмах і стратегіях, що має враховувати й концепцію створення ресурсів цифрової історико-культурної спадщини, стратегію її консолідації у національному соціокультурному просторі України.

Отже, сучасні наукові дослідження колективів НБУВ концентруються на найважливіших напрямках розвитку соціокомунікаційного простору та визначенні ролі сучасних наукових бібліотек як центрів накопичення й управління національними цифровими ресурсами наукового та культурологічного контенту, розвитку процесу інтегрованої культурної єдності, що вирішується у контексті консолідаційних національних стратегій і визначення культуротворювальних чинників єдності українського простору як важливої умови забезпечення сталості суспільного поступу.

7.2. Формування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського наукових цифрових ресурсів у сучасному інформаційному просторі: етапи створення та сучасний стан

Створення електронних ресурсів в НБУВ і включення їх до наукового та культурного мережевого простору почалося ще наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. Цей процес активізувався за часів незалежності з поверненням бібліотеці статусу науково-дослідної інституції. Бібліотека пройшла кілька етапів розбудови практичних питань створення ресурсів як органічної частини інформаційного простору та інформаційної структури суспільства, які співіснували разом з теоретичними та науково-практичними розробками.

Перший етап припадає на перше десятиліття незалежності України. Характеризується суттєвим прискоренням формування електронних ресурсів, організацією електронного каталогу НБУВ та базового електронного ресурсу як наукової бібліотеки, впровадженням нових інформаційних електронних технологій з відповідною трансформацією науково-пошукового апарату, що стало основним напрямом діяльності відділів комплектування, систематизації й каталогізації, які входили до складу Інституту бібліотекознавства, та Центру бібліотечно-інформаційних технологій. Найбільше зміни технології стосувались організації та ведення довідково-пошукового апарату і впровадження у 1994 р. електронного каталогу (ЕК) Бібліотеки, який потребував дотримання нових вимог уніфікації, впорядкування географічних назв та назв колективів у генеральному алфавітному каталозі для підготовки бази авторитетних даних, удосконалення робочих таблиць класифікації, перекладу українською мовою тощо. Важливим напрямом роботи з ЕК стало створення Рубрикатора НБУВ, системного формату даних з урахуванням міжнародного формату бібліографічного запису в електронному каталозі, якого в Україні не було. За основу нормативно-методичної бази для розробки формату бібліографічних записів взято було міжнародний комунікативний формат UNIMARC, що дало змогу досягти інформаційної сумісності електронного каталогу з базами даних світової спільноти, та адаптовано пакет прикладних програм Allegro для опрацювання нових надходжень, вироблено новий підхід до машиноорієнтованої каталогізації. Упродовж кількох років велась підготовка Рубрикатора НБУВ – оригінальної розробки Бібліотеки, здійснювалась уніфікація програмно-техно-

логічного забезпечення опрацювання книг і серіальних видань з урахуванням набутого на той час аналітико-синтетичного досвіду експлуатації АРМів каталогізації. Тривала робота зі створення й налагодження програм конверторів, орієнтованих на опрацювання записів найбільш поширених текстових форматів, зокрема кириличним та латинським шрифтами, що надходять до НБУВ та бібліотек НДУ НАН України, тривало наповнення електронного каталогу в мережевому і локальному режимах. Цей процес відображений у колективній монографії *«Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)»*, яку підготували науковці НБУВ (2019) [16].

Другий етап – 2000–2010 рр. Пов’язаний з формуванням електронних ресурсів загальноукраїнського наукового значення та бібліографічних, архівних та археографічних тематичних і проблемних баз даних, що започатковуються у відділах та інститутах НБУВ. Він забезпечив подальший розвиток ресурсів і перетворив процес формування електронних ресурсів на системний, на інформаційну структурну частку інформаційного простору бібліотечної діяльності та соціальних інформаційних комунікацій.

У 2008–2009 рр. НБУВ розпочала формування електронної бібліотеки *«Наукова періодика України»* (НПУ), яка поповнюється електронними версіями періодичних фахових наукових видань вітчизняних наукових установ і навчальних закладів. Упродовж кількох років розвивається нормативна база для реалізації цього проекту: Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р. «Порядок формування Переліку наукових фахових видань України» та Наказ ВАК України і НАН України № 436/311 від 07.07.2008 р. «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Зазначені документи передбачають передавання до НБУВ засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань, при цьому НБУВ безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ. На базу даних «Наукова періодика України» від Державної служби інтелектуальної власності України отримано Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 68020 від 28.09.2016 р. [17].

На основі досвіду НБУВ розроблена технологічна модель організації електронної бібліотеки та електронних інформаційних ресурсів періодики у наукових бібліотеках [18].

Третій етап – 2010–2020 рр. Розпочато диференціювання загальнонаукового ресурсу електронного каталогу та формування з 2010 р. нової версії «*Наукова електронна бібліотека*» (НЕБ), повнотекстового зібрання електронних інформаційних документів у частині електронних книг, тому ресурс набуває нової якості – архіву електронних ресурсів за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління, що визначаються низкою законів України, постанов Кабінету Міністрів України, Президії НАН України. НЕБ сфокусована на формування повнотекстового фонду вітчизняних електронних книг та актуальних для держави зарубіжних книжкових джерел, що мають у своїй основі друковані видання або є повними аналогами таких. Вільний доступ до інформації є вимогою сучасності, він безпосередньо впливає на можливості прискореного розвитку суспільства, на культурну, наукову та освітню діяльність. З того часу ІТ і низка відділів НБУВ активно працюють над створенням, збиранням та забезпеченням довготривалого збереження повнотекстових електронних документів, формуванням єдиного довідкового й пошукового апарату до всіх частин фонду НЕБ та забезпеченням доступності електронних документів для користувачів. Цей процес забезпечив опрацювану методологію включення організованого ресурсу до наукової інфосфери інформаційного простору України засобом її розвитку [19]. Організація такої електронної бібліотеки надала широкі можливості вільного інтелектуального доступу до різноманітної інформації з розвитку науки та суспільства [20].

У 2016 р. розпочато нові інтелектуальні розробки організації електронних ресурсів в НБУВ. Запрацював портал «*Наука України: доступ до знань*», метою якого є надання інтегрованого доступу до наукового доробку вітчизняних дослідників, представленого в науково-інформаційних ресурсах бібліотек України [21]. Портал складається з чотирьох розділів:

1. *Наукові бібліотеки* – реєстр наукових бібліотек України з короткою інформацією про кожну бібліотеку, її фонди та місцезнаходження, інтернет-адресу, науково-інформаційні ресурси, відомче та інституційне підпорядкування.

2. *Наукові ресурси бібліотек* – систематизований за регіонами, типами і галузями знань анований інтернет-навігатор наукових ресурсів бібліотек України.

3. *Наукові установи* – систематизований за типами, регіонами, галузями знань реєстр наукових установ України, призначений для здійснення пошуку наукових видань українських наукових установ, пов'язаний із записами авторитетних файлів.

4. *Науковці України* – систематизований за регіонами, галузями знань, відомчим та інституційним підпорядкуванням реєстр вчених України, призначений для пошуку наукових видань та публікацій українських вчених, пов'язаний із записами авторитетних файлів.

З 2014 р. розвивається проєкт «*Бібліометрика української науки*» [22, 23] як національний наукометричний сервіс, заснований на багатокритеріальному регулярному дискретному рейтингуванні суб'єктів наукового простору України на базі бібліометричного аналізу публікацій і призначений для формування в суспільстві цілісного уявлення про стан та динаміку процесів у науковому середовищі країни. Бібліометрика української науки є національним сегментом проєкту *Ranking of Google Scholar Profiles* (Іспанія).

Бібліотеки активно залучаються в усі фази наукового виробництва, починаючи від надання інформації (оскільки саме бібліотеки забезпечують опис, збереження й індексацію своїх ресурсів пошуковими системами, що дає змогу представляти їх у результатах пошуку) до її контролю та оцінки, здійснюючи дослідження статистики продуктивності та впливу наукових праць, вивчення цитування та використання їх у процесі прийняття рішень. Тобто бібліотеки стають частиною процесу політики управління науковими дослідженнями, а саме: освоюють новий напрям діяльності – наукометричний [24], коли потрібно у великому масиві наукової інформації створити бібліометричні системи, що визначають кількісні показники публікацій, успішності вчених, установ, колективів статистичними методами [22]. Інформаційний профіль сервісу – бібліометричні профілі вчених та установ, створені на платформі *Google Scholar*, що містить аналітичну інформацію про галузеву, відомчу та регіональну структуру науки України, є джерельною базою для проведення об'єктивного експертного оцінювання результативності наукової діяльності. На основі параметричної оцінки проводиться загальноукраїнське рейтингування науковців та наукових колективів, зокрема за допомогою таких показників цитованості як *h-index* (індекс Гірша).

Результати роботи конкретизуються, оновлення відповідних рейтингів проводиться сервісом щомісячно (за *Google Scholar*) і щоквартально (за *Scopus*).

Для впорядкування структури вітчизняних і світових наукових спеціальностей у сервісі «Бібліометрика української науки», згідно з даними Google Scholar, виділено близько 300 галузевих рубрик [25]. Сервіс посідає важливе місце в інфопросторі світової науки, він дає змогу здійснювати пошук бібліометричної інформації за прізвищем автора, назвою установи, назвою відомства, географічною ознакою (населеним пунктом), за галуззю знань та за рубриками Google Scholar.

Підсумком діяльності та науково-технологічних розробок періоду 10-х років ХХІ ст. стала низка опублікованих праць, зокрема колективна монографія *«Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018)»* [26] та аналітична записка *«Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації»* [10]. Крім теоретичних питань, у монографії широко розкрито досвід діяльності підрозділів НБУВ у створенні ресурсів та дистанційному обслуговуванні користувачів електронними ресурсами: СІАЗ (керівник – доктор історичних наук, професор В. Горовий), ІТ (директор – доктор наук із соціальних комунікацій К. Лобузін), НЮБ (директор – доктор наук із соціальних комунікацій Ю. Половинчак), ФПУ (директор – кандидат історичних наук В. Удовик). Також у монографії міститься інформація про онлайн-комплекс баз даних і знань порталу НБУВ [26]. В окремому додатку подано назви видань Центру досліджень соціальних комунікацій (2000–2018 рр.), науковці якого також підготували низку електронних ресурсів СІАЗ, НЮБ і ФПУ на сайті <https://nbuvip.gov.ua/>, що являє собою сучасний оперативний ресурс діяльності органів влади та управління. У написанні згаданих монографій та аналітичної записки, як і інших публікацій НБУВ, узяв участь великий авторський колектив, задіяний у підготовці електронних ресурсів.

Сучасний, четвертий, етап – 20-ті роки ХХІ ст. Характеризується подальшим розвитком та практичною реалізацією завдань формування комплексу джерел наукової сфери України та організації доступу до них, багатоаспектних наукових даних на засадах нових науково-технологічних рішень. Особливістю цього етапу є реальні підходи до формування в НБУВ фундаментальних проєктів, які спрямовані на створення інтегрованої і цілісної *електронної бази знань*, що представляє українську науку та її історико-культурну спадщину в багатьох вимірах класифікації, галузевої структури науки та її персоналізації. Це стало результатом науково-дослідної роботи НБУВ у 2020–2023 рр. [10]

і підсумком плідної двадцятирічної науково-дослідної та прикладної роботи Інституту інформаційних технологій під керівництвом і за безпосередньої участі доктора наук із соціальних комунікацій, директора Інституту К. Лобузінної та колективу бібліотеки, який був задіяний у технологічному циклі опису і формування системи електронних ресурсів від комплектування, систематизації та каталогізації до створення НЕБ НБУВ та інших систематизованих ресурсів. Внесок колективу чітко відображений у політиці підготовки колективних монографій НБУВ.

У 2020 р. започатковано *бібліотечний портал НАН України LIBNAS*, інформаційну систему, призначену для консолідації, уніфікації, зберігання та надання широкого доступу до комплексу наукових даних, що супроводжують результати наукової діяльності НАН України. Започаткований Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського відповідно до постанови Президії НАН України від 24.06.2020 № 116 «Щодо удосконалення організації обліку і моніторингу публікаційної та видавничої активності НАН України», цей ресурс забезпечив доступ до відкритої наукової інформації, продукуваної установами НАН України у різних галузях української науки [27].

На цьому етапі активізується наповнення реферативної бази даних «Україніка наукова» та електронної бібліотеки авторефератів дисертацій.

Подальший розвиток та вдосконалення інформаційних ресурсів характеризується новим науково-технологічним підходом, впровадженням нових форм цифрової наукової комунікації у системі електронної дослідницької інфраструктури України та формуванням всеукраїнського цифрового наукового простору. Це пов'язано з розробкою інтегрованого ресурсу на новій технологічній основі. Запропонована К. Лобузінною та її колективом технологія дає змогу об'єднати різні ланки технологічних ланцюгів та забезпечити безперервний зв'язок між сумісними процесами, які виникають у процесі діяльності організації.

У 2023 р. оприлюднено для загального онлайн-доступу бібліотечну цифрову платформу *ResearchUA* (<http://research.nbu.gov.ua/>), яка вже кваліфікується як «база знань», орієнтована на акумуляцію, інтеграцію, ефективне використання і входження наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів України за усіма параметрами оцінки наукових знань до сучасних світових цифрових комунікацій. База знань і проєкт сайту ґрунтуються на ін-

телектуальних технологіях, створених науковцями НБУВ протягом 2020–2023 рр. [10].

Усталене визначення «цифрової платформи (digital platform)» сформульоване Європейською комісією у 2015 р. в результаті обговорення загальних процесів цифровізації економіки: «Цифрові платформи забезпечують технологічну основу для надання або агрегування послуг/контенту та є посередниками між постачальниками послуг/контенту та кінцевими користувачами. Вони об'єднують різні ланки технологічних ланцюгів та забезпечують безперервний зв'язок між сумісними процесами, які виникають в процесі діяльності організації» [28].

Платформа ResearchUA, інтегрована науковцями ІТ, призначена для активної інформаційної підтримки наукових досліджень в Україні та їх презентації у світі, впровадження нових форм наукової комунікації та вдосконалення доступу до інформації, сучасних моделей комунікації наукової бібліотеки з суб'єктами авторського права на наукові твори; введення до наукового обігу цифрових ресурсів національної документальної спадщини; розробки аналітичних засобів моніторингу стану та розвитку наукових досліджень.

Створюється сайт НБУВ: добираються тематичні рубрики, які дають змогу охопити всі ресурси і сервіси наукової комунікації: «Науковцям», «Видавцям», «Бібліотекарям», «Відкрита наука», «Цифрова спадщина». Ресурсна складова цифрової платформи представлена елементами меню: пошук, ресурси, сервіси, довідник, настанови, де користувач сайту може отримати вичерпну інформацію щодо необхідних цифрових інструментів для науково-дослідної роботи.

Розвинута система інформаційного забезпечення науки складається також із сервісів, структурованих за розділами. Зокрема розділ «Пошук» цифрової платформи ResearchUA пропонує користувачам увесь спектр цифрових ресурсів НБУВ, зокрема, визначення теми дослідження, підготовка історіографії питання, пошук співавторів та рецензентів, пошук наукових журналів для розміщення публікації тощо. Гіперпосилання у наведеному списку цифрових ресурсів приводять користувача безпосередньо до пошукових форм, де можна ввести запит і отримати відповідні наукові інформаційні джерела. Надаються сучасні інструменти пошуку наукових публікацій як за ключовими словами та за елементами бібліографічного опису, так і за цитатами з публікацій, розміщених на вебпорталі НБУВ. Для цього використано інтелектуальний інтер-

фейс, заснований на технологіях Семантичного Вебу, який безкоштовно надає сервіс Google Custom Search, що помітно спрощує пошук.

Створення цього інтегрованого ресурсу української науки стає невід’ємною часткою світового наукового простору.

Важливою частиною бібліотечних сервісів підтримки наукових досліджень є ресурси відкритої науки. НБУВ бере активну участь у робочій групі НАН України, яка була створена у зв’язку із затвердженням Кабінетом Міністрів України «Національного плану щодо відкритої науки» (2022 р.), спрямованого на відкритіший підхід до організації наукових процесів і поширення знань. За матеріалами роботи в цій групі науковці підготували пропозиції щодо стратегії діяльності НБУВ до 2025 р. Для цифрової платформи ResearchUA розроблено розділ «Відкрита наука» (<http://research.nbuv.gov.ua/open-science>), що представляє наукові ресурси НБУВ відкритого доступу: «Наукова періодика України», «Бібліотечний портал НАН України LibNAS», «Репозитарій e-VerLIB». Наведено інформацію про міжнародні онлайн-каталоги наукових ресурсів відкритого доступу: DOAJ (Directory of Open Access Journals), OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) тощо. Розроблено статтю про інституційні репозитарії, які є безпосереднім втіленням концепції відкритої науки. Розміщено довідку про найбільші системи пошуку наукової інформації відкритого доступу: BASE (Bielefeld Academic Search Engine) – одну з найбільших у світі пошукових систем, що спеціалізуються на пошуку наукових публікацій відкритого доступу в інтернеті, та OpenAIRE (Open Access Infrastructure for Research in Europe) – європейську електронну інфраструктуру відкритої наукової комунікації. Наведено докладну інформацію та відповідні довідкові статті про репозитарії, створені закладами вищої освіти та науково-дослідними установами в Україні: Національний репозитарій академічних текстів, репозитарії НАН України та НБУВ: Бібліотечний портал НАН України “LibNAS” (у межах якого функціонує окремий сайт наукових журналів НАН України – jnas.nbuv.gov.ua, що індексується BASE), Репозитарій НБУВ “eVerLib”.

Найбільшим загальнонаціональним архівом наукових публікацій відкритого доступу в Україні є «Наукова періодика України», яка підтримується НБУВ в кооперації з видавництвами наукових журналів. В Україні ініціативу відкритого доступу також підтримує такий інформаційний сервіс як Відкритий український індекс наукового цитування (OUCI – Open Ukrainian Citation Index) – пошукова система і база даних наукових цитувань, які надходять від

усіх видань, що використовують сервіс Cited-by від CrossRef та підтримують Ініціативу з відкритих цитувань. Президією НАН України 29 листопада 2023 р. затверджено Концепцію реалізації європейських принципів відкритої науки в НАН України, основними положеннями якої є збільшення представлення результатів досліджень науковців НАН України в інформаційному середовищі відкритої науки [10].

Для сайту ResearchUA зусиллями ІТ розроблено анований довідковий реєстр наукових інформаційних ресурсів НБУВ, поділених на інформаційні та довідкові й представлених у розділі «Ресурси» (<http://research.nbu.gov.ua/resources>).

До підрозділу «*Інформаційні ресурси*» віднесено такі бази даних НБУВ: «Наукова періодика України», «Реферативна база даних “Україніка наукова”», «Україніка (е-бібліотека)», «Електронний каталог НБУВ», «Наукова електронна бібліотека НБУВ», «Автореферати дисертацій (е-бібліотека)», «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», «Інформаційно-аналітичні матеріали».

До підрозділу «*Довідкові ресурси*» віднесено бази даних НБУВ: «Бібліометрика української науки», «Тематичний навігатор», «Науковці України», «Довідник “Україніка”», «Україніка в датах», «Український національний біографічний архів».

Сьогодні для формування ресурсів наукові бібліотеки використовують інтелектуально розвинені технології розкриття та виявлення знань. Вони забезпечені складними семантичними інструментами. Інфраструктурний підхід дає змогу інтегрувати всі ці інтелектуальні бібліотечні сервіси в єдину національну цифрову інфраструктуру знань в Україні, що активно розвиває цифрові наукові та освітні ресурси і сервіси, які можна значно збагатити за рахунок бібліотек надійними та достовірними джерелами наукової інформації за умов сумісності та інтероперабельності з іншими науковими інформаційними системами національного та міжнародного рівня [10].

7.3. Ресурси Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини та баз даних історико-культурних фондів

Починаючи з кінця XIX ст. у провідних країнах вивчається роль національно-культурних засад щодо створення іміджу та національно-державної

ідентифікації у світовому співтоваристві. По-перше, це повноцінна національна база джерельного свідчення історичного розвитку держави, зокрема історичних пам'яток культури та документів, рукописних пам'яток і стародруків національного походження, наявність історичних державних установ та їхніх архівів, архівної та книжкової спадщини державних організацій, товариств, культурних та освітніх закладів, видатних осіб, які свідчать про тяглість та потужність розвитку держави або демонструють здобутки у розвитку країни, навіть якщо вона існувала у складі інших держав [29].

Національні наукові бібліотеки є скарбницями культурних здобутків не лише українського народу, вони є носіями пам'яті усього людства і загальнолюдських духовних цінностей. Фонди національних бібліотек – це джерельне віддзеркалення історії політичного, економічного, науково-освітнього та культурного розвитку української держави і суспільства загалом. Вони також є об'єктом соціогуманітарних досліджень з метою введення інформаційних джерел до наукового, освітнього та культурного обігу. Структура історико-культурної спадщини надзвичайно різноманітна і складна. Вона відображає історію розвитку сіспільства в усіх аспектах. Універсальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського наочно це демонструють.

Початок формування цифрових колекцій закономірно враховує категорії давнини та унікальної цінності документів. Постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2001 р. № 1709 Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського внесено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Статус національного надбання отримали Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд та депозитарій Бібліотеки. З того часу питання створення електронних ресурсів на ці колекції та зібрання набуває одного з пріоритетних напрямів. Наукова підготовка ресурсів спадщини, як для сайту НБУВ, так і для внутрішніх науково-пошукових ресурсів, відображена у виданих авторськими колективами працівників НБУВ до 30-річчя незалежності України під загальним титулом бібліотеки монографіях, де у відповідних розділах докладно розкривається робота з електронними ресурсами та цифровими колекціями. Це, зокрема, видання Інституту рукопису [30], Інституту книгознавства [31], Інституту біографічних досліджень та бібліографічних відділів [32], Інституту архівознавства [33], Інституту бібліотекознавства [34], монографія Інституту інформаційних технологій [14].

У НБУВ паралельно працюють кілька цифрових електронних ресурсів і сервісів, що розкривають не лише сучасний контент бібліотечної діяльності в галузі науки, а й історичної культурної спадщини, яка набула актуальності у зв'язку з розвитком незалежної української держави та необхідністю вивчення джерел її історичного розвитку, що обмежувалося у попередні часи. Архівні і рукописні джерела становлять вагомий частку спадщини. База даних «Архівний фонд Національної академії наук України» містить інформацію про особові архівні фонди Інституту архівознавства (назва, кількість описів, кількість справ). Представлено повні тексти описів фондів.

Стислий перелік електронних баз даних, що зберігають історико-культурну спадщину, свідчить про заповнення інформаційного соціокультурного простору надзвичайно різноманітними видами джерел. Ці бази даних, початок формування яких покладено у 10-х роках ХХІ ст., відображають роботу значної кількості відділів та інститутів НБУВ, що розкривається за змістом книжкових та рукописних фондів [26 с. 313–326]. Започаткування цих баз даних уможливить заповнення інформаційного простору культурної спадщини науково-довідковою інформацією про склад і зміст унікальних фондів НБУВ. І хоч робота тільки розгортається, вже сьогодні на ці ресурси спостерігається високий попит.

Бази даних **Інституту рукопису** [30; 35, с. 81–83].

«Кодекс (Рукописні книги)». У БД реалізовано унікальну інформаційну археографічну і кодикологічну модель опису українських рукописів, розроблену співробітниками Інституту рукопису. БД призначена для репрезентації повного кодикологічного опису кирилических рукописних кодексів ХІІ – ХVІІІ ст. з метою введення до широкого наукового обігу нових даних і підтримки наукових досліджень у галузі кодикології, палеографії, філігранології, текстології та інших гуманітарних дисциплін. Це єдина в Україні база даних рукописних книг як об'єкта культурної спадщини.

БД «Особові архівні фонди Інституту рукопису». Містить облікову та науково-довідкову документацію на особові архівні фонди й колекції Інституту рукопису з усебічною інформацією про фонди, з біографічними відомостями про фондоутворювачів, та подокументний склад фондів з перспективою представлення документів у цифровому вигляді. Окремий ресурс становлять колекції рукописних та книжкових фондів відділу юдаїки.

Бази даних **Інституту книгознавства** [31].

«Бібліотечні зібрання та історичні колекції» – доробок одноіменного відділу Інституту.

«Інкунабули» та «Палеотипи». Бази даних відділу стародруків і рідкісних видань, презентують найцінніші стародруки другої половини XV–XVI ст.

БД «Іноземні стародруки», містить бібліографічні описи документів, надрукованих іноземними мовами із середини XV ст. (від початку друкарства у Європі) до 1830 р. БД формують співробітники відділу стародруків та рідкісних видань на основі колекції, що зберігається у відділі.

«Кириличні стародруки (церковнослов'янським шрифтом)». БД відділу стародруків і рідкісних видань, до її складу входять книги, надруковані слов'янським кириличним шрифтом протягом XV–XVIII ст.

«Видання громадянського друку» – база даних відділу стародруків і рідкісних видань, яка презентує видання XVIII – першої чверті XIX ст.

«Рідкісні видання». БД відділу стародруків і рідкісних видань, містить інформацію про рідкісні та цінні видання XIX–XX ст., серед яких є прижиттєві видання творів класиків української літератури, велика добірка прижиттєвих друкованих видань визначних українських діячів. Широко представлено українські періодичні видання, літературні альманахи та збірники XIX – початку XX ст.

«Електронний каталог фонду відділу образотворчого мистецтва». БД виконує функції електронного науково-довідкового апарату і є важливим джерелом інформації з питань теорії та історії українського й зарубіжного мистецтва.

Окремо створюються база даних «Листівки (аркушеві видання) періоду 1880–1945 рр.» та описи листівок XIX – початку XX ст., періоду Другої світової війни, кінця XIX – початку XXI ст. та БД «Український плакат».

Електронні каталоги, які формує відділ музичних фондів, містять інформацію про музичні твори вітчизняних і зарубіжних композиторів, музичний фольклор, довідкову профільну літературу, монографії з питань музикознавства, фахові періодичні видання, навчальні посібники, звукозаписи. Також створюється ресурс «Українська музична періодика (1923–1931)». Це повнотекстовий інформаційний ресурс, що відображає змістове наповнення щомісячних журналів «Музика» (1923–1927), «Музика – масам» (1928–1930) та «Музика мас» (1931) – перших україномовних журналів із питань музичного мистецтва, які видавало Музичне товариство ім. Леонтовича.

Низку окремих баз даних створює відділ газетних фондів. Ці бази даних розкривають склад газетних фондів починаючи з 1732 до 2016 р. та репрезентують увесь спектр вітчизняної газетної періодики за 200 років.

Загальнобібліотечні бази даних:

- Електронна бібліотека «Україніка». Це – національний довідково-інформаційний і документальний ресурс архівних, рукописних і друківаних джерел, створених в Україні або інших державах, про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу.

- Електронна колекція «Володимир Іванович Вернадський». БД сформована за прийнятою схемою розміщення матеріалів, які відображають життєвий шлях ученого – засновника НАН України і НБУВ – та його наукову спадщину. Матеріали колекції об'єднано в інформаційні блоки: «Біографічні матеріали», «Бібліографія», «Матеріали про діяльність», «Листування», «Наукові матеріали», «Пов'язані імена», «Галерея», «Медіаматеріали», «Архівні документи». Є можливість перегляду БД у режимі покажчиків: ключові слова, назви творів, імена, дати. Матеріали БД доповнює інтерактивна карта пам'ятних місць, пов'язаних з іменем академіка В. І. Вернадського, – пам'ятників, меморіальних місць, будівель, фотоматеріалів, музеїв.

- Електронна колекція «Тарас Григорович Шевченко». БД містить інформацію про зібрання електронних шевченкознавчих документів (електронних версій або оцифрованих друківаних документів) та інтернет-джерел, що відображають життєвий шлях митця, його творчу спадщину, зокрема прижиттєві видання, матеріали про вшанування пам'яті Кобзаря, бібліографію його творів, медіаматеріали тощо. Інструментом перегляду матеріалів електронної колекції є іконографічний навігатор.

- Широко представлений інтегрований, структурований та науково опрацьований контент «Електронного архіву Михайла Сергійовича Грушевського», який розробляється спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка та іншими учасниками.

- «Електронна колекція карт». БД презентує інформацію про колекцію картографічних документів з фонду картографічних видань, що вміщує документи з XVI ст. до 1960 р., серед них – рукописні та стародруківані карти.

- Електронний ресурс «Книжкові пам'ятки НБУВ». Складається з ресурсу кількох баз даних, які надаються відділами для поповнення цифрового ресурсу НБУВ. Містить описи найцінніших і найдавніших книжкових пам'яток: рукописних книг; інкунабул; палеотипів; стародруків кириличним, гражданським, латинським шрифтом; українських видань до 1860 р. включно.

Спеціальна увага до формування цифрового представлення на сайті найцінніших зразків історико-культурної спадщини з колекцій НБУВ приділяється на третьому етапі створення ресурсів, коли виникають умови для нових технологічних рішень [36] та вже опрацьовані методологічні книгознавчі й кодикологічні засади створення баз даних.

- У *«Цифровій бібліотеці культурної спадщини»* репрезентовано повнотекстове зібрання оцифрованих документів історико-культурних фондів НБУВ, структурованих за колекціями, видами документів та за предметно-тематичними рубриками. Цей ресурс, безумовно, не розкриває усієї повноти унікальних фондів і сьогодні триває поступове його наповнення відділами-фондоутримувачами. Але досягнуті принципові технологічні рішення щодо організації та подальшого розвитку ресурсу. Відбір документів для оцифрування здійснюється за такими основними критеріями: цінні та унікальні, пошкоджені, підвищеного попиту.

- Найбільшою за кількістю документів є колекція україніки, яка містить важливі для дослідників джерела знань про Україну та український народ. Цифрові ресурси українознавчої тематики поповнюють колекцію е-бібліотеки «Україніка» (<http://research.nbuv.gov.ua/node/36>). Ресурси структуровані за блоками – національна бібліографія, рукописні та архівні фонди, книжкові пам'ятки та колекції, «Україніка» (е-бібліотека).

- *«Український національний біографічний архів»* (УНБА) – електронний науково-інформаційний ресурс, формування якого започатковано Інститутом біографічних досліджень (ІБД) на основі нагромаджених ним електронних баз історико-біографічних даних та біобібліографії. УНБА є оригінальним вітчизняним інформаційним продуктом, відкритим в основній своїй частині для вільного доступу. Метою укладачів УНБА є створення фундаментального вітчизняного науково-інформаційного ресурсу, який би інтегрував вивірену інформацію про діячів України минулих часів і слугував зростаючим інформаційним потребам сфер освіти, науки, культури, державного управління, завданням репрезентації України у світі. УНБА формується як складнострук-

турована база різноманітної біографічної та бібліографічної інформації про співвітчизників усіх національностей, віросповідань, політичних переконань, яким належить певний індивідуальний внесок у розбудову освіти, науки, культури, економічного і політичного життя України. УНБА включає також персоналії вихідців з України, знаних у світі своєю діяльністю на ниві політичного, соціально-економічного та культурного розвитку інших народів і держав, зарубіжних діячів, відомих дослідженнями та пропагандою української історії і культури, участю у розбудові економічного і соціального життя України. Цей ресурс створено Інститутом біографічних досліджень (директор член-кореспондент НАН України В. Попик) [38], який відповідає за його технологічне забезпечення та наповнення контентом (<http://research.nbuv.gov.ua/node/39>).

Відділи-фондоутримувачі постійно формують і поповнюють бази даних на засадах книгознавчого, археографічного та бібліографічного опису документів. Розвиток цифрових соціогуманітарних бібліотечних проєктів відбувається у плідній співпраці ІТ та співробітників історико-культурних фондів, зокрема, поповнюються для репрезентації на сайті НБУВ «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», Е-бібліотека «Україніка», Е-колекції «Сковородіана», «Шевченкіана», «Літературно-художні журнали доби українізації», «Репресована література» та інші. Значну частину цінних джерел історико-культурної спадщини представляють бази даних, що створюються у відділах-фондоутримувачах історико-культурної спадщини, передусім Інституту рукопису, Інституту книгознавства, Інституту архівознавства, Інституту біографічних досліджень та Інституту бібліотекознавства, в окремих науково-бібліографічних відділах: національної бібліографії, довідково-бібліографічному, пресознавства та ін.

В інформаційному суспільстві створення ресурсу цифрової документальної пам'яті перетворюється на науково-дослідні проєкти, що виконуються між-дисциплінарними колективами вчених за допомогою інноваційних технологій цифрової гуманітаристики [39]. У пригоді стає вивчення міжнародного досвіду та його апробація у створенні комплексних цифрових проєктів НБУВ з урахуванням специфіки розвитку соціогуманітарного знання в Україні.

Історико-культурні проєкти НБУВ відповідають розвитку сучасного напряму досліджень у галузі цифрової гуманітаристики. Термін «цифрові гуманітарні науки» (digital humanities, DH) має певну семантичну складність, він є результатом динамічного діалогу між різними аспектами методології ІТ-

технологій та гуманітарних наук. Цифрові гуманітарні проєкти завжди міждисциплінарні, і хоча в багатьох випадках методологія, що виникає в такій співпраці, не є новою науковою парадигмою, але вона часто пропонує інноваційне вирішення складних традиційних завдань, дає свіжі ідеї для подальших досліджень.

Сьогодні виникає проблема організації бібліотечного консолідованого електронного ресурсу на фонди національних наукових бібліотек НАН України та доступу до світових наукових і культурних ресурсів, що потребує формування власних ресурсів та баз даних, а також сервісів, що розвивають дистанційне обслуговування, впровадження розширеного інструментарію цифрової наукової комунікації. Зокрема ЛННБ України ім. В. Стефаніка має власний сайт (<https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/golovna2/>), на якому користувачі отримують оперативну інформацію, пов'язану з читацькими потребами (бібліотечні послуги, ресурси і фонди, електронний та імідж-каталоги, проблемно зорієнтовані бази даних тощо). Сьогодні цифрові ресурси ЛННБ також у результаті низки бібліотечних проєктів активно розвиваються, але повною мірою не представлені в інформаційному просторі держави.

На порядку денному нині питання координації та консолідації діяльності наукових національних бібліотек НАН України, створення розподіленого, але інтегрованого у систему академічного ресурсу культурної спадщини НБУВ та ЛННБ України ім. В. Стефаніка, у яких зберігається основний масив джерел культурної спадщини України. У Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаніка також проводиться робота з організації цифрових колекцій і вже існує великий за обсягом проєкт цифровізації, згідно з яким розпочато створення «Цифрової колекції книжкової спадщини Наукового Товариства імені Т. Г. Шевченка» та інтелектуалізується розкриття її змісту шляхом підготовки інтегрованої інформації про фізичних осіб та бібліографічних видань Наукового товариства імені Шевченка в повну бібліографічну базу [40].

У методологічних аспектах та аспектах створення цифрової колекції НБУВ та ЛННБ працюють з використанням наукових підходів до повноти, принципів відбору та репрезентації цифрових колекцій такого масштабу, що значно полегшує подальшу роботу з конвергенції культурних ресурсів наукових бібліотек з іншими суб'єктами культури, формування бібліотечного електронного ресурсу фондів національних та організації доступу до світових наукових і культурних ресурсів.

7.4. Питання науково-технічного та організаційного забезпечення розвитку цифрового ресурсу культурної спадщини бібліотек в умовах воєнного часу

Крім створення загальнодержавних засад відображення меморіальної джерельної пам'яті у соціокультурному просторі, невідкладним залишається питання забезпечення потужною комп'ютерною технікою головних зберігачів національної пам'яті – національних наукових бібліотек України, яке особливо гостро постало у період широкомасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Брак нового комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення унеможливує вирішення бібліотеками їхніх складних завдань. На допомогу прийшли західні партнери, які започаткували низку ініціатив з порятунку культурної спадщини та підтримки бібліотек і взяли на себе безкоштовне вебархівування сайтів та баз даних цінних та інформаційно значущих колекцій українських бібліотек з технічною і консультативною допомогою. Вони не лише допомагають електронною технікою, а й розміщують ресурси у хмарних сховищах. Станом на кінець 2023 р. заархівовано понад 5 тис. вебсайтів і створено резервні копії даних українських бібліотек та установ культури загальним обсягом понад 50 терабайт. Устаткування для оцифрування власних фондів у рамках проєкту SUCHO отримали більше 70 бібліотек та культурних установ України [41]. Ця робота тривала й протягом 2024 р. [42], зокрема щодо підтримки ресурсів національних бібліотек.

Екзистенційного виміру набув і пріоритетний розвиток дистанційного обслуговування та впровадження онлайн-сервісів. Створення електронних ресурсів супроводжується розвитком нових сервісів дистанційного доступу. При цьому фахівцями розглянуто унікальний досвід функціонування електронного сервісу НБУВ в галузі створення багатоорієнтованих ресурсів, проаналізовано ефективність обслуговування різних категорій бібліотечних користувачів, зокрема органів державної влади та самоврядування [14, 21, 43, 44].

Ці питання стали одним з основних напрямів діяльності наукових національних бібліотек НАН України, серед яких Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського належить провідна роль у формуванні ресурсів історико-культурної спадщини.

Одним із потужних проєктів щодо відновлення науково-дослідної інфраструктури України, створення Центру передового досвіду через формування бази експертів та кращих практик є платформа Science at Risk (<https://scienceatrisk.org>), профінансована Alfred P. Sloan Foundation (США). Станом на кінець 2023 р. на платформі формується реєстр постраждалих наукових установ з орієнтовним кошторисом їх відновлення, представлено мережу експертів з різних галузей знань, опубліковано чотири білі книги, що впорядковують досвід вітчизняних учених зі збереження наукових праць, колекцій та установ. Особлива увага приділена бібліотекам як центрам ресурсів наукових знань та культурної спадщини. Наводяться методичні рекомендації щодо збереження та повоєнного перезавантаження архівів, колекцій, дослідницької інфраструктури тощо [45].

Значний внесок у підтримку науки і культури зроблено світовими агрегаторами наукових ресурсів (передусім Elsevier та Clarivate Analytics), які подовжили передплату на свої бази даних і скасували низку обмежень, пов'язаних із дистанційним доступом, зокрема до наукового порталу Research4 Life [46].

Сьогодні ЮНЕСКО та IFLA почали фінансування Національної електронної бібліотеки України (НЕБУ). Варто спеціально наголосити, що ЮНЕСКО своєю багатогранною діяльністю сформувала міжнародну правову основу та впровадила міжнародні принципи культурної політики (культурної ідентичності та культурного розмаїття), відпрацювала їхню терміносистему, організувала роботу зі створення цифрових ресурсів, стандартизації технологій описування, зберігання, обміну та доступу до джерел культурної спадщини. Вона організувала вироблення спільних концепцій розвитку поняттєвого апарату культури і культурної спадщини. Однак у кожній державі існують свої специфічні особливості і своя стратегія розвитку культури в аспекті національної ідентифікації [13].

Варто зазначити, що створювана НЕБУ відіграватиме роль спільного джерельного національного ресурсу як колективної пам'яті та може стати вагомим джерелом не лише оперативного використання, а й переосмислення процесів і тенденцій історичного розвитку України, її історії, та культури, ролі у глобальній світовій спадщині, на засадах якої відкриваються перспективи консолідаційних моделей розвитку українського суспільства.

За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики, реалізація проєкту створення НЕБУ відбудуватиметься впродовж 2024–2029 рр. У цей

період планується впровадити централізовану систему довготривалого зберігання електронних документів, організувати онлайн доступ для користувачів та посилити захист об'єктів національного значення, що сприятиме інтеграції України у світовий науковий, освітній, культурний та інформаційний простір. Підготовлено проєкт Концепції створення Національної електронної бібліотеки України, проєкт Плану заходів з реалізації мети і завдань, визначених проєктом Концепції створення Національної електронної бібліотеки України, та проєкт Положення про Національну електронну бібліотеку України [47]. Водночас потребує вивчення наявний досвід вітчизняних бібліотек України, передусім публічних та наукових, з урахуванням їхніх функцій. Не виключено й паралельне існування ресурсів бібліотек національного рівня, але має бути прийняте рішення про засоби інтеграції та комунікації, програмне забезпечення, метадані тощо.

Інтеграція джерельної бази може вирішити проблеми змісту і розвитку соціокомунікаційного простору України та його фундаментального впливу на формування національної самоідентифікації і створення образу суспільного ідеалу. Вирішення завдань формування образу суспільного ідеалу потребує якісно нового ставлення держави до питання розвитку національних інформаційних соціокультурних ресурсів. Забезпечення поступального національного розвитку можливе лише на власній потужній джерельно-інформаційній основі, що потребує оновлення суверенних інформаційних ресурсів, нарощування можливостей продукування власними силами інформації, необхідної для всебічного розвитку українського суспільства відповідно до визначених цілей, ідеалів, духовно-ціннісних орієнтирів [48].

Встановлені тісні зв'язки з такою авторитетною міжнародною організацією як Конференція європейських національних бібліотекарів (CENL) – мережа 46 національних бібліотек у 45 країнах Європи. На цій конференції щорічно виступає з доповідями про стан українських бібліотек і зміни пріоритетів у формуванні ресурсів науки і культури та організацію відкритого доступу генеральний директор НБУВ Л. Дубровіна [49]. Сьогодні НБУВ бере активну участь у міжнародних проєктах і заходах CENL. CENL організувала значну допомогу українським бібліотекам [50].

Важливим напрямом розвитку ресурсної бази України є діяльність НБУВ у спеціальній робочій групі Національної академії наук України, яка розробляє конкретні шляхи входження до Європейської хмари відкритої науки, впро-

вадження міжнародних стандартів та принципів відкритої науки, що сприяє розвитку потенціалу для інтеграції наукового доробку українських вчених до європейських та міжнародних цифрових комунікацій.

Професійні бібліотечні науковці широко обговорюють питання інтеграції електронних ресурсів національних та великих наукових бібліотек України. Передусім таке обговорення відбувається на щорічних міжнародних конференціях, які поводять НБУВ та міжнародне співтовариство. У 2023 р. в Національній бібліотеці Молдови за підтримки Міністерства культури Республіки Молдова та CENL[51] відбулася конференція “Social resilience and stronger professional networks as preconditions for peace” («Соціальна стійкість та міцні професійні мережі як передумови для миру»). У роботі конференції брали участь генеральний директор НБУВ Л. Дубровіна [52], директор Інституту інформаційних технологій К. Лобузін [53] і завідувач відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків Л. Дем'янюк [54].

Бібліотечна спільнота організовує спеціальні обговорення питань формування ресурсів для збереження наукової культурної спадщини на засіданнях круглих столів. Зокрема, варто назвати засідання круглого столу «Досвід українських бібліотек зі збереження документальної спадщини шляхом створення цифрових колекцій», яке відбулося наприкінці травня 2023 р. в онлайн-форматі. Об'єднавчим осередком для обговорення цієї важливої теми стала Українська бібліотечна асоціація. Захід організовано в межах проекту створення Національної електронної бібліотеки України. Фахівці провідних вітчизняних бібліотек поділилися своїми напрацюваннями щодо збереження фондів та оцифрування цінних і рідкісних видань.

Із ґрунтовною доповіддю «Цифрові колекції історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: досвід створення» виступила директор Інституту інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського К. Лобузін. Практикою роботи Національної історичної бібліотеки України в цьому сенсі у доповіді «Досвід НБУ з оцифрування та опрацювання цифрових копій з метою представлення документів для користувачів у мережі Інтернет і формування страхового фонду» поділились заступник генерального директора НБУ з питань використання нових інформаційних технологій Т. Спанчак, бібліотекарі відділу телекомунікаційних технологій та електронних ресурсів С. Опенько й О. Новицький. В обговоренні взяли участь працівники Центральної науко-

вої бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. З доповіддю «Зберігаємо культурне надбання: електронні архіви Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна» виступили директор бібліотеки І. Журавльова та заступник директора О. Бабічева. Під час відеоконференції також обговорено важливі питання процесу оцифрування та збереження культурного надбання України, технічного і кадрового забезпечення, виклики та перспективи реалізації успішних практик українських бібліотек у проєкті створення Національної електронної бібліотеки України [55].

В Україні відбулося широке обговорення питань оцифрування культурної спадщини, що зберігається в бібліотеках, архівах, музеях. Фахівці наголошують, що оцифрування передбачає визначення першочерговості документів, які потребують оцифрування, високу якість створюваних цифрових копій та можливість забезпечити їх надійне зберігання [56].

Ці питання тісно пов'язані з питаннями соціокультурної ідентифікації та національної ідентичності українців у прагненні зберегти свою державу та її потужність, що потребує й формування оновленої концепції та нової структури соціокультурного простору національної пам'яті та векторів розвитку політичної, наукової, соціокультурної та інформаційної діяльності держави.

В умовах воєнного стану змінюються ціннісні орієнтири діяльності наукових бібліотек, які по-новому організують свій комунікаційний простір. Це призводить до появи нових напрямів бібліотечного сервісу, що орієнтовані на надання послуг у просторі віртуальних комунікацій у віддаленому режимі, замовлення літератури, електронної доставки документів тощо. Зі зростанням обсягів електронних ресурсів виникають нові форми організації документів, зокрема, вебсайти, електронні бібліотеки, електронне доставляння документів, віртуальна довідка, фахове дистанційне консультування, електронна читальна зала, онлайн-замовлення, доступ до інформаційних бібліотечних продуктів – бібліотечних новин, списків нових надходжень літератури, каталогів, колекцій електронних книг, баз даних тощо.

РОЗДІЛ 8

ПРИСКОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І ЗРОСТАННЯ РОЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКТОРА У ЗАСВОЄННІ ІНФОРМАЦІЇ

Як це не парадоксально, але на інформаційному етапі життя суспільства ми почали значно менше читати серйозні книги, що дають потрібні сучасній людині знання. Причини криються не лише у значно застарілих порівняно із сучасними інформаційними процесами методиках навчання в дитячому і юнацькому віці, коли формуються стійкі пізнавальні стереотипи, потрібні в дорослому житті. В умовах високих темпів сучасної еволюції, звуження виробничої спеціалізації пересічний член суспільства засвоює меншу глибину раніше обов'язкових для прийняттого світогляду знань. Функціонально звужуються сфери діяльності більшості людей. Водночас зростає кількість напрямів людської діяльності та інтенсивність інформаційних потоків, що її обслуговують. Орієнтація в інформаційному середовищі при цьому за межами власної професії значною мірою задовольняється короткими витягами текстових матеріалів інтернету, які збагачує звуковим та зоровим матеріалом телебачення. І це задовольняє значну частину інформаційних запитів на побутовому рівні. Можна згадати ще розважальні телерадіопрограми із широким спектром тематики, але на рівні легкого, необтяжливого сприйняття популярних верхівок знань. І водночас інфраструктура розвитку майже непомітно мало не щоденно нарощує обсяги обов'язкової для життя сучасної людини науково-практичної, науково-популярної інформації. Це зумовлено закономірністю інформаційного суспільства, що проявляється у відчутному зближенні науки з практикою.

Такої інформації для розвитку суспільства потрібно все більше й більше. Процес змін під впливом підвищення ефективності перетворювальних процесів, що реалізуються сучасною цивілізацією, також стрімко прискорюється. Саме він і потребує зростаючих обсягів супутньої інформації. Ця інформація

обслуговує діяльність, спектр якої постійно розширюється відповідно до зростаючої кількості й складності викликів навколишнього світу.

Науково-технічний рівень глобальних перетворень та інформатизації в пост-індустріальному суспільстві зумовлений переходом до наступного етапу інформаційно-енергетичного впливу на сучасну цивілізацію. Для цього прояв необхідної енергії вищого порядку відкривається в акумуляції необхідної людині зовнішньої енергії, яка добувається через використання все нових видів матерії навколишнього світу. Ця енергія, через реалізацію необхідних для існування живих організмів обмінних процесів, забезпечує також стимулювання еволюції людини і суспільства, а також іще невідомих нам видів біологічних і вищих енергетичних істот із все більш ефективними засобами життєзабезпечення та перетворення навколишнього середовища. Але при всьому цьому обсязі різноманітної інформації та наявних можливостях її обробки сьогодні людина не в змозі приймати оптимальне рішення у все більшому числі ситуацій, що потребують швидкого реагування. Більше того, аналіз наявних перспектив свідчить про подальше ускладнення цієї проблеми в майбутньому.

Відомо, що місткість інформаційних каналів людини обмежена. Вона не може реагувати на подразники (в мілісекундах):

- звукові: 120–180;
- температурні: 150–240;
- відчуття болю: 40–1000;
- оптичні ефекти: від 150 до 225.

При цьому певна унікальність може проявлятися як результат тренувального процесу, у якому суттєве місце відводиться вдосконаленню психологічних факторів людської свідомості. Наприклад досвідчені шліфувальники розрізняють просвіти між поверхнями в 0,6 мікрметра, тоді як звичайна людина не може помічати проміжки, менші за 10 мікрметрів. Досвідчені текстильники розрізняють до 200 відтінків чорного кольору. Художники помічають різницю в пропорціях предметів, якщо вони навіть не перебільшують 0,006 їхньої величини. Усі ці процеси відбуваються на тлі розвитку інформаційних ресурсів.

На практиці сьогодні ми маємо справу з надзвичайно розпорошеною джерельною базою в інформаційній сфері. Крім того, на ефективність використання наявного ресурсу інформації впливає і різна якість процесів нового інфотворення, і різні рівні розвитку самих форм відображення змісту, і різна культура використання інформації, і багато інших факторів, які загалом зни-

жують потенціал використання ресурсів розвитку. Цю проблему не спроможні ефективно вирішувати наявні системи обробки інформації, до пошукових систем у сфері електронних ресурсів включно. Сучасні електронні інформаційні бази, традиційні фонди друкованої інформації бібліотек і нові технологічні утворення на кшталт «фабрик думки» у своїй сукупності не забезпечують належного інформаційного супроводу прогресивних перетворень.

Якісним кроком у цьому процесі стала комп'ютеризація, коли людина створила механізми, здатні аналізувати дані і виробляти в дуже стислі терміни значні обсяги інформації, на базі цієї інформації формувати інформацію вищого порядку, «думати» над контентом за принципами, що відрізняються від процесів людського мислення. При цьому – з результатами, що у певній частині випадків відрізняються від одержуваних людською свідомістю. Для розробки проєктів, пов'язаних із оборонними та наступальними заходами у військовій сфері, а потім і в інших технологічно складних видах діяльності, все більше використовуються технології штучного інтелекту.

Проторений уже людством шлях обробки зростаючих обсягів електронних інформаційних ресурсів через подальше ускладнення комп'ютерних систем не дає в перспективі вичерпних результатів. Він все більше натикається на ті можливості людини, що обмежують її реагування на навколишній світ. У роботі зі складними значеннями обчислень, в управлінні обчислювальною технікою у складних умовах людина все частіше передає відповідні функції робототехніці. Сучасна людина вже не може осягати всі важливі для неї аспекти навколишнього світу в сукупних явищах традиційної еволюції психіки, у формуванні на базі цієї сукупності емоційних установок, що мають бути мотиваційним приводом для негайних дій, поведінкових чинників. У калейдоскопі подій, ситуацій, інформаційних потоків, навіть із нинішнім використанням оплавленого в багатівіковий пласт практичного досвіду емоційного світу, людина не в змозі на етапі неоіндустріалізації [1] постійно тримати в усьому обсязі психічних уявлень множину важливих для її життєздатності аспектів сучасного життя. У стані такої невизначеності вона зазнає постійної психічної напруженості від усвідомлення можливих непізнаних небезпек.

Варто зауважити, що до стимулів розвитку сучасної людини входять також енергетичні впливи космічних енергій, що резонують з енергетичними пульсаціями людського організму. Частота цих пульсацій зростає в процесі навчання, при включенні особистості в наукову діяльність. Зростання частоти і впливу

космічних енергій на свідомість людини стимулює бажання до розвитку, до вдосконалення на шляху суспільного прогресу. Ці психологічні орієнтири на нинішньому етапі є, очевидно, найважливішими, оскільки вони монтувались із складових батьківських психологічних чинників в умовах прийняттого рівня суспільного достатку для особи і суспільства. Треба до цього додати, що рівень психологічних пульсацій значною мірою визначається, як зауважував І. Валлерстайн, не тільки інтелектуальними чи вольовими якостями, а й соціальною своєчасністю – у світосистемному сенсі. Ця соціальна своєчасність напряму пов'язана із соціальною психологією. У процесі активної життєдіяльності особи в суспільстві на її інформаційно-психологічний розвиток із суто земних факторів найбільше впливають ті, що пов'язані з навчанням та заняттям наукою. Пульсації вищих космічних енергій у резонансі з пульсаціями людини формують в енергетичній системі людини тенденції до подальшого розвитку, є спонукальним чинником пізнавальної діяльності, використання необхідних енергій навколишнього середовища для свого подальшого розвитку.

У контексті розгляду цього питання варто зазначити, що еволюція більшості біологічних видів відбувається насамперед під впливом навколишнього середовища. І коли ця еволюція не встигає за змінами впливу середовища, види зникають із біологічної реальності. Водночас на біологічні види глибше впливає ще один фактор еволюції. Він пов'язаний із дією космічних енергій на відповідну сферу біологічних істот і проявляється насамперед у спонуканні до еволюції. Проте його вплив зростає лише з ростом частот власних пульсацій біологічних об'єктів. Як зазначає Ю. Н. Харарі, «...організм – це алгоритми і алгоритми можна представити математичними формулами» [2, с. 143].

Колівальні процеси цієї системи входять у резонанс з енергіями Космосу. Засвоєння при цьому енергій вищих частот, джерелами яких є матеріальні об'єкти вищого рівня розвитку, сприяє якісному розвитку земних біооб'єктів. Земні біологічні об'єкти тією чи іншою мірою відчують цей процес як певний потяг до розвитку, до формування можливостей для виживання. При збільшенні енергетичних витрат у процесі розвитку обмінів біологічних об'єктів з навколишнім середовищем зростає потреба в забезпеченні об'єкта енергоресурсом розвитку. У разі нестачі такого матеріалу об'єкт змушений вишукувати додаткові можливості для своєї еволюції, забезпечувати себе необхідним енергетичним ресурсом за допомогою власного пристосування до змін середовища, більшої кількості і розширення асортименту використовуваних природних

компонентів для енергозабезпечення, більш продуктивного їх перетворення в потрібні енергії, підвищення ефективності акумуляції цих енергій.

Одним із перспективних напрямів освоєння багатогранності світу в наш час стає використання штучного інтелекту. Відповідні розробки вже пройшли певне число рівнів технологічної еволюції. У найбільших міжнародних компаніях з великим ресурсом фінансування дослідницьких робіт вони виходять на дев'ятий рівень складності. Сьогодні комп'ютери виконують великі за обсягами і складністю види обчислювальних робіт, роблять суттєвий внесок у прогностичні проекти. Таким чином, здається, вирішуються проблеми інформаційного перенасичення. Але...

З розвитком процесів використання штучного інтелекту людський розум почав натикатися на істотні проблеми порозуміння з ним. Логіка штучного інтелекту з розвитком його складності все більше відрізняється від людської. На причинах цієї неузгодженості зупинимось пізніше. Зауважимо лише, що ця тема є дуже важливою для практики не лише в перспективі, а й досить часто дає про себе знати вже сьогодні. Наприклад, виходячи на рівень співробітництва з цим інтелектом, люди помічають, що відносини із цим розумом можуть ставати суворою і далеко не завжди приємною реальністю. Так, радянський космічний корабель-ракетоплан «Буран», створений у рамках програми «Енергія – Буран», у першому своєму експериментальному польоті в космос відмовився виконувати подані з землі команди на посадку і забезпечив приземлення в несподіваному для операторів на землі алгоритмі. Пізніше розслідування виявило правильність команд комп'ютера корабля, оскільки він точно враховував дії сильних повітряних течій на 6–8-кілометровій висоті, що могли б у земному варіанті приземлення призвести до аварії.

Інший, вже трагічний, приклад непорозуміння комп'ютерного інтелекту із земним розумом стався під час випробувань взаємодії російського підводного безпілота «Лошарик»⁴ з базовою платформою випробувальників. У результаті спроба його тимчасового відключення була сприйнята

⁴ Як повідомлялося, Міноборони РФ заявило, що чотирнадцять моряків-підводників Військово-морського флоту (ВМФ) загинули, отруївшись продуктами горіння під час пожежі на науково-дослідному глибоководному пристрої. Російські ЗМІ писали, що надзвичайна подія сталася 1 липня близько 20:30 на спусковому пристрої глибоководного атомного підводного човна АС-12, відомого як «Лошарик» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2736882-officer-vms-rf-vvazac-so-zagiblij-ekip-az-losarika-zupiniv-planetarnu-katastrofu.html>).

комп'ютером безпілотника як напад і він самостійно привів у дію захисне озброєння, що призвело до жертв серед конструкторів.

У наш час штучний інтелект усе ширше застосовується в ситуаціях, коли у стислі терміни потрібно приймати важливі рішення і при цьому здійснювати обробку дуже великих обсягів інформації. В усіх цих випадках людина отримує результат, але практично не може контролювати процес його одержання. І все ж багатоаспектність сучасності, пов'язана з технічним прогресом, спонукає до все ширшого використання штучного інтелекту. Йому передається все більше функцій, пов'язаних із прийняттям рішень у стислі строки або в умовах функціонування механізмів за несприятливих для людини високих і низьких температур, радіоактивних впливів та інших екстремальних ситуацій.

Очевидно, можна навести й інші приклади неузгодженості у взаєморозумінні штучного і людського інтелекту. Вони серйозно непокоять дослідників. Водночас цивілізація все більше переймається проблемами формування людського світогляду у період масової комп'ютеризації, взаємодії з нею. Провідні західні вчені з тривогою фіксують суттєве відставання у розвитку менш фінансованих, таких, що забезпечують менший прибуток, гуманітарних наук порівняно з технічними. Це зумовлено ринковими закономірностями. Уже сьогодні такий стан справ істотно впливає на якість штучних інтелектуальних систем у роботі передових міжнародних компаній.

У мозкових атаках на тему штучного інтелекту все більше проявляється ідея його «олюднення»⁵. І в реалізації цього завдання не обійтися без використання можливостей бібліотек. Однак, якщо у великих проєктах сьогодні відбувається зближення інтересів людини з можливостями комп'ютера, то в ситуаціях, коли велику кількість інформації доводиться обробляти для важливих, проте не таких значущих цілей, методи олюднення ще не дають ефективних результатів. Практика напрацювання психологічних механізмів освоєння нових масивів інформації сьогодні актуалізується. Цей психологічний механізм найбільшою мірою відображає «людяність» інформаційних потреб у розмаїтті можливостей варіантів подальшого людського прогресу, починаючи від розробки ідеї та проєктування.

Варто зауважити, що ми досить докладно зупиняємось на вступній тезі пропонованого видання, розраховуючи знайти в нашому читачеві однодумця

⁵ Під поняттям олюднення у цьому тексті маємо на увазі врахування інтересів існування і розвитку людської цивілізації в умовах трансформацій навколишньої дійсності. (Прим. авт.)

у ставленні до видань такого типу. Ми намагаємося заохотити його відійти від традиційного нині сприйняття книги як джерела пізнавального процесу і задоволення. Виникає потреба внесення в масиви ще недавно дуже читабельної науково-популярної літератури розділу науково-практичних видань, орієнтованих на суттєве розширення аудиторії, яка працює над практичним впровадженням актуальних наукових розробок. Ідеться про орієнтири самовдосконалення людини у свідомій оптимізації управління фізіологією сучасної праці⁶ в умовах широкої інформатизації.

Пропоноване видання має на меті полегшити спроби створення оптимального управління тими психічними процесами і настроями, що відповідно до обставин орієнтують на швидке реагування. Хотілося б, щоб читач не листав сторінки в пошуках несподіваних поворотів сюжету, і навіть не намагався за допомогою цього видання одержати негайний практичний результат. Вже в наш час напрям такого комбінованого реагування психічних процесів і електронних технологій прискорює тривалість обробки великих масивів інформації. І цей процес буде суттєво вдосконалюватись із вдосконаленням людини.

Працюючи над вирішенням тих чи інших сучасних проблем, ми помічаємо підключення психіки людини до пошуку корисного матеріалу. Такий стан стає інтуїтивно найшвидшим поштовхом правильної реакції на все те, що відбувається навколо. Не випадково у спорті, у військових вправах доведення певних дій до автоматизму, до формування відповідної психічної установки забезпечує оптимальний результат.

Повернення до розвитку певних людських якостей у сприйнятті навколишнього світу несподівано набуло актуальності в умовах сучасного життя, і особливо – в екстремальних життєвих ситуаціях, пов'язаних із безпековими викликами. Сьогодні таким найбільш болісним викликом для України стало повномасштабне російське вторгнення.

Щоб разом з авторами спробувати відчути якісну відмінність пропонованого видання від белетристики, від шкільних підручників, пропонуємо Вам узяти в руки цю книгу, розкрити, подивитись на зміст і спробувати вибірково прочитати кілька сторінок. І якщо «підє», «зачепить», висловлюючись

⁶ У центрі вивчення фізіології і психології праці, з теоретичної і практичної точок зору, перебуває людина, яка виконує різні види трудової діяльності в умовах інформатизації. (Прим. авт.)

на сучасному жаргоні, знайде відгомін у Вашій свідомості, – тоді вже читати уважно.

Свої мети автори досягли б, якби пропонований текст став допомогою в активізації психологічних процесів на етапі сучасних викликів перед людиною. Людина має навчитися управляти психікою під впливом терміново важливих подій, сприяти вибудові нових психологічних орієнтирів для обґрунтування й оцінки власних дій. І якщо ця книга не зможе допомогти в якійсь конкретній кризовій ситуації, це не означатиме імперативно, що вона не буде корисною в деяких інших ситуаціях, за іншого прочитання подій. Ми сподіваємося спільними зусиллями з нашими партнерами – читачами – вийти на оптимальні принципи розвитку науково-практичної літератури для реагування на стислі в часі події, як цього все наполегливіше потребує сьогоднішня. Таким чином, науково-практична література цього напрямку має все ширше входити в практику діяльності активних членів суспільства.

Стосовно процесу олюднення варто зауважити, що в ньому власне відсутні якісь принципові спеціальні технічні інновації. Робота, обмежена власними інтересами людини, була для неї характерною завжди. Вона задовольняла запити людського організму, а пізніше – також людських спільностей, до яких входив індивід. Усі дії при цьому були «олюдненими», обмеженими тими чи іншими людськими інтересами. Так само можна було говорити про вплив на навколишній світ усіх тварин, певну частину яких людина примусила певною мірою олюднювати свої дії – збирати мед, давати молоко, возити на собі людей, переміщувати вантажі і т. ін.

Сьогодні практично всі сфери діяльності характеризуються різко зростаючими масивами інформації, що постійно прискорює суспільний прогрес. Ми всією нашою цивілізацією увійшли в період справедливо несхвалюваних китайцями кардинальних змін в усіх сферах життя. І в кожній із цих сфер стикаємося з новими, незвіданими проблемами. Великими і малими. І парадоксальним є те, що саме малі, відображені в елементарних часточках буття проблеми, набирають для сучасної людини все більшої значимості. Як слушно зазначає Р. А. Уїлсон, «... те, що ми сприймаємо, залежить від того, що ми вважаємо можливим. Якщо змінюються наші уявлення про можливе, змінюється і наше мислення і ефективність інформаційних обмінів. Деякі наші нові сприйняття не витримують еволюційного тестування; інші ж будуть панувати в людському світі в наступному столітті» [3, с. 222]. У наш час, таким чином,

мова йде про якість мислення та ефективність спілкування на цивілізаційному рівні, що в умовах сучасного розвитку забезпечують у все більшій мірі ефективність планетарного розвитку.

В енергоінформаційних процесах людського суспільства триває неперервне виробництво матеріальних і духовних благ, відбувається еволюція самої людини, розвиток її можливостей і здібностей, здійснюється творення нових і нових соціальних спільностей... Ці процеси поширюються в позавиробничій сфері, у громадській діяльності, сімейно-шлюбних стосунках, навчанні, організації дозвілля тощо. Одним словом, життя кожної людини вплетене в густу мережу найрізноманітніших соціальних зв'язків і дій. Кожен суспільний індивід стає учасником і одночасно їх творцем. І в цій складній суспільній організації з відповідною системою інформаційних комунікацій і баз кожен дієздатний її член бере участь у наповненні такої кількості інформаційних зв'язків, яка відповідає кількості виконуваних ним соціальних функцій.

Отже, у процесі розвитку кожного окремого біологічного організму, представника рослинного, тваринного світу, а також популяції людей можемо спостерігати дію природної структуризаційної програми розвитку, що проявляється в ускладненні системи, внутрішніх її енергетичних зв'язків і пульсацій, оновленні життєздатності закладених життєвих функцій. На те, що рівень цього програмування має саме тонкоенергетичну природу, наочно вказує той факт, що потужним електромагнітним випромінюванням, радіоактивністю можна порушити цю програму й одержати організм із суттєвими відмінностями або ж організм, цілком нежиттєздатний.

Поряд із накопиченням напрацьованої суспільством інформації напрацьований і використовуваний людиною інформаційний ресурс впливає через біоенергетичні та біохімічні реакції на розвиток біосфери людини, всіх її біологічних складових. Розвиток цих задіяних в інформаційному процесі складових відбувається з початком розвитку нової людини, з рівня батьківських і материнських енергобіологічних здобутків, у процесі їх розвитку продовжується в інформаційно-енергетичному розвитку нового організму. Цей процес посилюється використанням набутих суспільством знань під час навчання, засвоєння досвіду попередніх поколінь, становлення нової людини. Він також характеризується виробленням національних особливостей ставлення до навколишнього світу, впливу специфіки розвитку соціально-психологічної сфери суспільства. Варто також сказати про особливий розвиток енерго-біо-

логічної системи в організмі людини у процесі наукової роботи під впливом нових знань, їх поєднання з традиційними. Оскільки людину треба вважати насамперед енерго-інформаційною системою, вбудованою у світ земних реалій, що є основним енергетичним джерелом її існування, то наукова діяльність, як діяльність насамперед енергетична, найбільшою мірою впливає на еволюцію польової системи.

Академік Н. Бехтерева стверджувала: «Про надможливості мозку ми знаємо давно. Це передусім природжені властивості мозку, які визначають в людському суспільстві тих, хто може знаходити максимум вірних рішень в умовах дефіциту введеної в свідомість інформації. Крайні випадки. Люди такого гатунку оцінюються суспільством як власники талантів і навіть генії!.. У житті не лише таланта, а й так званої звичайної людини час від часу виникає стан осяяння, й інколи в результаті таких осяянь до скарбниці знань людства кладеться багато золота» [5]. Такі твердження не варто сприймати в статично. Вони, швидше за все, свідчать про поступову еволюцію мозкової діяльності, що проявляється в різних людей за різних обставин нерівномірно, але самою цією нерівномірністю окреслює процес.

У 2000 р. Е. Кандел отримав Нобелівську премію за те, що довів: коли люди чогось вчаться, нейрони і нейронні зв'язки в їхньому мозку змінюються. Він продемонстрував, що навіть, здавалося б, неважлива інформація, яка потрапляє в мозок, тягне за собою структурну перебудову нейронів. Мозок постійно чогось навчається і, відповідно, постійно фізично змінюється. Він працює як м'яз: чим більше ми робимо вправ, тим більше він розвивається. Але найцікавіше, що одна і та сама діяльність по-різному структурує мозок різних людей. Це пов'язано з тим, що в нашому мозку мільярди нейронів, а ланцюжків між ними – ще більше. Найменша деталь спричиняє зміну зв'язків і структур.

Хоча ці дані не свідчать про необхідні сьогодні темпи розвитку мозкової діяльності, вони вказують на те, що мозок може піддаватися зовнішнім умовам розвитку. Інтенсифікація цих змін за адекватного ставлення людини до їх необхідності не лише можлива, а й знаходитиме можливості тривати на більш високих рівнях адаптації. Зв'язок між людьми, обмін інформацією між «локальними інтелектами» також призводитиме до вдосконалення процесу колективного мислення, його прискорення, нагромадження і використання знань.

Можна прогнозувати, що в майбутньому число таких форм буде збільшуватись у зв'язку із формуванням нових запитів суспільства. Як зауважував

А. Урсул, «виходячи із принципу невичерпності матерії, можна передбачити, що видів інформації має бути безкінечна множина, хоча на кожному етапі пізнання інформації буде виявлятися лише обмежене, але щоразу все більше число цих видів» [4, с. 39].

Перспективним, багатообіцяючим рішенням управління великими рівнями інформаційних ресурсів може знову стати розвиток відповідних якостей сучасної людини. Розвинена техносфера інформаційного виробництва має зазнавати певного «олюднення», бути орієнтована на формування інформаційних ресурсів, свідомо обмежених інтересами людської цивілізації та її безпеки. Такому процесу має сприяти зростаючий інтелектуальний рівень людської цивілізації під час її еволюції, формування оновлених, чітко виражених стимулів до життя особи і суспільства, до нейтралізації тих загроз які навколишнє середовище створює для людства своїми змінами. Ці стимули, що виникають на основі сприйняття і свідомісної оцінки одержаної інформації, становлять важливу частину нашого психологічного досвіду. Вони значною мірою формують нашу поведінку, мотивацію до розвитку і є джерелом нашої внутрішньої енергії, що задовольняє нашу життєву мотивацію в сьогоденні.

Внутрішні психологічні стимули – це психологічні фактори, що виникають всередині нас і мають потенціал впливати на наше ставлення до діяльності, наші цілі та результативність. Зі зростанням інтелектуального потенціалу суспільства в системі психологічних орієнтирів зростає значення таких внутрішніх стимулів як духовні цінності, суспільні переконання та інтереси. У конкретної людини вони формуються протягом її життя і впливають на напрям і суть її діяльності. На суспільному рівні такі стимули розвиваються протягом життя поколінь, зазнають революційних змін у переломні історичні періоди, внаслідок зміни суспільно-історичних формацій.

Внутрішні характерні особливості розвитку роду, стимули, і особливо батьківські та материнські біологічно-психологічні впливи, також формують стартові особливості нашої ідентичності і впливають на наш подальший розвиток як особистості. Розуміння внутрішніх стимулів може допомогти нам краще зрозуміти себе, свої цілі та бажання і знайти шляхи для ефективної самореалізації і задоволення у нашому житті [6].

Критеріями оцінок реалізації мотивацій є особистісні і суспільні настрої. Наприклад, якщо ми відчуваємо задоволення від результатів навчання, про-

фесійної діяльності, від успішної відсічі ворогу, цим самим ми позитивно оцінюємо і свою поведінку, і зроблене.

Внутрішні психологічні стимули відіграють важливу роль у нашому житті. Вони можуть бути мотиваційною силою, яка допомагає нам досягати успіху і задоволення від нашої діяльності. Ми хочемо, щоб ці прочитані слова слугували, хоча б на рівні гіпотези, формуванню елементів усвідомлення того, що сильні внутрішні мотивації можуть сприяти реалізації мотивацій насправді, опредмеченню психологічних явищ, впливу глибокої віри на реальність.

Істотною проблемою, насамперед у психологічному аспекті, стає непомірне накопичення контенту, що є орієнтиром у процесах суспільного розвитку, у перетворювальній діяльності сучасної людини. Своїми обсягами і темпами їх зростання, змістовою новизною, енергетикою, раніше незаними формами донесення він створює серйозні проблеми для людської психіки, для свідомості конкретних людей, членів суспільства, для суспільної свідомості загалом. Водночас сучасні уявлення про інформацію, інформаційні процеси, технології управління ними стали важливими складовими адаптації Homo Sapiens до викликів XXI ст. Тож усвідомлення проблемної ситуації формує внутрішню психологічну структуру процесу розв'язання задачі, що містить у собі:

- пізнавальну потребу суб'єкта;
- невідоме знання, або спосіб дії;
- інтелектуально-пізнавальні здібності, професійний і життєвий досвід суб'єкта пізнання [7, с. 153].

Варто зауважити, що лавиноподібний потік електронної інформації в усіх сферах суспільної діяльності протягом останніх десятиріч зумовив застосування квантових підходів до використання ресурсів розвитку. Це пов'язано, по-перше, з наявністю великих обсягів інформації в усіх сферах людської діяльності, по-друге, із необхідністю все більш точних дій, пов'язаних із технічними вимогами і, по-третє, з потребою всебічного врахування обставин діяльності. При цьому саме квантові підходи, оперування найменшими частинками речовини та енергії забезпечують ефективні рішення.

Квантові технології в наш час задіяні практично в усіх сферах діяльності. У сучасних уявленнях вони впроваджуються в психологічну сферу. Це пояснюється тим, що індустріальна і нинішня постіндустріальна і вже неоіндустріальна епохи висували неоднакові вимоги до психіки людини. Саме потреба в управлінні психічною сферою загострилась останнім часом. Квантові техно-

логії все більше допомагають у прийнятті важливих рішень для протистояння масовим епідеміям останніх десятиріч, у реагуванні на техногенні проблеми. І в найбільшій мірі квантової психології потребують небезпеки сучасної війни, боротьба за життя, за виживання великої маси населення, подолання психологічних стресів і травм в охопленій війною країні.

Використання механізмів, стимульованих квантовими процесами, має бути підготовлене у свідомості людей інформаційною базою сучасного суспільства, має сприяти швидким і надшвидким діям реагування на воєнні небезпеки, на проблеми із самопочуттям у зв'язку з пораненням, контузією, масовими стресовими явищами. Сьогодні від усе більшого числа людей вимагаються в належному темпі відображені ефективні для розвитку рішення. Теоретично для цього людина у своєму розпорядженні має всю напрацьовану людством інформаційну базу з усією системою уявлень про світ. Але, як зауважував Ю. Н. Харарі, «називаючи цей результат неминучим, ми тим самим не стверджуємо, що глобальне суспільство неодмінно мало вийти таким, яке маємо. Цілком можливо уявити інші варіанти... Кожна з точок в історії є розвилкою. Із минулого в сучасність іде одна єдина пройдена дорога, але від цього моменту в майбутнє їх – міради» [8, с. 282–283].

Серед цих доріг є ті, що можуть забезпечити людству відмінні результати в подальшому розвитку, є просто прийнятні і є шкідливі, що можуть привести його до загибелі. Оцінюючи якість напрацьованих людством ресурсів, дослідник доходить висновку, що наявні інформаційні ресурси людського розвитку не свідчать про найкращий, безальтернативний шлях. Вони свідчать лише про більшою чи меншою мірою позитивне вирішення проблем еволюції цивілізації. Комп'ютер у відповідь на поставлене людиною завдання також запропонує один із можливих варіантів вирішення проблеми. Але без гарантії, що вона буде достатньо корисною для людини. І це – головне.

У зв'язку з цим, незважаючи на увесь комп'ютерний арсенал сучасності, ми знову підходимо до ситуації, у якій визначальною стає психіка людини. У стислому вигляді цей інтерес проявляється в психологічних орієнтирах, деталізувати які і допоможуть комп'ютери, аналізуючи відповідні масиви напрацьованої людством інформації. Пропоноване видання орієнтоване саме на вдосконалення аналізу ієрархії психологічної орієнтації свідомості через систему квантових технологій, спрямованих на прийняття людиною безпомилкових рішень у стресових ситуаціях.

ВИСНОВКИ

Інформаційний чинник розвитку суспільства здійснює прямий вплив на менталітет людини, а також об'єктивно створює умови для модернізації застарілих концепцій національних інтересів держави. Але розвиток сучасного інформаційного суспільства посилив як позитивні, так і негативні наслідки глобалізаційних процесів у світі, забезпечив стрімке оновлення технологій, формування великого обсягу доступної усім членам суспільства різноманітної інформації, інформаційних обмінів та форм суспільної комунікації, що справила безумовний позитивний вплив у всіх сферах суспільства. Водночас суспільство вперше зіткнулося з появою значно більших обсягів інформації, ніж потребували проблеми розвитку. В обіг потрапляє все більше неякісної неконтрольованої інформації, підготовленої учасниками процесу масової інформатизації без належної кваліфікації, які використовують створені новими технологіями можливості для модного самовираження в інтернет-спілкуванні, триває циркуляція застарілої інформації, трапляється інформація шкідлива, поширювана зловмисниками в рамках активізованих інформаційних, а пізніше й гібридних та повномасштабних воєн.

У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває необхідність розв'язання проблеми формування та управління інформаційними ресурсами, оскільки розвиток технологій і суспільних запитів потребує постійної уваги від бібліотек як ресурсних центрів до методологічних та науково-технологічних питань відбору, зберігання та використання ресурсів для широкого впровадження у соціокультурну сферу та інформаційний простір науки, державної політики, економіки, оновлення навчальної інформації для освіти і самоосвіти, естетичного виховання, задоволення особистісних інтересів пересічних громадян, а також психологічної підтримки в умовах глобалізації, боротьби зі стресами під час катаклізмів, воєн. Удосконалення та прискорення формування й управління інформаційними ресурсами набуває особливого значення в періоди загострення міждержавних суперечностей і особливо – у період нинішньої російсько-української війни та ворожого інформаційного впливу на свідомість людей.

Наукові бібліотеки країни і Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка сьогодні стала лідером у створенні бібліотечного інфопростору наукової та історико-культурної спадщини, становлять значний сегмент національної інформаційної системи у глобальній мережі, створюючи потужний масив наукової та культурної інформації.

Тенденція сучасності – прискорення інформаційних обмінів усієї системи інформаційних комунікацій України.

У напрацюванні загального позитивного іміджу України та української культури вагому роль відіграють національні цифрові проекти, особливо консолідовані ресурси установ соціальної пам'яті (бібліотек, архівів, музеїв). Впровадження цифрових технологій дало змогу бібліотечним установам розгорнути дистанційні форми акумуляції нової, якісної інформації з глобального інформаційного простору, та не лише активно використовувати в сучасній діяльності документальні ресурси власних бібліотечних фондів, а й глибоко опрацьовувати контент документальних ресурсів, які до цього не були доступні.

Варто зазначити, що на головну наукову бібліотеку країни покладено обов'язок інформування та консультування важливих корпоративних замовників від влади. Бібліотечні аналітики формують добірки інформаційних, інформаційно-аналітичних матеріалів для ефективного використання у вирішенні управлінських питань різних сфер суспільства.

Ця система інформаційно-аналітичного інформування ґрунтується на інформаційній інфраструктурі суспільства і складається з комунікацій загальнонаціонального, стратегічного, регіонального та місцевого рівнів; зазначена система включає органи державної влади, а також усі соціальні структури українського суспільства. Ресурси наукових бібліотек відіграють істотну роль у розвитку інформаційних обмінів у цій системі, забезпечуючи, завдяки своїм науковим функціям кваліфіковану підготовку інформаційного ресурсу з розумінням адресності, достовірності та якості інформації.

Відкриваються нові аспекти ініціативного інформування. В умовах російсько-української війни спричинені нею стреси суттєво діють на психіку всіх людей та викликають низку захворювань. У зв'язку з цим забезпечення населення достовірною, якісною інформацією, що може сприяти антистресовим впливам, стає важливим завданням вітчизняних бібліотек. Вони мають змогу, використовуючи матеріали стратегічних комунікацій, акумулювати й опера-

тивно поширювати важливу інформацію для державних органів усіх рівнів, до місцевих включно, для оперативного оцінювання ситуації та прийняття рішень щодо різних засобів підтримки населення, зокрема організації загально-носупільних заходів, що підвищують стресостійкість громадян.

Історико-культурні ресурси, які формуються на бібліотечних сайтах, сприяють зміцненню контактів між людьми, зокрема й виявленню взаємопідтримки у складних ситуаціях, та приверненню суспільної уваги до ментального і духовного потенціалу людського розвитку. Ці завдання стосуються не лише профільної для цих питань Державної наукової педагогічної бібліотеки ім. Василя Сухомлинського, Наукової медичної бібліотеки НАМН, а й усіх наукових бібліотек, що зберігають друковану продукцію, яка може допомогти у цьому процесі, акумулювати інформацію щодо спеціалізованих центрів психологічної допомоги та підтримки. Цей напрям роботи започаткований співробітниками СІАЗ НБУВ і оприлюднюється у електронному виданні «Інформаційні можливості подолання стресу». Варто наголосити, що ця робота не втратить актуальності й по завершенні війни, оскільки психофізіологічні наслідки таких травматичних подій іноді дуже пролонговані у часі.

Крім того, треба враховувати, що високий рівень консолідації, пов'язаний із мобілізацією суспільства у перший період війни, як з часом, так і під впливом низки факторів психологічного, економічного та соціально-політичного характеру може знижуватись, що відповідно потребуватиме певної еволюції в інформаційній політиці та організації соціальних комунікацій.

Вочевидь найперспективнішим напрямом удосконалення інформаційно-аналітичної роботи на основі технологічних інновацій буде створення більш інтелектуальних, персоналізованих та автоматизованих систем аналізу даних. Ці системи дадуть змогу інформаційно-аналітичним структурам приймати обґрунтовані рішення, краще розуміти своїх клієнтів та адаптуватися до змін ринку.

Особливої ваги в сучасних умовах набувають аналітичні й соціокультурні ресурси Фонду Президентів України НБУВ – спеціалізованої структури, яка є зберігачем музейних і документальних ресурсів про президентів країни, активно розвиває інформаційно-аналітичні продукти щодо діяльності президентів, а також їхніх публічних виступів. Інформаційна аналітика ФПУ за останні роки істотно розширилась, з початком повномасштабного російського втор-

гнення актуалізувався запит українців на інформацію, пов'язану з історією та функціонуванням інституту президентства в Україні.

Значення набуває формування національними бібліотеками наукових і соціокультурних електронних ресурсів, що є важливим процесом у загальнодержавній політиці творення інформаційного простору незалежної Української держави та гуртування українського суспільства, зміцнення національного духу для інтелектуального та психологічного протистояння зовнішнім загрозам. Соціокультурна інформація має позитивні властивості – з неї кожна людина черпає свої духовні сили. Це покладає на наукові національні бібліотеки важливе завдання кваліфіковано готувати відповідні ресурси й інтегрувати їх у систему національних електронних ресурсів для забезпечення широкого доступу усіх структур та кожного громадянина до суспільно значущої інформації у глобальній мережі, структурованих повнотекстових баз даних історичних джерел, що зберігаються в наукових бібліотеках, а також створення загальнодержавної цифрової бібліотеки культурної спадщини. Співпраця різних спеціалістів у рамках гуманітарних проектів історико-культурної спадщини дала змогу вченим НБУВ активно розвивати новий напрям – цифрову гуманітаристику.

Сьогодні національні бібліотеки НАН України є головними зберігачами наукової спадщини України, центрами комплектування й дослідження усього історичного та сучасного фонду культурної та наукової спадщини, державними сховищами унікальних рукописних та друкованих пам'яток книжкової культури, архівних джерел, у яких зосереджено загальнонаціональний інформаційний потенціал, що створюється в Україні та світі і продовжує накопичуватися сьогодні за рахунок формування фондів новітньої наукової літератури, що гарантує нашій державі високий статус у світовому співтоваристві.

Національні наукові бібліотеки НАН України є не лише зберігачами колозальної пам'яті людства, вони значно розширюють свою діяльність та перетворюються у потужні науково-інформаційні та соціокультурні центри із широкими функціями інформаційно-аналітичних установ і одночасно – державних накопичувачів документальної пам'яті та сучасних джерел. Така трансформація пов'язана з двома факторами – розвитком інформатизації суспільства та здобуттям незалежності України, які докорінно змінюють зміст традиційних функцій бібліотек.

На наукові бібліотеки загалом і передусім на НБУВ покладений обов'язок формування інтегрованого електронного довідкового та повнотекстового ресурсу української науки, який має охоплювати усю наукову продукцію та архівні джерела, організацію їх зберігання, управління ними, надання до них відкритого доступу. Цей інтегрований ресурс української науки і передусім платформа “ResearchUA” призначені для активної інформаційної підтримки наукових досліджень в Україні та її презентації у світі, удосконалення та впровадження нових форм наукової комунікації наукової бібліотеки, введення до наукового обігу цифрових ресурсів національної документальної спадщини; розробки аналітичних засобів моніторингу стану і розвитку наукових досліджень, впровадження передових бібліотечних сервісів підтримки наукових досліджень та забезпечення функціонування принципів відкритої науки.

Основні результати розробки системи і технології інформаційних ресурсів належать колективам наукових бібліотек, передусім лідеру в розвитку інформаційних бібліотечних технологій і досліджень у галузі інформології, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства, біографістики – Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, науково-дослідному інституту НАН України. Це окремий розділ наукових досліджень бібліотек, який розкриває зміст контенту культурної спадщини, і представлений у базах даних та інформаційному просторі культурної спадщини як достовірна та об'єктивна інформація, актуальна для підтримки національного суверенітету, розв'язання актуальних питань національної самоідентифікації і національної ідентичності як чинників формування соціокультурної ідентифікації. У плідній співпраці ІТ-спеціалістів та істориків, філологів, культурологів, представників інших галузей знань, які працюють у бібліотечних наукових інститутах, зароджується цифрова гуманітаристика, що забезпечує розвиток суспільних і гуманітарних досліджень новою інформацією про наукову та культурну спадщину, ресурси якої формуються в Інституті рукопису, Інституті книгознавства, Інституті архівознавства, Інституті біографічних досліджень, СІАЗ, НЮБ, Фонді Президентів України й окремих відділах та об'єднуються у цілісну систему електронних ресурсів і цифрових колекцій різного видового і функціонального значення завдяки технологічним інноваціям Інституту інформаційних технологій НБУВ.

Оцінюючи світовий досвід цифрової конвергенції, що відбувається в діяльності наукових бібліотек, можна стверджувати, що для цифрових наукових

технологій і комунікації наукові бібліотеки сьогодні виконують стратегічно важливі завдання підтримки життєвого циклу наукових даних та організації і збереження цифрової спадщини. Цей процес сприяє розвитку сучасних наукових досліджень, забезпечує розвиток науки, культури та націлений на майбутнє.

Створення концепцій наукового і соціокультурного розвитку інформаційного простору України та масштабна реалізація статутної діяльності наукових бібліотек показали роль НБУВ як головного наукового бібліотечного та інформаційно-аналітичного центру, що розробляє теоретичні й науково-практичні засади національного ресурсу суспільно-політичної, наукової та культурної спадщини і досяг у цьому значних успіхів. Методологічні аспекти розробляли співробітники наукових інститутів та центрів НБУВ – доктори та кандидати наук, фахові спеціалісти-бібліотекарі, які здатні вирішувати надзвичайно складні питання організації бібліотечного консолідованого електронного ресурсу на основі фондів національних наукових бібліотек, розвитку та захисту інформаційного простору України як незалежної держави. Вони забезпечують вирішення головних завдань наукових бібліотек як культурних і науково-інформаційних центрів, удосконалюють відповідну методичну, теоретико-методологічну та прикладну базу для подальшого розвитку інформаційних функцій бібліотеки, дбають про дотримання вже набутої тенденції до консолідації й подальшого гуртування українського суспільства навколо спільних національних цінностей, культурного надбання нації та до інформаційної підтримки суверенітету і незалежності держави.

Сьогодні виникає проблема організації бібліотечного консолідованого електронного ресурсу на фонди національних наукових бібліотек. Досвід проєктів у світі та в Україні, зокрема співпраця спеціалістів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, показує позитивний приклад інтеграції зусиль та консолідації цифрових джерел культурної спадщини, об'єднання методів технічних та гуманітарних наук у створенні інтелектуальних цифрових проєктів через спільні рішення, з узгодженням цілей створення ресурсів, підходів до структури та змісту, специфікації спеціального моделювання, методів розкриття інформації, управління тощо. У цьому вбачаємо перспективи розвитку соціокомунікаційного та соціокультурного національного ресурсу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До вступу

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia. 1999. С. 16.
2. Задоя А. О. «Новая индустриализация» в стратегии опережающего переследования. *Теорет. та приклад. питання економіки*. 2012. Вип. 27(1). С. 21–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpre_2012_27%281%29__5 (дата звернення: 22.03.2024).

До розділу 1

1. Кастельс М. Интернет-галактика. Київ : Ваклер, 2007. 304 с.
2. Урсул А. Д. Информация. Методологические аспекты. М. : Наука, 1971. 295 с.
3. Урсул А. Д. Природа информации. Философский очерк. М. : Политиздат, 1968. 288 с.
4. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество. М. : Устойчивый мир, 2001. 200 с.
5. Винер Н. Кибернетика и общество. М. : Тайдекс КО, 2002. 256 с.
6. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 230 с.
7. Панченко О. А., Кабанцева А. В., Сердюк І. А. Інформаційно-психологічні виклики турбулентного часу. *Вчені зап. ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 59–64. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.4/10>

8. Задоя А. А. «Новая индустриализация» в контексте стратегических целей Украины. *Бюл. Міжнар. Нобел. економ. форуму*. 2012. № 1 (1). С. 146–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1%281%29_ (дата звернення: 03.03.2024).
9. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої професійної діяльності. *Вісн. НАПН України*. 2022. № 4 (2). С. 5–6.
10. Некрасов В. 9 проривних технологій, які змінять розвиток людства. *Економ. правда*. 2021. 22 берез. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/03/22/672155> (дата звернення: 22.03.2024).
11. Штань М. В. Державна політика неоіндустріалізації в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 9. С. 34–38.
12. Fukuyama Francis. *Our posthuman future: consequences of the biotechnology revolution*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2002.
13. Панченко О. А., Кабанцева А. В., Сердюк І. А. Інформаційно-психологічні виклики турбулентного часу. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends* : collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2020. Р. 238–253. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-15>
14. Карпушина Н. Б. Психологічні чинники інформаційної діяльності слідчого. *Юрид. психологія*. 2017. № 1 (20). С. 15–159.
15. Задоя А. О. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування. *Теорет. та приклад. питання економіки*. 2014. Вип. 27. Т. 1. С. 21–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Тре_2012_27%281%29__5 (дата звернення: 22.03.2024)
16. Новицкий Г. В. Проблемы обеспечения национальной безопасности в условиях глобализации. *Геополитика – безопасность – терроризм* : сб. ст. / под. ред. Е. А. Вертлиба, Л. М. Бонданца. Бишкек : Бийиктик, 2006. С. 123–128.
17. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. ; под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. 224 с.
18. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [В. М. Горовий (керівник проекту), Онищенко О. С., Попик В. І. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 228 с.
19. Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16–20 серпня 2023). *Соціологічна група «Рейтинг»* : вебсайт. 2023. 24.08. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_

dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html (дата звернення: 24.08.2024).

20. Символи, події та особистості, які формують національну пам'ять про війну з Росією (березень 2023 р.). *Разумков Центр*. 2023. 8 трав. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/symvoly-podii-ta-osobystosti-iaki-formuiut-natsionalnu-pamiat-pro-viinu-z-rosiieiu-berezen-2023-r> (дата звернення: 24.05.2024).

21. Дембіцький С. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf

22. Литвиненко О. М. Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень). *Національний ін-т стратег. дослідж.* 2023. 16.10. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/riven-stiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiolohichnykh> (дата звернення: 20.05.2024).

До розділу 2

1. Запорожан В. Ноосферне мислення В. Вернадського. *Національна акад. мед. наук. України*. 2019. 4.07. URL: <https://amnu.gov.ua/noosferne-myslennya-vernad-skogo> (дата звернення: 18.05.2024).

2. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.

3. Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication 2004. URL: <http://www.acq.osd.mil/dsb/reports/ADA428770.pdf>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

5. Кушнір О. В. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Глобальна орг. союзн. лідерства*. 2015. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-sutnist-strategichnix-komunikacii-u-suchasnomu-ukrainskomu-derzhavotvorenni> (дата звернення: 11.04.2024).

6. Ліпкан В. А. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глобальна орг. союзн. лідерства*. 2015. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu> (дата звернення: 01.04.2024).
7. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. *Глобальна орг. союзн. лідерства*. 2015. URL: <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Децентралізація : вебсайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 10.12.2024).
9. Європейська хартія місцевого самоврядування. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 13.05.2024).
10. Омае К. Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски / пер. с англ. 2 изд. М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. 215 с.
11. Дегтяр А. Інформаційно-аналітична діяльність як засіб підвищення якості державно-управлінських рішень. *Вісн. Укр. акад. держ. управління при Президентові України*. 2003. № 1. С. 407–416.
12. Бакуменко В. Д. Аналітичне забезпечення формування державно-управлінських рішень. *Вісн. Укр. акад. держ. управління при Президентові України*. 2000. № 4. С. 351–360.
13. Словарь иностранных слов. М. : Рус. яз., 1989. 624 с.
14. Логика и методология системных исследований. Киев ; Одесса : Вищ. шк., 1977. 256 с.
15. Сурмін Ю. Аналітична діяльність. Київ : Центр інновацій і розвитку, 2002. 96 с.
16. Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства : монографія / В. М. Горовий ; О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 252 с.

До розділу 3

1. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / В. М. Горовий,

В. І. Попик, О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 247 с.

2. Фурман А. В. Психокультура української ментальності. Тернопіль : Екон. думка, 2002. С. 12. 131 с.

3. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західно-європейської економічної ментальності. Запоріжжя : ЗНТУ, 2005. С. 111.

4. Коган В. З. Маршрут в страну информологию. М. : Наука. 1985. 162 с. С. 32.

5. Лисенко С. П., Чесноков В. О., Валігурський Ю. О., Фортова О. І. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил. *Національна ментальність і духовно-політ. пробл. формування Збройних Сил України* : наук. зб. Вип. II. Київ : КВГІ, 1997. С. 230.

6. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 154 с.

7. Проблемы информационной безопасности, как одна из основ государственного суверенитета. URL: <http://panarin.com/comment/1053>

8. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 297 с.

9. Складено рейтинг популярності соціальних мереж в Україні. 12.04.2019. *РБК – Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html> (дата доступу: 10.09.2024).

10. Савчук Т. Соціальні мережі та демократія: тисячі ботів і тролів поширюють «фейкові новини». 15.04.2018. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html> (дата доступу: 10.09.2024).

11. Facebook: як поширюються плітки. 08.01.2016. *ZBRUČ*. URL: <https://zbruc.eu/node/45985> (дата доступу: 10.09.2024).

12. Суліма Є. М., Шепелев М. А. Глобалістика : [підручник]. Київ : Вища шк., 2010. 543 с.

13. Мельник Л. Г. На порозі інформаційного общества. *Соціально-економічні проблеми інформаційного общества* / [под. ред. Л. Г. Мельника]. Суми : Унів. кн., 2005. С. 75.

14. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право : навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал»», 2011. 160 с.
15. Горовий В. М. Інформаційні фактори роз витку постіндустріального суспільства : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. В. М. Гребенюк ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2024. 180 с.
16. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное : сборник [пер. с англ.]. СПб. : Унив. кн., 1977. С. 21.
17. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. С. 164. 450 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002154> (дата доступу: 15.09.2024).
18. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2014. 264 с.
19. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.]. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 223 с.
20. Семиноженко В. П. Инновационное развитие как безальтернативный путь планирования будущего. *Социально-экономические проблемы информационного общества* / [под. ред. Л. Г. Мельника]. Сумы : Унив. кн., 2005. 430 с.
21. Уилсон Р. А. Квантовая психология / [пер. с англ. под ред. Я. Невструева]. Киев : Янус, 1998. С. 123.
22. Чайковська О. В. Як вберегтися від стресу під час пандемії: шість основних кроків. 03.02.2021. *Львівський центр професійно-технічної освіти державної служби зайнятості*. URL: <https://lcptodcz.lviv.ua/news/14-51-21-03-02-2021/> (дата доступу: 10.09.2024).
23. Горовий В. М. Орієнтири наукового пошуку оптимізації бібліотечної діяльності в умовах інформатизації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 9–19. <https://doi.org/10.15407/np.57.009>
24. Результати соціологічного дослідження Центру Разумкова «Зовнішньополітичні орієнтації громадян України». URL: <http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/rezultaty-sotsiolohichnoho-doslidzhennia-sentru-razumkova-zovnishnopolitychni-orientatsii-hromadian-ukrainy>

До розділу 4

1. Швидка О. Історіографія дослідження еволюції комунікаційного середовища. *Освіта регіону*. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/306> (дата доступу: 04.09.2024).

2. Москалик Г. Поняття, природа і джерела формування інформаційно-комунікаційного середовища. *Гілея* : наук. вісн. 2013. № 77. С. 149–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_77_47(дата доступу: 04.09.2024).

3. Ильганаева В. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность). *Словарь-справочник*. Харьков, 2009. 392 с.

4. Пальчук В. Роль сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій в умовах реформи децентралізації влади. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 107–122. <https://doi.org/10.15407/pr.49.107>

5. Крикун В. Постправа: сутність та перспективи. *Людинознавчі студії: зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. Сер.: «Філософія». 2020. Вип. 41. С. 213–227. <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.15>

6. Лютий Т. Кінець прекрасної епохи. У кожного своя правда. *Dsnews.ua: вебсайт*. URL: <http://www.dsnews.ua/society/kinets-prekrasnoyi-epohi-vkozhnogo-svoya-post-pravda-19112016180000> (дата доступу: 15.09.2024).

7. Висоцький О. Постправа: концептуальні та праксеологічні виміри. *Грані*. Т. 21. № 10. 2018. С. 128–133. <https://doi.org/10.15421/1718138>

8. Візниця Ю. Проблеми дослідження феномену «постправа» в медіа-комунікаційному просторі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 83. С. 93–101.

9. Закіров М. Постправа: деякі аспекти феномену і російська агресія. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.)*. 2023. С. 358–361. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004726> (дата доступу: 15.09.2024).

10. Політологічний словник : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / [за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка]. Київ : МАУП, 2005. 792 с.

11. Шиманова О. Політична комунікація: особливості дослідження. *Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 10–11 трав. 2007 р.)*. Львів : ЦПД, 2008. 308 с.

12. Ганжуров Ю. Політична комунікація: проблеми структуризації. *Політ. менеджмент*. 2004. № 2. С. 121–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/RoMe_2004_2_12 (дата доступу: 04.09.2024).
13. Товмаш Д. Політична комунікація: сутність та специфіка. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2006. Вип. 76–79. С. 95–98.
14. Арабаджиєв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус* : наук. журн. 2020. № 2. С. 36–43. <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020-2-36-43>
15. Таєнчук М. Особливості комунікації бібліотеки у епоху цифровізації. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lvfcQKQQvWQJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/6701/6733+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата доступу: 04.09.2024).
16. Квіткін П., Дятлова І., Петрова Л. Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. *Вісн. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого*. 2021. № 4 (51). С. 46–62.
17. Муравська Ю. Інформаційна безпека суспільства: концептуальний аналіз. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 289–294.
18. Кукін І. Рівні інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави. *Вчені зап. ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Сер.: Державне управління. Т. 30 (69). № 5. 2019. С. 85–90. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/15>
19. Закірова С. Полемологічні виміри інформаційних стратегій минулого. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 49. С. 21–33. <https://doi.org/10.15407/np.49.021>
20. Закіров М., Закірова С. Мережева політична взаємодія в структурі соціальних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 163–175. <https://doi.org/10.15407/np.57.163>
21. Бьюкенен Б. Дилема кібербезпеки: злам, довіра і страх між народами *Oxford scholarship online*. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190665012.001.0001>
22. Євсейцева О., Меркулова Д. Таргетинг – цілеспрямований вплив на споживача. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 107–113. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.3.107>

23. Гуйван П. Юридичне регулювання електронної обробки персональних даних. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. С. 92–96.

24. Фейсбук збирає усі дані про дзвінки та смс користувачів свого мобільного додатку. *Ракурс.UA*. URL: <https://racurs.ua/ua/n102739-feysbuk-zbyraie-usi-dani-pro-dzvinky-ta-sms-korystuvachiv-svogomobilnogo-dodatku.html> (дата доступу: 25.08.2024).

25. Шемаєв В., Присяжнюк М., Онофрійчук А. Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 36–39. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-36-39>

26. Горовий В. Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій. *Україна в глобалізованому світі* : зб. наук. пр. Київ, 2007. С. 143–150.

27. Мар'їна О. Використання краудсорсинг-технологій у діяльності зарубіжних бібліотек. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2013. Вип. 41. С. 212–221.

28. Скалацька О. Подієва комунікація: особливості використання соціальних мереж. *Вчені зап. ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер.: Філологія*. Журналістика. Т. 32 (71). № 1. Ч. 3. 2021. С. 289–293. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-3/47>

29. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 11–30. <https://doi.org/10.15407/nr.46.011>

30. Симонов Д. Как социальные сети помогают бороться с правящими режимами. *Контракты*. № 38. 2011. URL: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2011/38/15-revoluciya-20.html> (дата доступу: 15.08.2024).

31. Шульман О. Соціальні мережі як зброя. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/03/19/soczialni-merezhi-yak-zbroya/> (дата доступу: 15.08.2024).

32. Міжнародній волонтерській спільноті InformNapalm 8 років! Долучайтеся та підтримуйте полум'я! *Informnapalm*. URL: <https://informnapalm.org/ua/about-us/> (дата доступу: 15.08.2024).

33. Количество жертв ракетного удара по ТРЦ в Кременчуге увеличилось до 25 человек, – МВД. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/ukraine/520499-kolichestvo-zhertv-raketnogo-udara-po-trc-v-kremenchuge-uvlichilos-do-25-chelovek-mvd-video> (дата доступу: 15.08.2024).

34. Бурдейна О. Трагедія у Дніпрі: встановлено особу пілота, який випустив ракету по мирному будинку. *СТОПКОР*. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-tragediya-u-dnipri-vstanovleno-osobu-pilota-yakij-vipustiv-raketu-po-mirnomu-budinku-detali-16-01-2023.html> (дата доступу: 04.09.2024).
35. Руднева А., Мальована Ю. Імідж України в умовах сучасних інформаційний процесів: цифрової трансформації та становлення електронного урядування. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Філосо.-політолог. студії*. 2022. Вип. 41. С. 320–327. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.42>
36. Закірова С. Інтерактивність новітніх форм правової комунікації влади і суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2018. Вип. 50. С. 35–46. <https://doi.org/10.15407/np.50.035>
37. Соцмережі в умовах війни випередили телебачення за популярністю – опитування. *INTENT.Press* URL: <https://intent.press/news/medialiteracy/2022/socmerezhi-zalishayutsya-golovnim-dzherelom-novin-dlya-ukrayinciv/> (дата доступу: 04.09.2024).
38. Коваль О. ПБК «Редан»: хто вони та чим загрожують українським підліткам?. *Освіторія. Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/opinions/pvk-redan-hto-vony-ta-chum-zagrozhuyut-ukrayinskym-pidlitkam/> (дата доступу: 04.09.2024).
39. Поліція: в Україні викрили 68 осіб, підозрюваних у підпалі військових автомобілів. *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-politsiya-pidpal-avto-viyskovykh/33060823.html> (дата доступу: 04.09.2024).
40. Hallahan K., Holtzhausen D., Van Ruler B., Vercic D., Siramsh K. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007. No. 1. P. 4. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244>
41. Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. Strategic Communications and National Strategy. A Chatham House Report. September 2011. P. 4. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911_stratcomms.pdf (Last accessed: 05.09.2024).
42. Corman S., Trethewey A., Goodall B. A 21 st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence to Pragmatic Complexity. Consortium for Strategic Communication. Arizona State University. 2007. No. 0701. Pp. 4–14. URL: <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf/> (Last accessed: 05.09.2024).

43. Аулін О. Стратегічні комунікації: участь бібліотечних установ у протидії глобальним інформаційним загрозам. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 61. 2021. С. 19–27. <https://doi.org/10.15407/pr.61.019>

44. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». *Указ Президента України. Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата доступу: 04.09.2024).

45. Закірова С., Закіров М. Інфотейнмент як вид новітньої технології комунікації: постановка проблеми. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 55. С. 204–219. <https://doi.org/10.15407/pr.55.204>

46. Закіров М. Політейнмент як інструмент комунікації епохи постправди. *Соціальні комунікації в умовах глобалізаційних процесів: стан, тенденції, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Тернопіль, Тернопільській національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, 16–17 черв. 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 7–8.

47. Лангобард. Агйтеймент. *LiveJournal*. URL: <https://langobard.livejournal.com/9495856.html> (дата доступу: 10.09.2024).

48. Гайналь Т., Кучера І., Білоус С. Епоха постправди: фактори виникнення і виживання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 36. С. 15–20. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0.i36.1104>

49. Висоцький О. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. *Грані*. Т. 21. № 10. 2018. С. 128–133. <https://doi.org/10.15421/1718138>

50. «Росія бажає миру», а «ЗСУ під прапорами Третього рейху»: як працює роспропаганда під час війни. *Ukrinform*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3443721-rosia-bazae-miru-a-zsu-pid-praporami-tretogo-rejhu-ak-pracue-rospropropaganda-pid-cas-vijni.html> (дата доступу: 10.09.2024).

51. Лазарук К. «Война с фейками» та шизофашизм. Як росія створює та поширює дезінформацію. *Ін-т мас. інформації*. 2022. URL: <https://www.imi.org.ua/monitorings/vojna-s-fejkamy-ta-shyzofashyzm-yak-rosiya-stvoryuye-ta-rozpovsyudzhuye-dezinformatsiyu-i4680613> (дата доступу: 10.09.2024).

52. Управління стратегічних комунікацій. *Міністерство оборони України*. 2020. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/upravlinnya-strategichnih-komunikaczij.html> (дата доступу: 10.09.2024).

53. В Україні функціонує унікальний навчально-науковий центр STRATCOM. *Armyinform*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/06/26/v-ukrayini-funkczionuye-unikalnyj-navchalno-naukovyj-czentr-stratcom/> (дата доступу: 10.09.2024).

54. Центр стратегічних комунікацій Національної академії СБУ. *Academy.ssu*. 2021. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/155-pro-centr-stratkomu-centr-strategichnih-komunikacij/> (дата доступу: 10.09.2024).

55. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформації. *Smu.dsp*. 2022. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/tsentr-stratehichnykh-komunikatsii-ta-informatsiinoi-bezpeky-pry-mkip-informuie/> (дата доступу: 10.09.2024).

56. Битва за громадську думку: як Україна воює з Росією на інформаційному фронті. *Explainer.ua*. 2022. URL: <https://explainer.ua/bitva-za-gromadsku-dumku-yak-ukrayina-voyuje-z-rosiyeyu-na-informatsijnomu-fronti/> (дата доступу: 10.09.2024).

57. Kyiv Stratcom Forum. Український досвід стратегічних комунікацій в умовах війни. *Stratcom*. 2023. URL: <https://stratcom.online/#forum> (дата доступу: 10.09.2024).

58. Горовий В. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі сучасності. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2021. № 3. С. 3–9. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004112> (дата доступу: 10.09.2024).

59. Дубов Д. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. Стратегічні пріоритети. *ДНУ ІБП НАПрН України*. 2016. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf> (дата доступу: 15.09.2024).

60. Половинчак Ю. Особливості інтерактивного простору соціальних медіа в контексті реалізації маніпулятивних технологій. *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 5–6 (79–80). С. 183–193. 2018. URL: https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/polovynchak_osoblyvosti.pdf (дата доступу: 10.09.2024).

61. Потапенко Я. Рецепція євромайдану в сучасному українському соціокультурному дискурсі. *Наук. зап.* 2015. Вип. 4 (78). С. 4–21.

62. Закіров М. Комунікаційні інструменти конструювання реальності епохи постправди. *Наук. зап. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 26–39. <https://doi.org/10.15407/np.69.026>

До розділу 5

1. Bell D. The Social Framework of the Information society. Oxford, 1980.
2. Lin, K.N., Volkel, K., Cao, C. et al. A primordial DNA store and compute engine. *Nat. Nanotechnol.* 2024, 22 August. <https://doi.org/10.1038/s41565-024-01771=6>
3. Тарасенко Н. Наука і розвиток суперкомп'ютерів. *Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс.* 2024. № 2. С. 12–29.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ., под науч. ред. О. И. Шкаратана. М., 2000. 608 с.
5. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. 2-е изд. М., 2007. 464 с.
6. Nathan S. Usage & Trends of Personal Cloud Storage: GoodFirms Research. *GoodFirms.* 2024, August 18. URL: <https://www.goodfirms.co/resources/personal-cloud-storage-trends> (Last accessed: 05.09.2024).
7. Топ 5 найкращих хмарних сховищ для бізнесу та особистого використання. 06.03.2024. URL: <https://blog.colobridge.net/uk/2024/03/top-cloud-storage-2024-ua/> (дата звернення: 08.09.2024).
8. Чуприна Л. Практичні аспекти використання програм штучного інтелекту в аналітичній роботі відділу. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* 2024. Вип. 71. С. 304–316.
9. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
10. Філіпчук Л., Ломоносова Н. Коронавірус і дистанційна робота: що зробила держава. *Cedos.* 24.09.2020. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-dystantsiina-robota-shcho-zrobyla-derzhava/> (дата звернення: 08.09.2024).
11. Камінська А. Понад 30% громадян ефективно працює дистанційно: Верховна Рада змінює ландшафт трудових відносин. URL: https://rubryka.com/2023/03/16/ponad-30-gromadyan-efektyvno-pratsyuye-dystantsijno-verhovna-rada-zminyuuye-landshaft-trudovyh-vidnosyn/?_gl=1*8_n2_xvz*_ga*YW1wLXFHbWU1TDZPQ3IacjFEZy1OWk1odXIndHlVU2o1ZDVselkjeHdLUDlrRzRxaIh3bXFyR0VEd0YwSFVzUUUvdnE (дата звернення: 07.09.2024).
12. Триває робота над актуальними науково-дослідницькими проектами. *НБУВ.* URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6196> (дата звернення: 08.09.2024).
13. Віддалена робота (ремоут-робота): як зберігати фокус та мотивацію. URL: <https://genius.space/lab/viddalena-robota-remout-robota-yak-zberigati-fokusta-motivatsiyu/> (дата звернення: 08.09.2024).

14. Кузенкова Є. Майбутнє ринку праці: 13 ключових трендів у 2024 році. *Work.ua*. 19.12.2023. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3217/?setlp=ua> (дата звернення: 08.09.2024).

До розділу 6

1. Bell, E. C. (2022). Understanding soft power discourse in the National Library of Australia. *Journal of Documentation*. Vol. 78. No. 6. Pp. 1457-1475. <https://doi.org/10.1108/JD-11-2021-0231>

2. Mariano, R. and Varheim, A. (2022). Libraries, museums and cultural centers in foreign policy and cultural diplomacy: a scoping review. *Journal of Documentation*. Vol. 78. No. 3. Pp. 651-672. <https://doi.org/10.1108/JD-05-2021-0103>

3. Gutierrez, J. P. and Boj, F. S (2016). The role of libraries in cultural centres Abroad: an insight. *New Library World*. Vol. 117. No. 7/8. Pp. 475-484. <https://doi.org/10.1108/NLW-03-2016-0018>

4. Jaeger, P. T., Greene, N. N., Bertot, J. C., Perkins, N. and Wahl, E. E. (2012). The co-evolution of e-government and public libraries: Technologies, access, education, and partnerships. *Library and Information Science Research*. Vol. 34. No. 4. Pp. 271-281. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2012.06.003>

5. Jaeger, P. T. and Bertot, J. C. (2011). Responsibility rolls down: Public libraries and the social and policy obligations of ensuring access to e-government and government information. *Public Library Quarterly*. Vol. 30. No. 2. Pp. 91-116. <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.575699>

6. Bertot, J. C., Jaeger, P. T., Gorham, U., Taylor, N. G. and Lincoln, R. (2013). Delivering e-government services and transforming communities through innovative partnerships: Public libraries, government agencies, and community organizations. *Information Polity*. Vol. 18. No. 2. Pp. 127-138. <https://doi.org/10.3233/IP-130304>

7. Okamoto, K. (2017). Introducing Open Government Data. *The Reference Librarian*. Vol. 58. No. 2. Pp. 111-123. <https://doi.org/10.1080/02763877.2016.1199005>

8. Open Data Literacy (2024). URL: <https://odl.ischool.uw.edu/about> (Last accessed: 05.09.2024).

9. Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016 to 2021. Corporate report. Updated 28 September 2018. URL: <https://www.gov.uk/govern->

ment/publications/libraries-deliver-ambition-for-public-libraries-in-england-2016-to-2021/libraries-deliver-ambition-for-public-libraries-in-england-2016-to-2021 (Last accessed: 05.09.2024).

10. The National Archives (1964). Public Libraries and Museums Act 1964. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1964/75/crossheading/the-public-library-service> (Last accessed: 05.09.2024).

11. Government Digital Service (2015). Local authority revenue expenditure and financing England: 2014 to 2015 individual local authority data – outturn. <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/local-authority-revenue-expenditure-and-financing-england-2014-to-2015-individual-local-authority-data-outturn> (Last accessed: 05.09.2024).

12. Libraries Deliver: Ambition for Public Libraries in England 2016 to 2021. Corporate report. Updated 28 September 2018. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/libraries-deliver-ambition-for-public-libraries-in-england-2016-to-2021/libraries-deliver-ambition-for-public-libraries-in-england-2016-to-2021> (Last accessed: 05.09.2024).

13. MoneySavingExpert (2016). Will you miss your local library if it's shut down? URL: <https://www.moneysavingexpert.com/poll/2016/will-you-miss-your-local-library-if-its-shut-down-05-04> (Last accessed: 05.09.2024).

14. Quick, S., Prior, G., Toombs, B., Taylor, L., and Currenti R. (2013). Users' perceptions of the benefits of ICT in public libraries in France. URL: <https://digital.lib.washington.edu/server/api/core/bitstreams/40c88868-086e-4888-95fd-b74af0cf6c6b/content> (Last accessed: 05.09.2024).

15. Gould, E. and Gomez, R. (2010). New challenges for libraries in the information age: A comparative study of ICT in public libraries in 25 countries. *Information Development*. Vol. 26. No. 2. Pp. 166-176. <https://doi.org/10.1177/0266666910367739>

16. Estrullo-Suaga, E., Miaque-Crucero, M. J. and Superio, D. L. (2023). Undervalued, understaffed, underdeveloped, and underutilized? The status of public libraries in the eleven municipalities of rural Iloilo Province, Philippines. *Information Development*. Vol. 39. No. 3. Pp. 659-676. <https://doi.org/10.1177/02666669211054210>

17. Висоцький О. Ю. Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. *Грані*. Т. 21, № 10. 2018. С.130. <https://doi.org/10.15421/1718138>

18. Закіров М. Комунікаційні інструменти конструювання реальності епохи постправди. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 26. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0 i36.1104>
19. Петрук Н., Заславська О. Особливості масової політичної свідомості громадян України: минуле й сучасність. *EASTERN REVIEW*. 2012, т. 1. С. 88–90.
20. Віхров М. Сергій Дембіцький: «Українці якщо й хочуть якогось авторитаризму, то лише на їхніх умовах». 25 верес. 2020. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/serhij-dembitskyj-ukraintsi-iakshcho-j-khochut-iakohosavtorytaryzmu-to-lyshe-na-ikhnikh-umovakh> (дата доступу: 10.09.2024).
21. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): лютий 2024. *Соціологічна група «Рейтинг»*. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/absolutna-bilshist-ukrayinciv-virit-u-peremogu-nad-rosiyeu-pidtrimuyut-chlenstvo-v-yes-ta-nato.html> (дата доступу: 10.09.2024).
22. Половинчак Ю., Кушакова-Костицька Н. Національна ідентичність в інформаційну добу: еволюція поглядів в українському вимірі проблеми. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 11. <https://doi.org/10.15407/np.69.009>
23. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни : інформ.-аналіт. бюл. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: <https://nbuviar.gov.ua/fond-prezydentiv-ukrainy/informatsiino-analitychna-produktsiia-fpu/diialnist-prezydenta-ukrainy-v-umovakh-rosiisko-ukrainskoi-viiny>
24. Удовик В. М. Просвітницька діяльність президентських бібліотек: міжнародний досвід. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 342. <https://doi.org/10.15407/np.58.336>

До розділу 7

1. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2010. 230 с.
2. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія. Київ : НБУВ, 2005. 300 с.
3. Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів : монографія / В. Горовий, М. Закіров, Ю. Половинчак, С. Горова, Л. Костенко, В. Бондаренко,

В. Пальчук, Л. Чуприна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 280 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003139> (дата звернення 12.04.2024).

4. Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій : [монографія] / О. Онищенко, Л. Дубровіна, В. Горовий, К. Лобузін, В. Попик, Ю. Половинчак, Н. Іванова, А. Матвійчук, М. Хилько, В. Удовик, С. Закірова, В. Горєва ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. 224 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004207> (дата звернення 12.04.2024).

5. Самохіна Н., Пелюховська І., Кудименко Л., Мартинюк О. Доступ до національних наукових інформаційних ресурсів через бібліотечні портали знань. *Бібліотечні портали знань* : монографія / відп. ред. К. В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 82–136.

6. Добровольська В. В. Інформаційно-документаційне забезпечення розвитку соціокомунікаційного простору культури в Україні : [монографія] / М-во культури, молоді та спорту України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : НАКККіМ, 2020. 395 с.

7. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

8. Лобузін К. Технології організації знаньєвих ресурсів у бібліотечній інформаційній діяльності : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 252 с.

9. Мар'їна О. Ю. Бібліотека в цифровому просторі : монографія / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2017. 280 с.

10. Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації : аналіт. зап. / К. В. Лобузін, Л. А. Дубровіна, С. С. Гарагуля, В. М. Горовий, Л. В. Коновал, І. В. Лобузін, В. В. Горєва, С. С. Кіраль, Г. І. Ковальчук, Л. Й. Костенко, В. І. Попик, Л. М. Яременко ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2020. 60 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003844> (дата звернення: 12.04.2024).

11. Цифрові бібліотечні продукти і послуги в інформаційному забезпеченні державного розвитку : аналіт. зап. / О. І. Вощенко, С. С. Гарагуля, Л. М. Дем'янюк, С. Г. Закірова, Л. В. Коновал, К. В. Лобузін, Ю. М. Половин-

чак, Н. Ф. Самохіна, Т. В. Симоненко, В. М. Удовик ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2023. 75 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004853> (дата звернення: 12.04.2024).

12. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / В. Горовий, О. Онищенко, В. Попик, Ю. Половинчак, С. Полтавець, А. Матвійчук, Л. Галаган, О. Ворошилов, С. Горова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 247 с.

13. Формування суспільного ідеалу в умовах глобалізованого світу та інформаційного суспільства : аналіт. зап. / Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, Н. Г. Іванова, Г. В. Індиченко, Л. О. Матвійчук, О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак, В. І. Попик, М. М. Хилько. Київ, 2020. 68 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004080> (дата звернення: 12.04.2024).

14. Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору : монографія / Гарагуля С. С., Гриценко Н. О., Дубровіна Л. А., Ключнікова О. В., Коновал Л. В., Лобузін І. В., Лобузін К. В., Лощинська Н. В., Островська О. М., Півнюк О. В., Сандул О. Г., Симоненко Т. В., Ясінська О. А.; відп. ред. К. В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 420 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004171> (дата звернення: 12.04.2024).

15. Інформаційний синтез українського національного простору в контексті варіативності його соціокультурних кодів : аналіт. зап. / Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, В. І. Попик, В. В. Горєва, Ю. М. Половинчак, Л. О. Матвійчук ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2021. 60 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004353> (дата звернення: 12.04.2024).

16. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : монографія / Т. Д. Антонюк, Т. І. Арсеєнко, Н. П. Бондар, О. А. Вакульчук, О. М. Василенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна, Л. Й. Костенко, К. В. Лобузін, Л. О. Матвійчук, О. С. Онищенко, В. Ю. Омельчук, Л. М. Яременко / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589> (дата звернення: 12.04.2024).

17. Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні вебтехнології для бібліотек. *Бібл. вісн.* 2015. № 3. С. 18–23.

18. Лобузiна К. В., Самохiна Н. Ф. Оптимiзацiя використання та формування вiтчизняних електронних iнформацiйних ресурсiв «Наукова електронна бiблiотека» та «Наукова перiодика України». *Інформацiйно-комунiкацiйна дiяльнiсть наукових бiблiотек як фактор розвитку суспiльства знань*: монографiя. Київ : НБУВ, 2017. С. 100–142.

19. Лобузiна К., Коновал Л. Електроннi iнформацiйнi ресурси наукової бiблiотеки в сучасному веб-середовищi. *Бiбл. вiсн.* 2018. № 6. С. 51–53.

20. Самохiна Н. Ф. Електронна наукова бiблiотека як засiб iнтелектуального доступу до документiв. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 56. С. 307–316. <https://doi.org/10.15407/np.56.307>

21. Бiблiотечнi портали знань : монографiя / Т. Ю. Власова, О. І. Вощенко, С. В. Галицька, С. С. Гарагуля, Н. О. Гриценко, Є. Ю. Гуренко, Н. В. Добра, М. В. Дорош, О. І. Жабiн, О. В. Ісаєва, С. Е. Кириленко, О. В. Ключнiкова, Л. В. Коновал, А. Ю. Кубко, Л. Г. Кудименко, І. В. Лобузiн, К. В. Лобузiна, Н. В. Лощинська, О. М. Мартинюк, О. М. Островська, І. З. Пелюховська, І. П. Перенесiєнко, Ж. В. Самохiна, Н. Ф. Самохiна, О. Г. Сандул, Т. В. Симоненко, І. В. Сосiдко, Т. П. Устинова, Н. І. Чала, О. А. Ясiнська ; вiдп. ред. К. В. Лобузiна. Київ, 2022. 378 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004512> (дата звернення: 12.04.2024).

22. Костенко Л., Симоненко Т., Жабин А. Национальный библиометрический проект: пять лет на службе науки Украины. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. Киев, 2019. Вып. 17. С. 40–49.

23. Бiблiометрика української науки: iнформацiйно-аналiтична система / Л. Костенко, О. Жабiн, О. Кузнецов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко. *Бiбл. вiсн.* 2014. № 4. С. 8–12.

24. Симоненко Т. В. Вплив наукометричних практик на роль бiблiотеки. *Бiблiотека. Наука. Комунiкацiя. Інновацiйнi трансформацiї ресурсiв i послуг : матерiали Мiжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.)*. Київ, 2022. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1428> (дата звернення: 12.04.2024).

25. Симоненко Т., Матвiйчук Л. Мiжнароднi бази даних бiблiографiчного цитування в системi науково-iнформацiйної дiяльностi. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 277–292. <https://doi.org/10.15407/np.67.277>

26. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : монографія / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, Т. П. Дубас, М. Б. Закіров, Л. А. Чуприна, Л. Й. Костенко, Ю. М. Половинчак, С. В. Полтавець, К. В. Лобузін, Н. Ф. Самохіна, С. С. Гарагуля, Л. В. Коновал, Л. В. Гарбар ; ред. В. М. Горовий. Київ, 2019. 344 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516> (дата звернення: 12.04.2024).

27. Лобузін К. В. Репозитарій наукових текстів НАН України в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського: стан і перспективи розвитку. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2021. № 11. С. 16–23. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004131> (дата звернення: 12.04.2024).

28. Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy. *European Parliament*. July 2015. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf) (Last accessed: 12.04.2024).

29. Дубровіна Л. А. Центри збереження і розвитку інформаційного документного ресурсу національної пам'яті. *Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору* : [монографія] / кол. авт. ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 198–282.

30. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування фонду, науково-дослідницька та науково-інформаційна діяльність, створення електронного ресурсу (2000–2021) : монографія / Т. О. Батанова, О. П. Бодак, О. М. Гальченко, Л. В. Гарбар, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, Т. В. Коваль, І. С. Корчемна, О. П. Степченко, А. М. Сукало ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2021. 516 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004198> (дата звернення: 12.04.2024).

31. Історико-культурні фонди Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, організація доступу та створення електронного ресурсу (2000–2020) : монографія / Т. Д. Антонюк, Н. П. Бондар, Л. М. Гутник, О. В. Заєць, Л. В. Івченко, Г. І. Ковальчук, Т. Є. Мяскова, О. К. Супронюк, Г. М. Юхимець ; відп. ред. Г. І. Ковальчук. Київ, 2021. 616 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004117> (дата звернення: 12.04.2024).

32. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної

діяльності (2000–2019) : монографія / В. І. Попик, І. Д. Войченко, Т. В. Добко, С. С. Кіраль, Т. В. Котлярова, Н. І. Любовець, Л. С. Новосьолова, В. Ю. Омельчук, Д. В. Устиновський, О. М. Яценко ; відп. ред. В. І. Попик. Київ, 2019. 252 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004516> (дата звернення: 12.04.2024).

33. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020) : монографія / О. В. Березовська, О. І. Вербіцька, Г. В. Індиченко, І. Г. Кіржаєва, Л. О. Матвійчук, К. Є. Новохатський, О. С. Онищенко, О. В. Січова, А. І. Шаповал, С. В. Шарабанова, Л. М. Яременко ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ, 2021. 350 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004199> (дата звернення: 12.04.2024).

34. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) : монографія / Є. М. Білько, О. М. Василенко, В. В. Горєва, Т. Ю. Гранчак, Н. Б. Захарова, М. В. Іванова, О. З. Клименко, Т. М. Коваль, Т. Л. Кулаковська, Л. А. Литвинова, С. М. Масловська, Л. А. Пестрецова, З. О. Пономаренко, О. Л. Сокур, Г. І. Солоіденко, Л. О. Туровська, І. О. Шульга, О. Г. Яковенко ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. 507 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004354> (дата звернення: 12.04.2024).

35. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018 / О. Бодак, О. Гальченко, Л. Гарбар, Н. Зубкова, Г. Ривкіна, О. Степченко ; переднє слово: Л. А. Дубровіна ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2018. 472 с.

36. Лобузін К. Комплексний інформаційний ресурс «Книжкові пам'ятки НБУВ». *Бібл. вісн.* 2012. № 6. С. 10–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2012_6_2 (дата звернення: 12.04.2024).

37. Лобузін І. В. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія. Київ : НБУВ, 2016.

38. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ, 2013. 520 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002118> (дата звернення: 12.04.2024).

39. Дубровіна Л. А., Лобузiна К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 290–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2020_25_21 (дата звернення: 12.04.2024).

40. Zubko, N., Melnyk-Khokha, G., Mudrokha, V. Project solutions and communication strategies for the successful implementation of the grant project “Digital collection of book heritage of the Shevchenko Scientific Society (1874-1913)”. *IEEE. 18 th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*, Lviv, 2023. Pp. 1-6. <https://doi.org/10.1109/CSIT61576.2023.10324199>

41. Equipment for Ukraine. URL: <http://www.sucho.org/equipment> (Last accessed: 12.04.2024).

42. Dubrovina, L., Kovtaniuk, Y., Lobuzina, K. & Demianiuk, L. (2024). The Vernadsky National library of Ukraine in Times of Independence and Martial Law: Development Strategy, Preservation, and International Cooperation. *Bibliothek Forschung und Praxis*, 48(3), 639-647. <https://doi.org/10.1515/bfp-2024-0062>

43. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [монографія] / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, В. І. Попик, К. В. Лобузiна, Н. Ф. Самохіна, Н. Ю. Каліберда, Т. В. Добко, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська, Л. А. Чуприна, А. В. Матвійчук, М. О. Кудінов, Л. М. Яременко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 247 с.

44. Желай О. П. Електронний сервіс сучасної бібліотеки : монографія. Київ, 2021. 208 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004128> (дата звернення: 12.04.2024).

45. Політики збереження. URL: <https://scienceatrisk.org/uk/whitepapers> (дата звернення: 12.04.2024).

46. Для українських вчених подовжено доступ до міжнародних баз даних наукової інформації. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/5879> (дата звернення: 12.04.2024).

47. Цифрова скарбниця: національна електронна бібліотека (НЕБ). URL: <https://mesc.gov.ua/news/czyfrova-skarbnyczya-naczionalna-elektronna-biblioteka-neb> (дата звернення: 12.05.2024).

48. Половинчак Ю. М. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище як простір трансформації української національної ідентичності : монографія. Київ, 2017. 372 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002155> (дата звернення: 12.04.2024).

49. Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір : Міжнар. наук. конф., м. Київ, 8–10 жовт. 2024 р. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6501#:~:text=%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%20%D1%82%D0%B0%20%D1%87%D0%B0%D1%81%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97,8%E2%80%9310%20%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F%202024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83> (дата звернення: 12.10.2024).

50. CENL (2023): Survey on European national libraries' support for Ukrainian libraries and Ukrainian cultural heritage. 12. URL: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2023/09/Umfrage_Ukrainehilfe_Auswertung_v0.1_20230907.pdf (Last accessed: 12.04.2024).

51. International Conference “Social resilience and stronger professional networks as preconditions for peace”. *CENL News*. 8th November 2023. URL: <https://www.cenl.org/international-conference-social-resilience-and-stronger-professional-networks-as-preconditions-for-peace/> (Last accessed: 12.04.2024).

52. Dubrovina, L. V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine during the crisis: path to survival – European Solidarity. *Magazin Bibliologic*, 2023. No. 3/4, 79-83. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/79-83_46.pdf (Last accessed: 12.04.2024).

53. Lobuzina, K. (2023): Vernadskyi National Library of Ukraine support of open scientific communication during the war. *Magazin Bibliologic*. 2023. No. 3/4, 89-95. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/89-95_36.pdf (Last accessed: 12.04.2024).

54. Demianiuk, L. Initiatives of international organizations to support the library and information complex of Ukraine. *Бібл. вісн.* 2023. № 2. С. 102–113. <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.102>

55. Досвід українських бібліотек зі створення цифрових колекцій. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. 8.06.2023. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6192> (дата звернення: 12.04.2024).

56. Kovtaniuk, Yu. S. Оцифрування фондів архівів, бібліотек і музеїв України задля збереження національної культурної спадщини: доповідь-презентація. *Scientific and practical seminar with international participation “Digitization of archival, museum, library fonds for the preservation of national cultural herimage”* (2023, June 8). Kyiv. URL: <https://naps.gov.ua/uploads/les/press/2023/prog080623.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).

До розділу 8

1. Задоя А. А. «Новая индустриализация» в контексте стратегических целей Украины. *Бюл. Міжнар. Нобел. економ. форуму*. 2012. № 1 (1). С. 146–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1%281%29__17 (дата звернення: 10.04.2024).

2. Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / пер. з англ. О. Дем’янчука. Київ, 2018.

3. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. ; под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. С. 222.

4. Урсул А. Д. Информация. Методологические аспекты / пер. с англ. М. : Наука, 1971. 295 с.

5. Бехтерева Н. Магія мозку і лабіринти життя. URL: <https://bookmood.com.ua/ua/ma-gija-mozga-i-labirinty-zhizni-natalja-behtereva-164678> (дата звернення: 10.04.2024).

6. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/> (дата звернення: 10.04.2024).

7. Карпушина Н. Б. Психологічні чинники інформаційної діяльності слідчого. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 153.

8. Харарі Ю. Н. Sapiens. Краткая история человечества / пер. с англ. Л. Сумм. М. : Синдбад, 2019. С. 282–283.

Resources of scientific libraries as a component of the information basis for modern national development : [monograph] / V. Horovyi, S. Horova, M. Zakirov [others] ; Editor-in-chief I. Myschak ; NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2024. – 220 p.

The collective monograph examines the growing role of library institutions – an important component of the national information complex – in the strategic management of the architecture of electronic information communications, to enhance using of opportunities for revitalizing mental memory in modern national and cultural evolution, in improving national information creation, ensuring the process of using global information resources to support national development.

For scholars, practitioners in the field of informatization, and the common readers interested in this problem.

Наукове видання

ГОРОВИЙ Валерій Микитович,
ГОРОВА Світлана Валеріївна,
ЗАКІРОВ Марат Борисович та ін.

**РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
ЯК СКЛADOVA ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСНОВИ
СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Монографія

Редактори *Т. Дубас, Я. Маленко,*
Л. Сісіна, Л. Степченко, Ю. Шлапак
Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 23.12.2024. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 17,74. Наклад 150 пр. Зам. № 29.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продук-
ції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.